

**T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı**

**SANAYİSİZLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER
AÇISINDAN DURUM ANALİZİ**

Funda MERT

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2013

**SANAYİSİZLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER
AÇISINDAN DURUM ANALİZİ**

Funda MERT

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN

Çorum 2013

KABUL VE ONAY

Funda MERT tarafından hazırlanan "SANAYİSİZLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN DURUM ANALİZİ" başlıklı bu çalışma, 11 Haziran 2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN (Başkan-Danışman)

İmza

Yrd. Doç. Dr. Diren ÇAKMAK

İmza

Yrd. Doç. Dr. Hakan REYHAN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (11/06/2013)

Funda MERT

SANAYİSİZLEŞME VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN DURUM ANALİZİ

ÖZET

Sanayileşme sektörel gelişim modeli kapsamında önemli bir paya sahiptir. Sanayide ki artış ekonomik büyüme hızına ivme kazandırmaktadır. Ekonomik gelişme süreci ile birlikte toplumda sektörel bazda değişiklikler meydana gelmektedir. Uluslar sanayileşirken sektörlerin bir sektörden diğer bir sektöre kaymasını Colin Clark kaçınılmaz olarak ifade eder. Ekonomik gelişme ile birlikte tarımda istihdam edilenler, sanayi sektörüne nazaran; sanayi sektöründe istihdam edilenler hizmet sektörüne nazaran azalma eğilimine girer ki bu gözlem Clark-Fisher Hipotezi olarak bilinir. Günümüzde ise gelişmekte olan ülkelerde sanayi sektörü milli gelirden yüksek paylar edinemezken hizmet sektörünün payı giderek yükselmektedir. Sanayisizleşme olarak adlandırılan bu durumun gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. İstihdamın sektörel dağılımı ve sektörlerin GSYH içindeki paylarına ait veriler bu çalışmada değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gelişmekte olan ülke ekonomileri arasında yer alan Türkiye açısından ise veriler Türkiye'nin sanayileşmeden sanayisizleşme sürecine girdiğini işaret etmektedir. İşte bu tez çalışmasının asıl amacı bu savı sorgulamaktır.

Anahtar Sözcükler: Sanayisizleşme, Orta Gelir Tuzağı, Sektörlerin GSYH İçindeki Payı, İstihdamın Sektörel Dağılımı.

DEINDUSTRIALISATION AND STRUCTURAL SUPERVISION OF DEVELOPING COUNTRIES

ABSTRACT

Industrialisation has an important share as an sectoral development model. It is possible that the development in industry uprises the level of growing. There occurs sectoral changes in society with the development process of economy. Colin Clark states the fact that it is inevitable going under changes from one sector to another because of the deindustrialisation. There occurs decreases in agriculture employment according to the industry sectors and there are also decreases in industry sectors according to the service sector with the development of economy, this supervision is known as Clark Fisher Hypothesis. Nevertheless, developing countries have not a high share in industry sector; service sector's share takes more and more rises. It is aimed to supervise this process called as "deindustrialisation" in term of Turkey and other developing countries. It is also aimed to evaluate sectoral distribution and the data added value of sectors in GDP. From the angle of Turkey, one of the developing countries, the data shows the fact that Turkey enters in the process of deindustrialisation from the industrialisation.

Key Words: Deindustrialisation, Middle Income Trap, Shares of Sectors in GDP, Employment Distribution of Sectors.

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmanın hazırlanması sűrecinde, engin hoőgűrűleri ve sabırları için sevgili aileme; annem Cevriye, babam İbrahim, kardeőlerim Yeőim, Emine ve Mine MERT'e gűnűl dolusu teőekkűrlerimi sunuyorum. Deęerli yorumları ve katkıları için tez danıőmanım Prof. Dr. Gűlen Elmas ARSLAN'a teőekkűr ediyorum. Her açıdan bana yardımcı olan hocam Yrd. Doç. Dr. Diren ÇAKMAK'a tűm katkıları ve anlayıőı için sonsuz űűkranlarımı sunuyorum. Ayrıca, çalıőmam boyunca desteęini hiç esirgemeyen Serap GűNEY'e teőekkűrlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE SEKTÖR TANIMLARI VE HİZMET SEKTÖRÜ

1.1. EKONOMİDE SEKTÖRLERİN TANIMLANMASI, SINIFLANDIRILMASI VE HİZMET SEKTÖRÜ	5
1.2. SEKTÖRLERİN TANIMLANMASI VE SINIFLANDIRILMASI.....	7
1.2.1. Hizmet Sektörünün Tanımı	9
1.2.1.1. Mal - Hizmet Ayrımı.....	10
1.2.1.2. Uluslararası Ticarete Hizmet Kapsamı	13
1.2.1.2.1. Dünya Ticaret Örgütü'nde Hizmet Tanımı ve Sınıflandırılması	13
1.2.1.2.2. Avrupa Birliği'nde Hizmet Tanımı ve Sınıflandırılması.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

SEKTÖRLERİN SINIRLARINDAKİ DEĞİŞİM VE SANAYİSİZLEŞME

2.1. EKONOMİK GELİŞİM VE SEKTÖREL DEĞİŞİM	16
2.1.1. Dünyada Sektörlerin GSYH'deki Payları ve Sektörel Büyüme Oranları..	19
2.1.2. Sektörel Değişimin İstihdam Yapısı Üzerindeki Etkileri.....	26
2.2. SANAYİSİZLEŞME KAVRAMI VE NEDENLERİ	27
2.2.1. Tüketim.....	27
2.2.2. Uluslararası Ticaret.....	28
2.2.3. Verimlilik	28
2.2.4. Orta Gelir Tuzağı.....	29

2.3. SEKTÖRLER ARASI İLİŞKİ	30
2.3.1. Tarım – Sanayi İlişkisi.....	30
2.3.2. Hizmet – Sanayi İlişkisi	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI SANAYİLEŞME SÜRECİNDEKİ ÜLKE EKONOMİLERİNDE

SEKTÖREL GELİŞMELER VE SEKTÖREL YAPI

3.1. ÇİN EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU	33
3.1.1. ÇİN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ	33
3.1.1.1. Büyüme	33
3.1.1.2. İstihdam	35
3.1.1.3. Enflasyon	36
3.1.1.4. Dış Ticaret	37
3.1.2. ÇİN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI	39
3.1.2.1. Tarım Sektörü	39
3.1.2.2. Sanayi Sektörü	40
3.1.2.3. Hizmet Sektörü	40
3.1.3. ÇİN’DE SEKTÖREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ.....	42
3.2. HİNDİSTAN EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU.....	46
3.2.1. HİNDİSTAN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	46
3.2.1.1. Büyüme	47
3.2.1.2. İstihdam	48
3.2.1.3. Enflasyon	48
3.2.1.4. Dış Ticaret	49
3.2.2. HİNDİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI.....	50
3.2.2.1. Tarım Sektörü	50
3.2.2.2. Sanayi Sektörü	51
3.2.2.3. Hizmet Sektörü	51
3.2.3. HİNDİSTAN’DA SEKTÖREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ.....	52
3.3. BREZİLYA EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU	57

3.3.1. BREZİLYA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ	57
3.3.1.1. Büyüme	57
3.3.1.2. İstihdam	58
3.3.1.3. Enflasyon	58
3.3.1.4. Dış Ticaret	59
3.3.2. BREZİLYA EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI.....	60
3.3.2.1. Tarım Sektörü	60
3.3.2.2. Sanayi Sektörü	61
3.3.2.3. Hizmet Sektörü	62
3.3.3. BREZİLYA'DA SEKTÖREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ.....	64
3.4. MEKSİKA EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU	68
3.4.1. MEKSİKA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ	68
3.4.1.1. Büyüme	68
3.4.1.2. İstihdam	69
3.4.1.3. Enflasyon	70
3.4.1.4. Dış Ticaret	71
3.4.2. MEKSİKA EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI	72
3.4.2.1. Tarım Sektörü	72
3.4.2.2. Sanayi Sektörü	73
3.4.2.3. Hizmet Sektörü	73
3.4.3. MEKSİKA'DA SEKTÖRLEREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ.....	75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

4.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	80
4.1.1. Büyüme	80
4.1.2. İstihdam	82
4.1.3. Enflasyon	82
4.1.4. Dış Ticaret	83

4.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖRLER VE SEKTÖREL GELİŞMELER.....	84
4.2.1. Türkiye’de Tarım Sektörü	85
4.2.1.1. Planlı Döneme Kadar Tarım Sektörü	85
4.2.1.2. Planlı Dönemde Tarım Sektörü	86
4.2.1.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Tarım Sektörü	88
4.2.1.4. 1990’lı Yıllarda Türkiye Tarımı	89
4.2.1.5. 2000’li Yıllarda Türkiye Tarımı	90
4.2.2. Türkiye’de Sanayi Sektörü	91
4.2.2.1. Planlı Döneme Kadar Sanayi Sektörü	91
4.2.2.2. Planlı Dönemde Sanayi Sektörü	95
4.2.2.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Sanayi Sektörü	97
4.2.2.4. 1990’lı Yıllarda Türkiye Sanayisi.....	99
4.2.2.5. 2000’li Yıllarda Türkiye Sanayisi.....	100
4.2.3. Türkiye’de Hizmet Sektörü	101
4.2.3.1. Planlı Döneme Kadar Hizmet Sektörü	101
4.2.3.2. Planlı Dönemde Hizmet Sektörü	103
4.2.3.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Hizmet Sektörü	104
4.2.3.4. 1990’lı Yıllarla Birlikte Hizmet Sektörü.....	105
4.2.3.5. 2000’li Yıllarla Birlikte Hizmet Sektörü.....	106
4.3. TÜRKİYE’DE SEKTÖRLERİN DEĞİŞİMİ VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI	107
4.4. TÜRKİYE’DE SEKTÖREL DEĞİŞİMLERİN NEDENLERİ.....	111
4.4.1. Gümrük Birliği’nin İmalat Sanayine Yansımaları.....	111
4.4.2. Gümrük Birliği Sonrası İmalat Sanayinde Büyüme ve İstihdam	114
4.4.3. Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye	116
SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	127

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1: ISIC REV 4- Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması Özeti	8
Tablo 2.1: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları: 2004-2011	20
Tablo 2.2: Bölgelere Göre Hasılanın Yapısı (MilyonDolar ve %).....	22
Tablo 2.3: Hasılanın ve Sektörlerin Büyüme Oranları (1990-2004).....	23
Tablo 2.4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde GSYH ve Sektörel Büyüme Oranları.....	25
Tablo 2.5: İşgücünün Sektörler İtibariyle Dağılımı (%) (1980-2010)	26
Tablo 2.6: Gelir gruplarına Göre ekonomiler, 2012.....	30
Tablo 3.1: Çin GSYH'nin Büyüme Oranı	35
Tablo 3.2: Çin İşsizlik Oranı	36
Tablo 3.3: Çin Enflasyon Oranları (TÜFE).....	37
Tablo 3.4: Çin İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)	38
Tablo 3.5: Çin Sektörlerin GSYH'deki Payı.....	43
Tablo 3.6: Çin İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	45
Tablo 3.7: Hindistan GSYH'nin Büyüme Oranı (%)	48
Tablo 3.8: Hindistan İşsizlik Oranı	48
Tablo 3.9: Hindistan Enflasyon oranı (TÜFE)	49
Tablo 3.10: Hindistan İthalat ve İhracat Büyüme oranı (%)	50
Tablo 3.11: Hindistan Sektörlerin GSYH İçindeki Payı(%)	53
Tablo 3.12: Hindistan İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	55
Tablo 3.13: Brezilya GSYH'nin Büyüme Oranı	57
Tablo 3.14: Brezilya İşsizlik Oranı	58
Tablo 3.15: Brezilya Enflasyon Oranı (TÜFE)	59
Tablo 3.16: Brezilya İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)	60
Tablo 3.17: Brezilya Sektörlerin GSYH İçindeki Payı	65
Tablo 3.18: Brezilya İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	67
Tablo 3.19: Meksika GSYH'nin Büyüme Oranı (%)	69
Tablo 3.20: Meksika İşsizlik oranı (%)	70
Tablo 3.21: Meksika Enflasyon Oranı (TÜFE).....	70
Tablo 3.22: Meksika İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)	71
Tablo 3.23: Meksika Sektörlerin GSYH'deki Payı(%).....	75
Tablo 3.24: Meksika İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	77
Tablo 4.1: Türkiye GSYH Büyüme Oranı	81
Tablo 4.2: Türkiye İşsizlik Oranı	82
Tablo 4.3: Türkiye Enflasyon Oranı (TÜFE)	83

Tablo 4.4: Türkiye İhracat Ve İthalat Miktarı (MilyonDolar)	84
Tablo 4.5: Türkiye Tarımın GSYH İçindeki Payı	85
Tablo 4.6: I. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı	87
Tablo 4.7: II. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı.....	87
Tablo 4.8: III. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı	88
Tablo 4.9: IV. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı	88
Tablo 4.10: Türkiye Tarımın GSMH'daki değeri ve payı (1987 fiyatlarıyla)	89
Tablo 4.11: Türkiye Tarımın GSYH'deki değeri ve payı (2000 yılı fiyatlarıyla)...	90
Tablo 4.12: Türkiye Tarımın GSYH İçindeki Payı (MilyonDolar)	91
Tablo 4.13: Türkiye Sanayi sektörünün GSYH İçindeki Payı	93
Tablo 4.14: Türkiye Sektörel Ortalama Değişim	96
Tablo 4.15: Türkiye Toplam Sanayi Üretimini Bileşimi (%).....	96
Tablo 4.16: Türkiye Sanayi Alt Sektörler İtibariyle Gelişimi	98
Tablo 4.17: Türkiye Sanayinin GSYH İçindeki Payı(Cari Faktör Fiyatlarıyla)	98
Tablo 4.18: Türkiye Sanayinin GSMH içindeki Payı (1987 Yılı Fiyatlarıyla)	99
Tablo 4.19: Türkiye Sanayi Sektörü Büyüme Hızı (1998 Yılı Fiyatlarıyla).....	100
Tablo 4.20: Türkiye Hizmetler Sektörünün GSYH'deki Payı (%)	102
Tablo 4.21: Türkiye Hizmetlerin Alt Sektörler İtibariyle GSYH'deki Payı ...	102
Tablo 4.22: Türkiye Hizmetlerin Alt Sektörler İtibariyle GSYH'deki Payı	103
Tablo 4.23: Türkiye Hizmetler Sektörünün GSYH' daki Nispi Payı (%).....	104
Tablo 4.24: Türkiye Hizmetler Sektöründe Faaliyet Kollarına Göre GSMH İçindeki Payı	105
Tablo 4.25: Türkiye Sektörlerin GSYH'deki Payı (%)	107
Tablo 4.26: Türkiye İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)	109
Tablo 4.27: Gümrük Birliği Sonrası Türkiye – AB Dış Ticaret Göstergeleri	111
Tablo 4.28: Türkiye Ar-Ge Yoğunlukları (1) ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinde İhracatta Uzmanlaşma (2).....	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Grafik 3.1: Çin’de Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (%).....	44
Grafik 3.2: Çin’de Sektörlerin Toplam İstihdam İçindeki Payı	46
Grafik 3.3: Hindistan’da Sektörlerin GSYH İçindeki Payı.....	54
Grafik 3.4: Hindistan’da İstihdamın Sektörel Dağılımı	56
Grafik 3.5: Brezilya’da Sektörlerin GSYH İçindeki Payı.....	66
Grafik 3.6: Brezilya’da İstihdamın Sektörel Dağılımı	68
Grafik 3.7: Meksika’da Sektörlerin GSYH İçindeki Payı.....	76
Grafik 3.8: Meksika’da İstihdamın Sektörel Dağılımı	77
Grafik 4.1: Türkiye’de Sektörlerin GSYH içindeki Payı	108
Grafik 4.2: Türkiye’de Sektörlerin Toplam İstihdam İçindeki Payı	109
Grafik 4.3: İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı (1987 ve Cari Fiyatlarla).....	113
Grafik 4.4: Türkiye’de Sivil istihdamın Sektörel Dağılımı.....	114
Grafik 4.5: Türkiye’de İhracatın Teknolojik Dağılımı.....	116
Grafik 4.6: Türkiye’de Eğitim Seviyelerine Göre Oranlar.....	117

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
AGÜ	Az Gelişmiş Ülkeler
AR-GE	Araştırma ve Geliştirme
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
DB	Dünya Bankası
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

ISIC	International Standart Industry Classification (Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması)
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
MÜSİAD	Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği
NAFTA	The North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TKB	Türkiye Kalkınma Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YSÜ	Yükselen Sanayi Ülkeleri

ÖNSÖZ

Hizmet sektörünün son dönemlerde ekonomideki ağırlığı giderek artmaktadır. Ülke ekonomilerinin en hızlı büyüyen sektörü konumunda olan hizmet sektörü istihdam yaratma açısından da diğer sektörleri geride bırakmaktadır. Bu çalışmada; sektör tanımlarına ve ayrıntılı olarak hizmetlerin tanımı ve sınıflandırılmasına yer verilerek gelişmekte olan bazı ülkeler ve Türkiye açısından incelemelerde bulunulmuştur. Türkiye’de sektörlerin değişimi konusu ise ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

GİRİŞ

Yeni liberal politikaların egemen olmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren değişen ekonomi politikaları ülkeleri derinden etkilemiştir. Bu politikaların en önemli sonucunun ise sanayisizleşme olduğu iktisat yazınında genel kabul görmektedir. Bu politikanın günümüzde özellikle çalışanlar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler açıkça görülmektedir ve söz konusu politikalar sanayi sektöründe düşüşe ve hizmet sektöründe yükselişe neden olmuştur. Bu tezde sanayisizleşme çerçevesinde sanayi ve hizmet sektörlerindeki yer değişim, gelişmekte olan ülkeler bazında incelenecektir.

Bu tez çalışmasında gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sanayisizleşme sürecinin ekonomi üzerindeki etkileri irdelenecektir. Bu etkinin irdelenmesindeki amaç ise gelişmekte olan ülkelerde küresel ekonominin getirdiği sanayisizleşme kavramını ve etkilerini görebilmektir.

Sanayisizleşme kavramı, sanayi sektörünün yerini hizmet sektörünün doldurmasıdır. Özellikle küreselleşen dünyada gelişmiş ülkelerin sahip oldukları büyük şirketler gelişmekte olan ülkelerde de varlıklarını sürdürmektedirler. Bu durum gelişmekte olan ülkelere özelleştirme ya da doğrudan yatırım olarak yansımaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlar, ülkenin sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilerken, gelişmekte olan ülkelerde sanayiler azalmakta bunun yerine çalışanlar büyük sanayilerin hizmet işlerini yürütmektedirler. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde sanayisizleşme olgusunu açığa çıkarmaktadır.

Yakın zamana kadar sanayileşme ve kalkınma kavramları birlikte kullanılırken ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşabilmeleri için kalkınmaları bununla birlikte sanayileşme ile özdeş tutulmuştur. Ancak günümüzde sanayileşme ile ülkelerin ekonomik gelişmelerinin özdeş tutulması olgusu geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayi kesiminde çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı sürekli azalmaktadır. Sanayi sektöründeki bu düşüşe karşı hizmet sektöründeki artış göze çarpmaktadır. Son dönemde yaşanan bu yapısal ekonomik değişim sanayisizleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu bilindiği anlamda az gelişmiş

lkeler için sorunsuz bir ekonomik gelişme olarak algılanmamalıdır. Asıl olarak tezde de bu olgu üzerinde durulacaktır.

Sanayisizleşmenin en önemli nedeni kapitalizm ve beraberinde küreselleşmedir. Kapitalizm gelişme sürecinin doğal akışında tekelleşme olgusunu yaratmaktadır. Böyle bir ortamda da küçük sanayilerin yeri sürekli olarak daralmaktadır. Küçük sanayilerdeki daralmalar çalışanları hizmet sektörüne yönlendirmektedir.

Sanayisizleşmenin, ülkenin üretim yeteneğini kısıtlamıştır. lkeler kendi sanayilerini geliştirememekte ve bu alanda yetersiz kalmaktadırlar. Geç sanayileşme sürecindeki ülkeler global dünyada büyük sanayilerin sundukları yatırımları veri almak durumundadırlar. Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayi üretimi oldukça düşmüştür. Ülkelerin sanayilerindeki düşüş, gelişmişlik seviyesine ulaşmakta bir engel teşkil etmektedir. Üretim yapamayan bir ülke ancak başka ülkelere bağımlı hale gelmektedir. Bu durum ise gelişmekte olan ülkeyi, gelişmişlik düzeyine ulaşmakta sıkıntıya sokmaktadır.

Günümüzdeki ekonomilerde, gelişmişlik düzeyi ile sanayi arasındaki kuvvetli ilişki sona ermiştir. Gelişmiş lkeler her ne kadar sanayilerindeki gelişmelerle birlikte büyümüş olsalar da, günümüz gelişmekte olan ülkeleri için aynı durum söz konusu değildir. Gelişmekte olan ülkeler küreselleşmenin getirdiği yeni boyut nedeniyle sanayi sektöründe değil hizmet sektöründe ilerlemektedirler. Hizmet sektöründeki ilerleme ve gelişme sanayisizleşmeyi beraberinde getirmektedir.

Sanayisizleşmenin, ülkede verimli şekilde gerçekleşmesi önemlidir. Örneğin düşük getiri sağlayan tarım işleri yerine yüksek getirili hizmet işleri, genel verimlilik artışını destekleyecektir. Bununla birlikte ülkelerin bu dengeyi iyi bir şekilde sağlamaları gerekmektedir. Özellikle verimliliği düşük kayıt dışı hizmet sektörüne yönelim, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu açıdan ülkelerin bu yapısal değişim sürecinde doğru adımları atmaları oldukça önemlidir. Yüksek verimlilik sağlayan hizmet sektörü her ne kadar ülke için karlı gözükse de, Türkiye gibi büyük işgücüne sahip ülkelerde, hizmet sektörünü bu işgücünün tamamını absorbe edemez. Bu durum istihdamın, verimliliği düşük ve kayıt dışı hizmet sektörüne yönelmesine sebep

olacaktır. Dolayısıyla gelişmekte olan ÷lkelerin bu yapısal değişimde, en etkin politikaları belirlemeleri ve uygulamaları oldukça önemlidir.

Gelişmekte olan ÷lkelerin sürdürülebilir büyümeyi devam ettirebilmek için üretim yapmaları bir zorunluluktur. Yüksek verimlilik sağlayan hizmet sektörlerinin doğunluk durumuna ulaşması, düşük getiri sağlayan hizmet sektörlerinin oluşmasına neden olacaktır. Bu durum hem ÷lke gelirini düşürürken hem de büyümeyi engelleyecektir. Dolayısıyla gelişmekte olan ÷lkelerin sanayisizleşme eğilimlerini ortadan kaldırmaları ve sanayileşme politikalarını uygulamaları gerekmektedir.

Günümüzde hizmet sektörünün hasıladaki payı gittikçe yükselmektedir. Diğer taraftan gelişmekte olan ÷lkelerde yaratılan hasılayı hizmet sektörü olmaksızın incelediğimizde elimizde ekonomik anlamda marjinal veriler kalmaktadır ve karşımıza sanayisizleşme olgusunu açıkça destekleyen veriler çıkmaktadır. Bu tez çalışmasında sanayisizleşme süreci, ekonomi sektörlerinin değişimi ve yeni sektörel yapılar bazında incelenecektir.

Birinci bölümde ekonomide sektör tanımlarına ve sınıflandırmalarına yer verilmiş, ÷lkelerin ekonomilerinde hizmet sektörünün ön plana çıkması nedeniyle hizmet sektörü ayrıntılı olarak ele alınmış ve ayrıca Dünya ve Avrupa Birliği'nde hizmet kapsamaları incelenmiştir.

İkinci bölümde; ekonomilerin sektörlerin sınırları ve sınıflandırılmalarında zaman içinde yer alan değişim üzerinde durulmuş, sektörlerin gelir gruplarına ve bölgelere göre nasıl değişiklik gösterdiği ele alınmıştır. Daha ayrıntılı bir sunum ile söz konusu bölümde sanayisizleşme kavramı ve nedenleri üzerinde durulmuş, sonra sektörler arası ilişkiler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; önce gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan Çin, Hindistan, Brezilya ve Meksika'nın temel ekonomik yapısına ve tarım, sanayi, hizmet sektörlerine ilişkin özellikleri ele alınmıştır. Ardından sektörlerin hasıla ve istihdam açısından hangi konumda oldukları ağırlıklı olarak Dünya Bankası veritabanından elde edilen veriler dahilinde incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise, öncelikle Türkiye’de sektörler belli dönemlerde ele alınmıştır. Ayrıntılı olarak incelenen sektörlerin daha sonra büyüklüklerinin ve paylarının değişimi temel göstergelerle incelenmiş, bu değişimlerin istihdam yapısı üzerindeki etkileri ve hasıla içindeki payları üzerinde durulmuştur. Ayrıca dış ticaret liberalizasyonunda önemli bir adım olan Gümrük Birliği’nin sanayi sektörü üzerindeki etkileri ele alınmış ve son olarak ikinci bölümde teorik çerçevesi ele alınan orta gelir tuzağı yaklaşımının yansımaları Türkiye’nin sanayi sektörü bazında incelenmiştir. Son kısımda ise ulaşılan bulgu, analiz, sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİDE SEKTÖR TANIMLARI VE HİZMET SEKTÖRÜ

Sanayisizleşme, sektör dağılımlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sanayi sektörünün GSYH'deki payının azalması ve hizmetler sektöründe bu payın artması sanayisizleşmenin temel nedenidir. Sanayisizleşme kavramını net olarak açıklayabilmek ve gelişmekte olan ülkelerdeki durumunu daha net bir şekilde görebilmek için teori kısmında sektör tanımlarının ve sektör sınırlarının değişiminin bahsedilmesi oldukça önemlidir. Bu bölümde genel olarak sektörlerin kavramsal düzeyde tanıtımı amaçlanmıştır.

1.1. EKONOMİDE SEKTÖRLERİN TANIMLANMASI, SINIFLANDIRILMASI VE HİZMET SEKTÖRÜ

Ekonomik kalkınma alanında Fisher ve Clark sektörel sınıflandırmayı şu şekilde yapmaktadırlar: birincil sektör (tarım, balıkçılık, ormancılık, madencilik), ikincil sektör (imalat, inşaat, kamu hizmetleri) ve üçüncül sektör (ticaret, ulaşım, iletişim, hizmetlerden) oluşur.

Ekonomi literatüründe, ekonomik faaliyetler en temel başlıklar biçiminde; tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri olarak ayrıştırılarak incelenmektedir. Bu sektörlerin tanımlanmasında sektör sınırlarının belirlenmesi sorunu meydana gelebilmektedir. Bilhassa, hizmetler sektörü için bir tanımlama yapılırken; tarım ve sanayi sektörleri (bir başka bir ifadeyle birincil ve ikincil sektörler) arasındaki sınırı bulanıklaştıran faktörlerden çok daha belirgin marjinal belirsizliklerle karşı karşıya kalınmaktadır (Fisher, 1952: 824). Bu noktada en basit yol, “hariç tutma” olmaktadır. Bu yöntemde tarım, madencilik veya imalat sektörlerine dahil edilmeyen endüstrilerin karışık bir toplamına kalıntı sektör olarak atıfta bulunulur. Bahsi geçen bu terim, sanayi veya tarımsal olarak nitelenemeyecek bütün faaliyetleri kapsamaktadır. Ancak üçüncül sektöre, içerisine başka hiçbir yere tam olarak uymayan her şeyin atıldığı bir alan gibi

bakmak da doğru değildir. Bu sektör için de; tarım ve sanayide olduğu gibi, sektöre bütünlük veren öncüller araştırılmalıdır (Fisher, 1952: 825).

Victor R. Fuchs iktisatçıların birincil ve ikincil endüstrilere daha fazla önem verip, diğer faaliyetleri kalıntı olarak nitelendirmelerini açıklarken dört faktör üzerine eğilmektedir:

1. Kişi başına yüksek gelir seviyelerine ulaşıldığında üçüncül sektör istihdamının daha önemli duruma gelmesi,

2. Başta Adam Smith olmak üzere ilk iktisatçıların üçüncül endüstrilerin asıl bir şekilde yaşadıklarına inanmış olmaları,

3. Birçoğu küçük ölçekli işletmelerden oluşan hizmet dallarına ait verilerin elde edilmesinin güçlüğü,

4. Üçüncül sektördeki faaliyetlerin bir bölümünün, iktisadi analizin üzerinde yoğunlaşmadığı kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ait faaliyetler olmasıdır (Aslan, 1998: 7).

Yukarıda dört maddeyle Fuchs tarafından özetlenen bu geleneksel yaklaşım, zaman içinde değişime uğramıştır. Bu değişim, her şeyden önce hizmetler sektörü içinde bulunan birçok faaliyetin kendi başına ekonomik gelişme sürecini etkileyen hayati önemde girdiler olduğunun anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bankacılık, pazarlama, dağıtım, iletişim ve taşımacılık bunun başlıca örnekleridir (Ongun, 1997: 351). Teknolojideki gelişme, özellikle de bilişim teknolojisindeki hızlı gelişme, hizmetler alanındaki büyük değişimin en önemli sebeplerinden bir tanesidir. Bu değişim, kavramsal olarak hizmetlerin niteliğinden ortaya çıkmıştır. Hizmetler artık ticareti yapılamayan bir sektör veya verimliliği düşük ticaret unsuru olarak nitelendirilmemektedir. Aynı zamanda, günümüzde iletişim teknolojisindeki gelişmeler, çoğu hizmet sektör kalemlerinin dış ticarete açılmasını sağlamıştır (Mızrak, 2004: 18).

Görünüşte farklı olan faaliyetlerin ortak özelliklerinin saptanması, sektör tanımlarının amacını oluşturmaktadır. Fakat uygulamada birden çok faaliyet biçimi

vardır ve her sektör son derece heterojen faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu sebeple sektör tanımlaması da sınıflandırması da oldukça güç bir konudur. Riddle, ekonomik sektörlerin kullanışlı bir tanımının bu sektörleri (1) faaliyet sonucunda elde edilen çıktının özelliği, (2) kullanılan temel girdiler ve (3) üretim sürecinin hizmet ettiği amaç itibariyle farklılaştırması gerektiğini öne sürerek, sektör tanımlarını şu şekilde yapmaktadır: Birincil ürünler sektörü, diğer ekonomik faaliyetlerde malzeme olarak kullanılmak üzere fiziki çevreden hammaddeler elde eden faaliyetlerden oluşmaktadır. İmalat sektörü, hammaddelerden elle tutulabilir mallar veya maddeler üreten endüstrilerden oluşur; bu mallar daha sonra ya nihai mallar olarak kullanılırlar ya da diğer ekonomik faaliyetlerde teçhizat ve aramalı olarak değerlendirilirler. Hizmetler sektörü ise, hizmetten faydalanan bizatihi kendisinde veya onun faydasına kimi değişikliklere sebep olan ve zaman, mekan ve şekil faydası meydana getiren endüstrilerdir (Aslan,1998:8).

1.2. SEKTÖRLERİN TANIMLANMASI VE SINIFLANDIRILMASI

Günümüzde sektörlerin tanımlanmasıyla alakalı teorik tartışmaların yanı sıra, uygulamada hangi faaliyetlerin hangi sektöre dahil edileceği konusunda kesin bir görüş birliği yoktur. Elde edilen ürünün nihai tüketiciye yakınlık seviyesi, bir diğeri elle tutulabilir maddi bir ürünün bulunup bulunmadığı sınıflandırmada daha çok kabul gören kıstaslardan birisidir. Nihai tüketiciye yakın olma seviyesiyle yapılan sınıflandırmada temel bir problem ortaya çıkmaktadır. Toptan ticaret, ticari bankacılık, reklam, danışmanlık gibi, işletmelere yönelik hizmetler sunan bazı endüstrilerin de üçüncül kesim veya hizmetler sektöründe sınıflandırılmasıdır.

Elle dokunulamazlık kriterinin katı bir şekilde uygulanması da sınıflandırmada problemlidir. Örneğin; takma diş yapıp bunu hastasının ağzına yerleştiren ve serbest meslek kazancı elde eden bir dişçi maddi bir ürün ortaya koymaktadır; ancak dişçilik açıkça bir hizmet kapsamında yer alır ya da bir oto montaj fabrikasının ve bir otomobil tamir atölyesinin faaliyetleri arasında keskin bir ayırım yapmak zor olmakla birlikte, birincisi net bir biçimde sanayi sektöründe sınıflandırılırken, ikincisi hizmet olarak kabul edilir (Aslan, 1998: 6).

Mevcut zamanda, Birleşmiş Milletler Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması (International Standart Industry Classification = ISIC), genel kabul gören bir ekonomik faaliyetler sınıflamasıdır.¹

Tablo 1.1: ISIC REV 4- Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması Özeti

TARIM, ORMANCILIK, HAYVANCILIK VE BALIKÇILIK MADENCİLİK VE TAŞ OCAKÇILIĞI İMALAT SANAYİ
Gıda Ürünlerinin İmalatı İçecek Ürünleri İmalatı Tütün Ürünleri İmalatı Tekstil Ürünleri İmalatı Giyim Eşyaları İmalatı Deri ve İlgili Ürünlerin İmalatı Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ürünleri İmalatı Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması (Basım-Yayın) Kok Kömürü ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı Temel Eczacılık Ürünleri İmalatı Kauçuk ve Plastik Ürünleri İmalatı Metalik Olmayan Mineral Ürünler İmalatı Ana Metal Metal Ürünleri İmalatı Bilgisayarların, Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı Elektrikli Teçhizat İmalatı Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine ve Ekipman İmalatı Motorlu Kara Taşıtları İmalatı Diğer Ulaşım Araçları İmalatı Mobilya İmalatı Diğer İmalatlar Makine ve Ekipmanların Kurulumu ve Onarımı
HİZMETLER SEKTÖRÜ
Elektrik, Gaz, Su ve Havalandırma Su Kaynağı, Kanalizasyon, Atık Yönetimi İnşaat Perakende ve Toptan Ticaret; Motorlu Araçlar Tamiri Ulaştırma ve Depolama Konaklama ve Yiyecek Servisi Aktiviteleri Bilgi ve Komünikasyon

¹ ISIC, ilk olarak 1948 yılında oluşturulmuş olup; 1958 yılında ISIC Rev. 1, 1968 yılında ISIC Rev. 2, 1989 yılında ISIC Rev. 3 olarak güncellenmiş ve 2006 yılında bu sınıflandırmanın dördüncü gözden geçirilmiş versiyonu olan ISIC Rev. 4 yayımlanmıştır. Tablo 1. 1, ISIC Rev. 4 sınıflandırmasının temel başlıklar halinde özetini göstermektedir.

Finans ve Sigorta Aktiviteleri
Emlakçılık
Profesyonel, Bilimsel ve Teknik Aktiviteler
İdari ve Destek Hizmetleri Aktiviteleri
Kamu Yönetimi ve Savunma; Zorunlu Sosyal Güvenlik
Eğitim
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmetler
Sanat, Eğlence ve Rekreasyon
Diğer Hizmet Aktiviteleri
Hanehalklarının İşveren Olarak Aktiviteleri
Bölge Dışı Organizasyon ve Kişilerin Aktiviteleri

Kaynak: Dinçer, 2008

Son senelerde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülke ekonomilerinde hizmetler sektörü önemli bir rol oynamakta ve hizmet ticaretinin önemi de uluslararası seviyede giderek artmaktadır. Halbuki uzun seneler boyunca iktisat teorisinde çoğunlukla ticarete konu olmayan işlemler olarak nitelendirilen hizmetler, iktisat modellerinde 1950’li senelerin sonu ile 1960’lı senelerin başında yer almaya başlamış, bu yıllara kadar, teoride hizmetler sektörünün rolü ve önemi üzerinde fazla durulmamıştır. Bu ihmalin başlıca sebebi ise, hizmetleri tanımlamada çekilen güçlük ve hizmetleri mallardan ayırt etmenin çok kolay olmamasıdır (Mızrak, 2004: 17). Dolayısıyla, hizmetler sektörünün sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmesi için, öncelikle “hizmet” tanımının ayrıca incelenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

1.2.1. Hizmet Sektörünün Tanımı

Evrensel olarak, hizmetlerin tanımlanması konusunda henüz bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu durum büyük oranda "hizmet" olarak kabul edilen faaliyetlerin yapısının önemli ölçüde heterojen olmasından kaynaklanmaktadır. Hizmet kavramı bazı yönlerden karmaşık olup, sorunlar içermektedir. Bunlar çıktının, nispi fiyatların, katma değer ve elle tutulamazlığın ölçülmesi; hizmet çalışmalarının, ara tüketim ve nihai hizmet tüketiminin, tüketicinin üretimdeki rolünün tanımlanması ve pek çok işlemin geri döndürülemez oluşu vb sorunlardır (Dinçer, 2008: 16).

Hizmet kavramı; müşteri ile hizmet faaliyetlerini sunanın fiziksel kaynakları, malları ve sistemleri arasındaki etkileşim anında gerçekleşen, müşterinin sorunlarını çözen soyut, bir dizi faaliyetten oluşan bir süreçtir (Grönroos, 2000: 45).

Hizmetler sektörü, hizmetten faydalananın kendisinde veya onun faydasına bazı değişikliklere neden olan ve zaman, mekan ve şekil yararı meydana getiren endüstrilerdir (Aslan, 1998: 8-9).

Hizmet sektörü dünyada hemen hemen tüm ulusal ekonomilerde en hızlı büyüyen ve gelişme kaydeden sektördür (Ongun, 1997: 350). Hizmetler sektörü hem tarım için hem sanayi için önemli görevler üstlenmektedir. Hizmetler sektörünün diğer sektörlerden en önemli farkı emek yoğun olarak çalışılmasıdır. Ülkelerin gelir düzeylerine paralel olarak genişlemekte ve zenginleşmektedir (Eswaran ve Kotwal, 2000:1).

Hizmet sektörünün tüm dünyada önem kazanmasındaki başka bir etken ise hizmet ihracatının olmasıdır. Özellikle Hindistan ekonomisi hizmet ihracatında başı çekmektedir. Çağrı merkezi ve bilgisayar hizmetleri ihracatı yoğun olarak yapılmaktadır. Hindistan ekonomisi Avrupa'nın e-merkezi haline gelmeyi başarmıştır (Gövdere, 2009: 53-68).

Hizmetler sektörü somut bir mal üretmekten ziyade bir gereksinimi gidermeye yönelik faaliyetler gerçekleştirir. Bununla birlikte hizmetler sektörü pek çok alt sektörden meydana gelmektedir. Bu alt sektörlerin başında ulaştırma, finans, haberleşme hizmetleri, eğitim, sağlık, oteller, lokantalar ve eğlence hizmetleri ile kamu hizmetleri gelmektedir (Özen, 2000: 165).

Hizmetler sektörünün büyümesi ülkelerin gelir seviyelerinde ve imalat sektörlerinin toplam istihdama dayalı işgücü yaratma oranında artışlara sebep olmaktadır. Ticari hizmetler, ulaştırma ve iletişim sektörlerindeki katma değer artışları kalkınma düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir. Bununla birlikte hizmetler sektörüne imalat sektöründen gelen talep artışları gelir düzeyini artırmaktadır (Francois ve Reinert, 1996: 1-9).

1.2.1.1. Mal - Hizmet Ayrımı

Hizmet kavramı, Fizyokratlar'da ve Adam Smith'ten John Stuart Mill'le temsil edilen marjinalizme geçişe kadar verimli olmayan işgücü düşüncesinin bir türevi olmuştur. Smith'e göre; esas ayırım mallarla hizmetler arasında değil; verimli olan ve

olmayan emek arasındadır ve Smith'in düşüncesinde hizmet faaliyetlerinin büyük oranda verimsiz olduğu iması yer almaktadır (Parrinello, 2005: 3).

Çok küçük bir ayrımla marjinalistler; malların kendi fiyatlarının olduğunu, bir malın üretim sürecinde toprağın kirasının, kiralanan makinelerin, hizmet gören işçilerin ya da faizin ise ayrı fiyatlarının olduğunu belirtmiş ve süreçteki tüm bu etkenlere hizmet faaliyetleri için ödeme yapıldığını söylemiştir (Parrinello, 2005: 5). Parrinello'ya göre ise; hizmetler maddi olmayan mallar değildir. Örneğin; bir firma kendi AR-GE çalışmaları ile yeni bir endüstriyel tasarım yapabilir. Böyle bir durumda firma maddi olmayan bir mal üretmiş olur. Aynı firma, bir başka firmaya AR-GE faaliyeti de sunabilir. Bu durumda firma hizmet sağlamış olur (Parrinello, 2005: 12). Sonuç itibarı ile mallar maddi olabilir veya olmayabilir, fakat hizmetleri maddi olmayan mallar kategorisine dahil etmek çok doğru değildir. Hizmetler ayrı bir ekonomik kategoridir; "İş gücü(nün verdiği hizmet)" ve "hizmet" kavramları da karıştırılmamalıdır. Hizmetler, emek ve diğer üretim faktörleri tarafından elde edilmektedir.

1960'lı senelerden günümüze, hizmetler sektörü üzerine gerek analitik, gerekse de ampirik değişik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bir kısmı; Stigler (1956), Fuchs (1968) ve OECD'nin çalışmalarıdır (Greenfield, 2002: 19). Greenfield'e göre; malların ve hizmetlerin ikiliğinin gördüğü yaygın kabulün içerisinde, mallar ile hizmetlerin farklı şeyler olduğu, birinin diğerinden bütünüyle farklılaştığı ve farklı arz ve talep güçlerinden etkilendiklerini kabul etmek gibi analitik bir sorun yatmaktadır. Bu ima, bahsi geçen çalışmalarda da yer almaktadır (Greenfield, 2002: 20). Malların ve hizmetlerin tamamıyla bağımsız oldukları görüşü, bir ekonominin hasılasının ölçülmesindeki ihtiyaçlarca pekiştirilmektedir. Ölçümsel amaçlarla bu kategorileri oluşturmak şüphesiz etkindir; ancak böylelikle malların ve hizmetlerin birbirine bağlılığı gözden kaçırılmaktadır. Burada önemli olan husus; tanımsal olarak farklı olan mal ve hizmet çıktılarının yakın ilişkide oldukları ve aslında birbirleriyle bağlantılı olduklarıdır.

Önceden sermaye mallarına yapılmış bir yatırım olmadan hiçbir hizmet üretilemez. Hizmetleri üretmek için ilk olarak sermaye malları gerekmektedir. Bu gereklilik bazı durumlarda sıfıra yakinken (ayakkabı boyacısının boya sandığı), bazı

durumlarda oldukça fazladır (hastane binaları ve ekipmanı). Buradan anlaşılacağı üzere; hizmetlere olan talepteki artış ve azalışların, uygun gecikmelerle, sermaye malları çıktısında ve bu alandaki istihdamda paralel değişimlere neden olacağıdır. Bu bağlamda önemli diğer bir husus ise; hizmet çıktılarındaki artışların sermaye malları çıktılarında artışlara neden olurken, her sermaye malı çıktısı artışının hizmet çıktısında artışa neden olmayacağıdır (Greenfiled, 2002: 21).

İmalat sanayisi ile bilgi yoğun iş alanları arasında istatistiksel yönden anlamlı ilişkileri yeni makroekonomik bulgular ortaya koymaktadır. Hizmetlerin, varlık ve gelişimlerinin sanayi ürünlerine bağlı olduğu görüşü yoğunluk kazanmaktadır. Bu açıdan, tamamlayıcılık ve bağımlılık iki yönlü işleyen ve her iki alanın gelişme esaslarını oluşturan bir özellik göstermektedir. Ürün ve hizmetlerin hızlı bir biçimde birlikte gelişme ilişkisi içinde ve karmaşık bir gelişme sürecinin söz konusu olduğu; bununla birlikte, bu süreç sırasında iki sektör arasındaki sınırların da gittikçe belirsizleştiği vurgulanmaktadır (Kaynak, 2005: 139).

Özetle, günümüzde yaygın olarak kabul gören ayırmda esas olarak; hizmetleri mallardan ayıran iki temel özellik bulunmaktadır. Bunlar saklanamazlık ve fiziksel varlığın söz konusu olmaması durumlarıdır. Hizmetin saklanamaz olması durumunda söz konusu hizmetin tüketim ve üretimi aynı anda ve aynı yerde gerçekleşmek zorundadır.

Asimetrik enformasyon sorunlarının ortaya çıkmasının sebebi hizmetlerin fiziksel varlıklarının olmamasıdır. Hizmeti sunan, hizmetin kalitesi hakkında bilgiye sahipken, hizmeti tüketen bu bilgiye erişmekte zorluk yaşamaktadır. Tüketici hizmetin kalitesini çoğunlukla hizmeti satın aldıktan sonra saptayabilmektedir. Aynı durum mal ticaretinde genellikle ortaya çıkmamaktadır. Hizmet ticaretinde enformasyon temel bir sorun oluşturmaktadır. Bu durumda hem hizmet üreticisi hem de kamu sektörü hizmet sektörüne müdahale etmeyi görev kabul etmektedir. Hizmet üreticisi piyasada saygınlık kazanmaya önem verirken, kamu sektörü tüketiciyi korumak amacıyla sektöre düzenlemeler getirmektedir (DPT, 2000).

1.2.1.2. Uluslararası Ticarete Hizmet Kapsamı

Genel olarak hizmetleri mallardan ayıran iki temel nitelik bulunmaktadır. Bunlar saklanamazlık durumu ve fiziksel varlığın söz konusu olmamasıdır. Hizmetin saklanamaz olması durumunda bahsi geçen malın tüketim ve üretimi aynı anda ve aynı yerde gerçekleşmek durumundadır. Bu da hizmeti sunanlar ile hizmetten faydalananların aynı yerde bulunmasını gerektirmektedir. Saklanamazlık özelliği sebebiyle hizmetler genel olarak üç kategoride incelenebilir: Sınır ötesi ticaret, üretim faktörlerinin kısa süreler için uluslararası serbestçe dolaştığı durumlardaki hizmet ticareti, son olarak da üretim faktörlerinin uzun süreler için uluslararası serbestçe dolaştığı durumlardaki hizmet ticareti. Sınır ötesi hizmet ticareti mal ticaretiyle benzer özellikler göstermektedir. Bu ticarete örnek olarak telekomünikasyon kanalları ile gerçekleştirilen finansal hizmetler gösterilebilir. Hizmet kullanıcılarının başka bir ülkede hizmeti kısa süre için tükettiği hizmetlere örnek olarak turizm, eğitim, sağlık hizmetleri ve gemi tamirati verilebilir. Hizmet sunucularının başka bir ülkede hizmeti kısa süre için sunduğu hizmetlere örnek olarak ise, mühendislik hizmetleri gösterilebilir. Hizmet kullanıcılarının diğer bir ülkeden sunulan bir hizmeti uzun zaman içinde tükettiği hizmetlere örnek olarak işgücü göçü, hizmet sunucularının diğer ülkede hizmeti uzun zaman içinde sunduğu hizmetlere örnek olarak da dolaysız yabancı sermaye yatırımları gösterilebilir (Dinçer, 2008: 20).

1.2.1.2.1. Dünya Ticaret Örgütü'nde Hizmet Tanımı ve Sınıflandırılması

1993 senesinin Aralık ayında sonuca ulaşan GATT Uruguay Round Görüşmeleri sırasında oluşturulan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nda (GATS) bir "hizmet" tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebinin, hızla gelişen teknolojiyle beraber yeni oluşacak hizmetlerin tanım dışında kalmasını engellemek olduğu düşünülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü'nün hizmet sınıflandırılması listesinde, temel başlıklar bakımından 12 hizmet alt sektörü yer almaktadır. Bu temel başlıklarda listelenen faaliyetler şu şekildedir:

1. İş Hizmetleri
2. İletişim Hizmetleri

3. İnşaat ve İlgili Mühendislik Hizmetleri
4. Dağıtım Hizmetleri
5. Eğitim Hizmetleri
6. Çevre Hizmetleri
7. Finansal Hizmetler
8. Sağlık ve İlgili Sosyal Hizmetler
9. Turizm ve Seyahat Hizmetleri
10. Rekreasyon, Kültür ve Spor Hizmetleri
11. Ulaşım Hizmetleri
12. Diğer Hizmetler

1.2.1.2.2. Avrupa Birliği'nde Hizmet Tanımı ve Sınıflandırılması

Hizmetler Roma Antlaşması'nın 60.² Maddesi'nce; normal olarak bir ücret karşılığı yapılan ve malların, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı kapsamına girmeyen işler olarak tanımlanmaktadır. Bu madde hükmüne göre, hizmetler tanımının kapsadığı faaliyetler şunlardır:

- Sanayi nitelikteki faaliyetler,
- Ticari nitelikteki faaliyetler,
- Esnaf ve sanatkar faaliyetleri,
- Mesleki faaliyetlerdir.

² Roma Antlaşması (Treaty of Rome), Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren kurucu antlaşmasıdır.

Roma Antlaşması'nın 61. Maddesi ulaştırma, bankacılık ve sigortacılık alanlarındaki hizmet ticareti düzenlemelerini ele aldığı için bu sektörler de hizmet tanımını kapsamında sayılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SEKTÖRLERİN SINIRLARINDAKİ DEĞİŞİM VE SANAYİSİZLEŞME

Bu bölümde sanayisizleşme kavramı çerçevesinde sektör sınırlarındaki değişiklikler araştırılmıştır. Dünya’da ve Türkiye’de sektör yapıları incelenmiştir.

Gelişen dünyada sektörlerin sınırlarındaki değişimler, sanayisizleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Hizmetler sektörü yıllar itibariyle ulusal ekonomilerin en hızlı büyüyen sektörleri olmaktadır. Bununla birlikte sanayi sektörü dünya ortalamasında yerini korurken, tarım sektörü sürekli düşül göstermektedir. Hizmetler sektörünün dünya genelinde payının yükselmesinin en temel nedeni ise küreselleşmedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün payı azalmakta, bunu hizmetler sektörü doldurmaktadır. Sanayi sektörü ise bu ülkelerde fazla değişiklik göstermemektedir. Tarım sektöründe azalmanın nedeni, köyden kentte göçün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yoğun olarak yaşanmasıdır. Tarım yerine sanayi sektöründe çalışmak isteyen istihdam, göç etmektedir. Ancak sanayi sektörünün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yeterli kapasitede olmaması, istihdamı hizmetler sektörüne yönlendirmektedir. Bununla birlikte sanayisizleşme ortaya çıkmaktadır. Ancak bu şekilde bir sanayisizleşme durumu ülkelerin gelişmeleri açısından sağlıklı değildir.

Bu bölümde sanayisizleşme olgusunu inceleyebilmek için sektörler arasındaki değişimler araştırılacaktır. Bu değişimler dünya ve Türkiye bazında incelenecektir.

2.1. EKONOMİK GELİŞİM VE SEKTÖREL DEĞİŞİM

Ekonomik gelişme sürecinde sektörel değişim teorisinin evriminden kısaca bahsetmek, sanayisizleşme kavramına geçmeden önce yararlı olacaktır. İmalat ve tarım sektörlerinin paylarındaki yükseliş ve düşüşler, genel olarak; bu sektörlerdeki verimlilik artış oranlarındaki farklarla, uluslararası işgücü bölümlenmesinin etkisi ve işgücü talebinin gelir esnekliğiyle açıklanmaktadır. Bu bağlamda, 1690’ların başında Sir William Petty tarafından, karşılaştırmalı üstünlüklerdeki farklılıkların önemi

değerlendirilmiştir. Petty'nin ampirik çalışması, esas olarak, Hollanda'da ticaret ve gemiciliğin görece yüksek paylara sahip olduğu gözlemine dayanmaktadır (Katouzian, 1970: 362). Bir yüzyıldan fazla bir zaman sonra ise, Alman Tarihçi Okulu yazarlarının bir kısmı, özellikle Friedrich List, kalkınmada, kimi açılardan Fisher-Clark tezinin öncülü olabilecek nitelikte bir aşamalı sektör teorisi formüle etmiştir. Ancak bahsi geçen bu teoriler, en azından modern standartlarla gözlemlendiğinde, özenli bir nedensellik açıklaması ve ampirik içerik bakımından yetersiz kalmaktadırlar (Dinçer, 2008: 7).

İstatistikî çalışmalar, 20. yüzyıla gelindiğinde, sadece tarım sektörünün payında görece bir düşüşü ve sanayi sektörünün payında görece bir yükselişi ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda imalat sanayisinin içerisinde ve dışarısında yer alan bazı hizmetlerin payında da artış tespit etmeye başlamıştır (Katouzian, 1970: 363).

Batı ekonomilerinde toplam işgücünün yaklaşık % 30'unun işsiz kaldığı dönemde yani Büyük Bunalım yıllarında ise, sektör tezlerinin ilk bütünlüklü versiyonu ortaya çıkmıştır. Allan G. B. Fisher, bu konuda öncülük edecek olan çalışmaları ile üç temel sektör olan birincil, ikincil ve üçüncül sektörleri birbirinden ayırmış ve bu sektörlerin olgunlaşmalarının kademe kademe gerçekleştiğini belirtmiştir (Katouzian, 1970: 363). Clark (1935) da, üçüncül sektörün kapsamında ince bazı ayrımlarla, sektörlerin varlığını kabullenerek ve aynı ayrımı izleyerek, ekonominin önemli ölçüde farklı karakterler gösteren gruplara bölünebileceğini ifade etmiştir. Clark, aktif nüfustaki değişimin yanında, bu sektörlerin, gelirler artarken, görece verimlilik oranları ve sektörlerin ürünlerine olan talebin yapısı açılarından da anlamlı farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir (Wolfe, 1955: 402).

Zaman içerisinde ekonomilerde sektörlerin GSYH ve toplam istihdamdaki paylarının ve sektörleri oluşturan faaliyet kollarının sektör içindeki paylarının değiştiği yapısal bir dönüşümün yaşandığı kabul edilmektedir. Genel görüş, sosyo-ekonomik gelişmeye paralel olarak GSYH içinde tarım sektörünün payının azaldığı ve sanayileşmenin sonraki aşamalarında ise hizmetlerin payının yükseldiği doğrultusundadır. Bu gelişmelere paralel bir şekilde, tarımda aktif nüfus azalırken, sanayi ve hizmetler sektöründe artmaktadır.

Tarımsal istihdamdaki azalmaya ilişkin olarak literatürde çok sayıda çalışma bulunmasına karşın (örneğin Barkin 1970; Rostow 1960; Kuznets 1966; Schultz 1964; Thomas 1961), hizmetlerin gelişmesi hakkında; Fisher (1935) ve Clark'ın (1940) klasik çalışmaları ile Bell (1973), Fuchs (1968, 1969), Graf (1968), Greenfield (1966) ve Menz'in (1965) dışında, sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Halbuki sürekli artan oranda istihdam imkanları sunan hizmetlerin analizi, gerek ekonomik gerekse de sosyolojik açıdan büyük öneme sahiptir (Singelmann, 1978: 1225).

Birincil sektör (tarım, balıkçılık, ormancılık, madencilik), ikincil sektör (imalat, inşaat, kamu hizmetleri) ve üçüncül sektörden (ticaret, ulaşım, iletişim, hizmetler) oluşan üç sektörlü bir model üzerinde çalışan Allan G. B. Fisher (1935) ve Colin Clark (1940), çalışmalarında iki temel sonuca ulaşmışlardır:

1. Kişi başına gelirdeki artış, tarihsel olarak, tarımdan ikincil sektöre, daha sonra ise ikincil sektörden üçüncül sektöre istihdam hareketlerine sebep olmaktadır.
2. Üçüncül sektörde yüksek istihdam oranları, yüksek kişi başına gelir düzeylerine ulaşılmasını gerektirmektedir (Singelmann, 1978: 1225).

Bu süreci, Allan G.B. Fisher, her gelişen ekonomide istihdam ve yatırımda birincil faaliyetlerden ikincil faaliyetlere ve büyük ölçüde de üçüncül faaliyetlere büyük bir kaymanın bulunduğuna işaret etmek şartıyla açıklar. Colin Clark'a göre ise; yüksek bir kişi başına reel gelire, üçüncül üretimde çalışanların sayısı arasında veya kişi başına düşük bir reel gelire, düşük bir üçüncül istihdam oranı arasında pozitif bir ilişki vardır. Bununla beraber yüksek bir kişi başına reel gelir, üreticilerin büyük bir oranını üçüncül üretime yönelmeye zorlar. Bu ifadelerin gerçek anlamı, tarımdan sanayi toplumuna ve buradan da hizmet toplumuna doğru tarihsel bir kaymanın söz konusu olmasıdır (Aslan, 1998: 13).

Hasılanın sektörel paylarında meydana gelen değişimleri H. Chenery ve diğer bazı iktisatçılar da, regresyon analizinden faydalanarak hesaplamaya çalışmışlardır. Bu analizlerde kullanılan tahmin denklemi, $\log V = \log a + b \log Y$ formundadır. Burada V kişi başına katma değeri ve Y kişi başına geliri göstermektedir. Böylece, farklı mallar/hizmetler için talebin gelir esneklikleri (b katsayıları) tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bir mal/hizmet için talebin gelir esnekliğinin 1'den küçük olması, gelir

büyürken toplam hasıla içerisindeki görelî payının azalması demektir. Eğer, bir malın/hizmetin talebinin gelir esnekliği 1'den büyükse, gelir büyürken toplam hasıla içerisindeki görelî payı da artar. Bazı düzeltmelerle bahsi geçen denklemi temel alan ve bunu 51 ülkeye uygulayan Chenery, tarımsal sektörde talebin gelir esnekliğini 0,5'ten düşük bulurken, sanayinininkini 1,3'ün üstünde ve hizmetlerinkini de yaklaşık 1 olarak bulmuştur (Kaynak, 2005: 132).

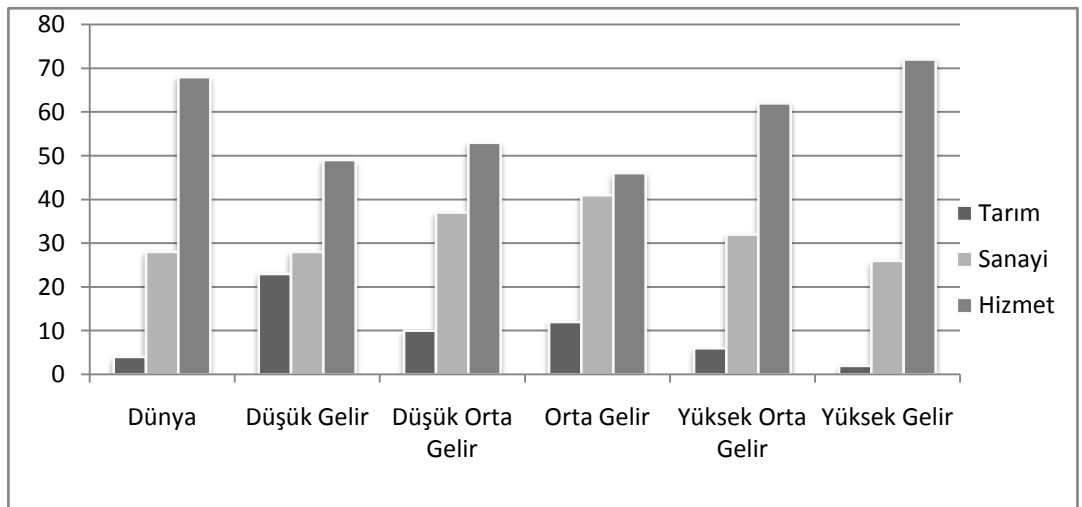
2.1.1. Dünyada Sektörlerin GSYH'deki Payları ve Sektörel Büyüme Oranları

Burada yer alan analizler, ağırlıklı olarak Dünya Bankası'nın 2006 Dünya Kalkınma Raporu'na dayanmaktadır. Bu raporda ülkeler şöyle gruplandırılmışlardır:

- (1) Düşük gelir grubundaki ülkeler (kişi başına gelir 1,005 \$ veya daha az);
- (2) Orta gelir grubundaki ülkeler (kişi başına gelir 1,006 \$ ile 12.275 \$ arasında);
 - Orta-alt gelir grubundaki ülkeler (1,006 -3.975 \$);
 - Orta-üst gelir grubundaki ülkeler (3.976-12,275 \$)
- (3) Yüksek gelir grubundaki ülkeler (kişi başına gelir 12,276 \$ ve daha yukarı).

Grafik 2.1'de dünya ve tüm ülke gruplarında hizmetlerin büyük paya sahip sektör olduğu görülmektedir.

Grafik 2.1: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları - 2011

2011 yılı itibariyle dünyanın, orta alt gelir, orta üst gelir ve yüksek gelir grubunda hizmet sektörünün payı %50'nin üzerindedir. Sanayi sektörü ise 2011 yılında orta gelir grubunda en yüksek seviyeyi görürken tarım sektörü düşük gelir grubunda en yüksek düzeye ulaşabilmiştir.

Sektörlerin 2004-2011 yılları itibariyle GSYH'deki paylarını Tablo 2.1 ülke gruplarına göre vermektedir. Verinin 2004 yılından itibaren alınmasının nedeni, 2004 yılının TCMB tarafından baz yıl olarak kabul edilmesidir.

Tablo 2.1: Sektörlerin GSYH İçindeki Payları: 2004-2011

	(GSYH /Milyon Dolar)		Tarım %		Sanayi %		Hizmetler %	
	2004	2011	2004	2011	2004	2011	2004	2011
Dünya	41,290,409	69,981,900	4	2	28	29	68	69
Düşük Gelir	1,239,169	1,584,621	23	20	28	29	49	50
Orta Gelir	7,156,777	8,196,554	10	7	37	38	53	54
Orta-Alt Gelir	4,165,291	5,354,246	12	10	41	42	46	47
Orta-Üst Gelir	2,991,524	3,413,284	6	3	32	33	62	64
Yüksek Gelir	32,900,093	51,433,195	2	2	26	25	72	73

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 2.1'den de görüleceği üzere tarım sektörünün toplam dünya üretimindeki payı 2004 ve 2011 yılları itibariyle sırasıyla %4 ve %2'dir. Sanayi sektörünün toplam dünya üretimindeki payı 2011 yılında 2004 yılına göre %1 puan artarak %29 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde hizmetler sektörü ise %1 puan yükselerek %69'a ulaşmıştır. Dünya hasılası 2004 ve 2011 yıllarında sırasıyla 41 Milyon ve 70 Milyon Dolardır.

Hizmet sektörü bütün ülke gruplarında artış göstermiştir. En yüksek artışı oranı ise 2004’de hizmet sektörünün payı %62 iken 2011’de %64 olan orta-üst gelir grubuna aittir. Orta-alt gelirli ülkelerde hizmet sektörünün 2004’den 2011’e yavaş bir şekilde büyüdüğü görülmektedir. Buna karşılık hem düşük gelir grubunda hem de orta-alt gelir grubunda sanayi sektörünün payında %1 puanlık, küçük bir artış vardır. Ayrıca orta-üst ve yüksek gelir gruplarında ise sanayi sektörünün payında düşüş gözlenmekteyken tarım sektörünün payının bütün ülke gruplarında azalma göstermektedir.

Schiff ve Valdés (2002, 1424-1425)’e göre, yıllar itibariyle tarım sektörünün ekonomi içersindeki payının azalmasının en önemli etkeni, özellikle 1970’li yıllardan sonra sanayi sektörünün, “büyümenin motoru” olarak görülmesidir. Bu durum tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru geçişin önemli etkenidir. Bununla birlikte ülkelerde özellikle sanayi malı ithalatının ön plana çıkması, tarımın ihmal edilmesine neden olmaktadır. Son 10 yıllık sürece baktığımızda ise sanayi sektörünün yerini hizmet sektörünün almaya başladığı görülmektedir. Geçmiş yıllara göre sanayi sektörünün artış hızı azalmakta, bunun yerini hizmet sektörü doldurmaktadır.

Schiff ve Valdés (2002, 1426) sanayi sektöründeki azalmaları ise küreselleşmenin getirdiği sanayisizleşme politikalarına bağlamışlardır. Küreselleşme ve beraberinde sanayinin tekelleşmesi, küçük dünya ülkelerini hizmet sektörüne yöneltmiştir. Az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde yerel sanayi sektörünün yerine yabancı sanayinin gelişi, bu ülkelerde sanayi sektörünü daraltmıştır. İstihdam ise hizmet sektörüne yoğunlaşmaya başlamıştır.

Bölgelere göre hasılanın yapısı 2004 ve 2011 yılları itibarı ile Tablo 2.2’de sunulmuştur. Tabloya bakıldığında; 2004 yılı itibarı ile Avrupa ve Orta Asya, Avrupa Parasal Birliği ve Latin Amerika ile Karayipler’in hizmetlerde en yüksek paya sahip bölgeler olduğu açık olarak görülmektedir. 2004-2011 döneminde hizmetlerin payının en hızlı arttığı bölge Avrupa ve Orta Asya bölgesi olmuştur; hizmetlerin hasıladaki payı bu bölgede 2004-2011 döneminde % 4 artmıştır. 2004-2011 döneminde hizmetin hasıladaki payı %3 artan bölgeler Güney Asya, Doğu Asya& Pasifik ve Avrupa Parasal Birliği olmuştur. Sanayinin payının; Avrupa Parasal Birliği, Latin Amerika ve Karayipler, Sahra Altı Afrika ve Avrupa-Orta Asya bölgelerinde düşme eğiliminde

olduğu; tarımın payının ise, Latin Amerika ve Karayipler ve Avrupa Parasal Birliği haricindeki tüm bölgelerde düştüğü, Latin Amerika ve Karayipler ve Avrupa Parasal Birliği'nde ise söz konusu dönemde değişmediği izlenmektedir.

Tablo 2.2: Bölgelere Göre Hasılanın Yapısı (Milyon Dolar ve %)

	GSYH (MİLYON DOLAR)		TARIM (GSYH %)		SANAYİ (GSYH %)		HİZMETLER (GSYH %)	
	2004	2011	2004	2011	2004	2011	2004	2011
Dünya	41,290,490	69,981,900	4	2	28	29	68	69
Doğu Asya&Pasifik	2,650,867	4,251,351	13	11	45	46	42	45
Avrupa&Orta Asya	1,769,739	2,863,214	8	6	32	30	60	64
Latin Amerika&Karayipler	2,021,995	3,920,247	9	9	34	32	58	60
Ortadoğu&Kuzey Afrika	547,496	845,214	12	10	39	40	49	50
Güney Asya	880,212	1,352,661	21	18	27	27	52	55
Sahra Altı Afrika	523,31	984,142	16	14	32	31	52	55
Avr. Parasal Birliği	9,500,919	13,214,211	2	2	27	25	71	73

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 2.2'de tarım sektöründeki düşüşlere rağmen sanayi ve hizmet sektörü dünya genelinde artış gösterdiği görölmektedir. Dünyada sanayi ve hizmet sektörünün artması, sanayiden vazgeçilemediğini ancak tarımdaki azalışların hizmet sektörüne kaydığını göstermektedir. Çünkü bankacılık, ulaşım, sigorta, iletişim, reklam gibi hizmetlerin gelişmesi büyük oranda sanayi sektöründeki gelişmelere bağlıdır. Hizmet sektörü, sanayi sektörünün etkinliğine göre biçimlenmektedir (Arısoy, 2008: 3-4).

Tablo 2.3: Hasılanın ve Sektörlerin Büyüme Oranları (1990-2004)

	GSYH (MİLYON DOLAR)		TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	Yıllık ortalama büyüme oranı (%)	
	1990- 2000	2000- 2011	1990- 2000	2000- 2011	1990- 2000	2000- 2011	1990- 2000	2000- 2011
Dünya	2,9	2,4	1,8	1,9	2,4	1,3	3,1	2,6
Düşük Gelir	4,7	5,6	3,1	2,6	4,9	5,4	5,9	6,9
Orta Gelir	3,8	4,8	3	2,9	4,3	5,6	3,9	4,5
Orta-Alt Gelir	5,2	6,3	2,6	2,7	6,4	7,3	5,1	5,6
Orta-Üst Gelir	2,1	2,9	0,3	2,2	1,5	2,5	2,8	2,9
Yüksek Gelir	2,7	2,2	1	-1,5	1,9	0,1	3	2,9
Doğu Asya&Pasifik	8,5	8,4	3,4	3,1	11	8,1	8	8,6
Avrupa&Orta Asya	-0,8	5,2	-1,7	3,3	-3,0	3,3	0,8	4,9
Latin Amerika&Karayipler	3,3	1,8	1,8	3,1	3,2	1,6	3,3	0,7
Ortadoğu&Kuzey Afrika	3,9	3,8	2,9	4,1	2,1	1,8	4,7	4,5
Güney Asya	5,6	5,8	3,1	0,9	6,2	6,5	7,1	7,9
Sahra Altı Afrika	2,5	3,9	3,3	2,6	1,9	0,6	3	2,8
Avr.Parasal Birliği	2,1	1,3	1,3	-0,4	1	0,4	2,5	1,9

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Dünya toplamı olarak hasılanın ve ülke gruplarının hasıllarının 1990-2000 ve 2000-2011 dönemlerinde kaydettiği büyüme oranları Tablo 2.3'te verilmiştir. Buna göre; dünyada 1990 yılından 2011 yılına kadar, en hızlı büyümeyi hizmetler sektörü göstermiştir. Düşük gelir, yüksek gelir ve orta-üst gelir grubundaki ülkelerde de, özellikle 2000-2011 döneminde, en hızlı büyümeyi hizmetler sektörü göstermiştir. Orta gelir grubunun 1990-2000 dönemi sanayi sektörü yıllık büyüme hızı %4,3 gerçekleşerek hizmet sektörünün büyüme hızı olan %3,9'u geçmiştir. Orta gelir grubunda 2000-2011 döneminde sanayi yıllık büyüme oranı, hizmet sektörünün büyüme oranından yine daha fazladır. Özetle orta gelir ve orta-alt gelir grubunda 1990-2000 ve 2000-2011 dönemlerine ait yıllık ortalama sanayi büyüme hızı hizmet sektörünün yıllık büyüme hızından fazla gerçekleşmiştir. Başka bir taraftan Avrupa Parasal Birliği'nde 2000-2011 döneminde tarım ve sanayisi sektörlerinde negatif büyüme oranlarının gerçekleştiği, hizmetlerin ise her iki dönemde de en yüksek hızda büyüyen sektör olduğu gözlemlenmektedir. Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinde de, hizmetler en hızlı

büyüyen sektör olmuşken, bölgelere göre diğer ülke gruplarında sanayi ya da imalat sanayisi sektörlerinin büyüme hızının genellikle hizmetlerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Ekonomilerin gelişmişlik seviyeleri ve büyüme oranlarıyla sektörlerin büyüme oranları arasında bir ilişki arayan Riddle, yalnızca hizmetler sektörünün büyümesi ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu iddia etmektedir. Riddle'a göre; bilhassa düşük gelirli ülkelerde hizmetlerin GSYH'deki payı ile kişi başına GSYH'deki yıllık ortalama büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Hızla gelişen ülkelerle negatif büyüme oranları kaydeden ülkeler karşılaştırıldığında, ayırt edici özelliğin hizmetler sektöründeki büyüme oranı olduğu görülmektedir. Riddle, sonuç olarak, hizmetlerin artan payı ile büyüme oranları arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu söylemektedir (Aslan, 1998: 23).

Pozitif büyüme gösteren bazı ülkelerle negatif büyüme oranları gösteren ülkeler seçilmiş ve bunların GSYH artış oranlarıyla sektörel büyüme oranları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile Tablo 2.4 oluşmuştur. Tabloda pozitif büyüme gösteren ülkelerin büyüme oranlarıyla hizmetlerin büyüme oranları arasında bir korelasyon görülmekle beraber, aynı korelasyon sanayi sektörü için de söz konusu olmaktadır. Negatif büyüme gösteren ülkelerde hizmetler sektörünün önemli ölçüde küçüldüğü görülmektedir. Fakat bu ülkelerde aynı anda sanayi ve hatta tarım sektörü de küçülmüştür. Hizmetler sektörünün artan payı ile büyüme oranları arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu dönemler olsa dahi, bunu bütün zamanlara genelleştirme konusunda tedbirli olunmalıdır. Örneğin; 2000-2004 döneminde Hong Kong ve Almanya'da büyüme hızı artarken ve en hızlı büyüyen sektör hizmetler olmuşken, Hong Kong ve Almanya'da sanayi sektöründe negatif büyüme oranları kaydedilmiştir. Arjantin ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde, aynı dönemde, hizmetler negatif büyüme rakamları göstermiş, toplam büyüme de negatif gerçekleşmiştir. Bulgaristan ve Belarus'ta, 2000-2004 döneminde, büyümenin en önemli etkeni sanayi ve imalat sanayisi olmuşken, Brezilya'da hizmetlerin büyümesi negatifken, ekonomi toplamda büyüme sergilemiştir. Aynı dönemde Birleşik Krallık ve ABD'de büyüme görülürken; sanayinin büyüme oranı negatif gerçekleşmiş, hizmetler büyümüştür.

Tablo 2.4: Seçilmiş Bazı Ülkelerde GSYH ve Sektörel Büyüme oranları (2000- 2010)

	GSYH (MilyonDolar)		TARIM		SANAYİ		HİZMETLER	
	yıllık ortalama büyüme oranı (%)		yıllık ortalama büyüme oranı (%)		yıllık ortalama büyüme oranı (%)		yıllık ortalama büyüme oranı (%)	
	2000-2004	2004-2010	2000-2004	2004-2010	2000-2004	2004-2010	2000-2004	2004-2010
Arjantin	-0,1	-0,2	1,2	0,6	1,3	0,9	-1,2	-0,9
Belarus	6,8	6,9	6,1	6,3	9,7	12,1	4,7	5,3
Brezilya	2	1,8	5,4	5,6	2,1	1,8	-1,1	-0,8
Bulgaritan	4,8	4,9	1,8	1,6	5,3	6,4	4,9	5,6
Orta Afrika Cumhuriyeti	-2,0	-2,1	3,0	2,7	4,6	5,3	-16	-6,3
Hong Kong	3,2	2,9	-1,0	-1,7	-3,6	-4,1	4,3	5,8
Almanya	0,6	0,4	-0,1	-0,2	-0,1	-0,1	1,3	1,5
Makedonya	0,7	0,6	-0,6	-0,7	0,4	0,6	1,3	1,8
Rusya Federasyonu	6,1	6,3	5,4	5,3	6,2	7,4	6	6,2
Birleşik Krallık	2,3	2,2	1,2	1,8	-0,1	0,2	2,9	3,1
ABD	2,5	2,3	-0,7	-0,9	0	-0,2	2,5	2,8
Dünya	2,5	2,4	2,1	1,8	1,4	1,2	2,3	2,6

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

2.1.2. Sektörel Değişimin İstihdam Yapısı Üzerindeki Etkileri

Sektörlerde, ekonomik gelişme sürecinde, yalnızca GSYH’de değil, istihdamdaki paylarında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Tablo 2.5 , 1980 ve 1990 yılları için türlü gelişme kategorileri itibariyle sektörlerin toplam istihdamdaki paylarını göstermektedir.

Tablo 2.5: İşgücünün Sektörler İtibariyle Dağılımı (%) (1980-2010)

	DÜŞÜK GELİR		ORTA-ALT		ORTA-ÜST		YÜKSEK GELİR		DÜNYA	
	1980	2010	1980	2010	1980	2010	1980	2010	1980	2010
Tarım	73	69	65	57	31	16	9	5	53	47
Sanayi	13	14	18	19	29	25	33	28	20	19
Hizmet	14	17	16	24	40	59	58	67	27	34

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Düşük gelirli ülkelerde tarımın toplam istihdam içerisindeki payının bir hayli yüksek olduğu, bu eğilimin biraz azalmakla beraber devam ettiği Tablo 2.5’te görülmektedir. Orta-alt gelir grubundaki ülkelerde, düşük gelir grubuna göre tarımsal istihdamda önemli düşme olurken hem sanayinin hem de hizmetlerin istihdamdaki payında artış gerçekleştiği görülmektedir. Tarımsal istihdamdaki düşme eğilimi ve hizmet istihdamındaki yükselme eğilimi, hem orta-üst hem de yüksek gelir grubundaki ülkelerde devam etmektedir. Sanayinin payında ise, bu son iki grupta hafif bir düşüş gözlenmektedir. Düşük gelir ve orta-alt gelir grubundaki ülkelerde tarımı terk eden işgücünün önce imalata, daha sonra da hizmetlere kayma yerine, hem imalat hem de hizmetler sektörüne kaydığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, imalat ve hizmetler sektörünün büyümesi birlikte olmaktadır.

Hizmetler sektörünün çoğu zaman aşırı işgücünü massettiği gerçeği, sektörün tam istihdam amacının sağlanmasında etkili olduğu anlamına gelebilmektedir. Bu önerme, hizmetler sektörünün düşük gelirli ülkelerde de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bütün bunlar, yüksek bir hizmetler sektörü-GSMH oranının sadece sanayileşme sonrasında ortaya çıkacağı tezi hakkında şüpheler doğurmaktadır. Çünkü ilk bakışta hizmetlerin GSMH'ye oranı sadece gelişmiş ülkelerde değil bütün ülke gruplarında artmaktadır. Bu, Fisher-Clark'ın üç sektör modeli veya onun başka bir ifadesi olan "sanayi sonrası toplum" teziyle çelişir görünmektedir. Bununla beraber, toplam üretim ve toplam istihdamdaki paylar açısından ülke grupları karşılaştırıldığında, hizmetlerin oranlarının, tüm ülke gruplarında artmakla beraber, yüksek gelirli ülkelerde çok daha fazla büyük olduğu görülmektedir. Bu durum, kalkınma sürecinden geçen ülkelerde kaynakların tarımdan sanayiye ve hizmetlere doğru yönelmeleri konusunda Fisher-Clark görüşünü destekleyen özellikler göstermektedir (Dinçer, 2008: 31).

2.2. SANAYİSİZLEŞME KAVRAMI VE NEDENLERİ

"Sanayisizleşme" olgusu, Ülkelerin ekonomik gelişim süreçlerinde; üretim yapılarında ortaya çıkan bir değişimle, sanayi sektörünün toplam hasıla içindeki payının ve sanayi sektöründeki istihdamın toplam istihdam içerisindeki payının gittikçe azalması şeklinde açıklanmaktadır.

Sanayisizleşme eğilimi gelişmiş sanayi ülkelerinde ortaya çıkmaktadır. Sanayisizleşme ile hizmetler sektörünün toplam istihdam içindeki payının devamlı genişlemesi ise, farklı bir dizi sebebe bağlanmaktadır. Bu sebepler devam eden bölümlerde tüketim, verimlik ve uluslararası dış ticaret başlıkları altında incelenmiştir.

2.2.1. Tüketim

Sanayileşme sürecinde ülkelerin gelirleri artarken, tüketicilerin toplam gelir içindeki gıda harcamalarının payı düşmekte ve imalat sanayisi ürünlerine yönelik harcamaları artış göstermektedir (Engel Yasası). Benzeri şekilde, sanayileşme sonrası toplumlarda, harcamalar içerisinde imalattan hizmetlere bir kayma olabileceği yönünde görüşler bulunmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: Nominal

olarak harcamalar içerisinde imalatın payının azalmasının nedeni, imalat ürünlerinin reel talebinin azalıyor olmasından çok, göreceli fiyatlarının düşmesi olabilir. Ucuz işgücüne sahip ülkelerden yapılan ithalat ve yurt içi verimlilik oranlarının yükselmesi neticesinde, gelişmiş ülkelerde imalat sanayisi ürünleri ucuzlamakta; dolayısıyla toplam tüketimi değişmese de toplam harcamalar içerisindeki payı azalmaktadır (Rowthorn ve Coutts, 2004: 3).

2.2.2. Uluslararası Ticaret

İmalat sanayisi istihdamı üzerinde uluslararası ticaretin etkileri farklı biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Dış ticaret, rekabeti uyararak verimliliği arttırmak koşuluyla istihdama etki edebileceği gibi; ithalatçı ve ihracatçı ülkelerde yeni istihdam imkanları da sağlayabilmektedir. Örneğin; ağırlıklı olarak emek-yoğun üretim yapan bir ülkeden tekstil ithal edip, sofistike donanım ihraç eden bir gelişmiş ülkede, tekstil sektöründe çalışan sayısı azalmakla beraber, donanım sektöründe istihdam artışı gerçekleşebilir. Fakat gelişmiş ülkede, düşük katma değerli tekstil sektöründeki iş kayıpları, yüksek katma değerli donanım sektöründeki istihdam artışından daha fazla olacak ve toplamda imalat sanayisi istihdamında bir azalma yaşanacaktır (Dinçer, 2008: 32).

2.2.3. Verimlilik

İşgücü verimliliğinin artış oranı, hasıla artış oranından istihdam artış oranının çıkarılması tanım itibariyle kabaca verimlilik kavramına eşittir. Bundan dolayı, şayet iki sektörde hasıla aynı oranda büyüyorsa, işgücü verimlilik artış oranı daha fazla olan sektörün istihdam artış oranı daha küçük olacaktır (Rowthorn ve Coutts, 2004: 4). Dolayısıyla, hizmet üretiminin reel olarak (ve uzun dönemli eğilim olarak) sanayi üretiminden fazla olması durumu mevzu bahis değilse ve sanayide işgücü verimliliği devamlı olarak hizmetler sektöründeki işgücü verimliliğinden yüksek gerçekleşiyorsa, sanayiden hizmetlere işgücü kayması olacağı açıkça görülür. Tüm bunlar düşünülürken, hizmetlerde ciddi ölçüm problemleri olduğu da göz önünde tutulmalıdır (Rowthorn ve Ramaswamy, 1997: 14).

Verimlilikle ilgili yukarıdaki bahsedilenlere istinaden, hizmetler sektöründe verimlilik artışlarının, tüm hizmet kollarında aynı olmadığı; kimi aktivitelerde çok

yüksek olduğu, kimilerinde ise görece düşük olduğu belirtilmelidir. Bugünün gelişmiş ülke ekonomilerinde temel eğilim; küresel ölçekte sanayi sektöründen çok daha rekabetçi olan finans, bankacılık, enformatik, bilişim, sigortacılık, çevre ve rekreasyon gibi alanlarda üretim yapmak ve hizmet vermektir. Bu alanlardaki üretim ve hizmet faaliyetlerinde, büyüme, verimlilik ve ücret artışlarının sanayi sektöründen çok daha yüksek olduğu vurgulanmakta, istihdam yapısının da hızla mavi yakalılardan beyaz yakalılara doğru yönelmekte olduğu savunulmaktadır (Kaynak, 2005: 138).

2.2.4. Orta Gelir Tuzağı

Bir ekonominin belirli bir kişi başına gelir düzeyine ulaştıktan sonra orada sıkışıp kalması haline orta gelir tuzağı denir. Orta gelir tuzağı bir ekonomide kişi başına gelir düzeyinin belirli bir aşamadan öteye gidememesi halini ya da belirli bir gelir düzeyine ulaştıktan sonra durgunluk içine girilmesi durumunu özetleyen bir yaklaşımdır. Bu tanımda açık olmayan konu hangi gelir düzeyinin orta gelir düzeyi olarak kabul edilmesi gerektiği meselesidir. Orta gelir tuzağı yaklaşımı ilk kez ortaya atıldığında ABD’de kişi başına düşen gelirin yüzde 20’si ekonomiler açısından orta gelir düzeyi olarak kabul ediliyordu. Bugünkü ölçülere göre ABD’de kişi başına gelir kabaca 50.000 Dolar düzeyinde olduğuna ve bunun yüzde 20’si 10.000 Dolar ettiğine göre orta gelir düzeyinin karşılığı 10.000 Dolar / yıl olarak ortaya çıkmaktadır.

Orta gelir düzeyi ölçüsü olarak bugün ABD’nin kişi başına GSYH’sine dayanan bu ilk tanımın yerini Dünya Bankası’nın kişi başına gelire göre yaptığı sınıflandırma almış bulunmaktadır. Dünya Bankası’nın 2012 yılı Dünya Kalkınma Raporu’nda ekonomiler şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Dünya Kalkınma Raporu, 2012: 389):

Tablo 2.6: Gelir Gruplarına Göre Ekonomiler, 2012

Ekonomiler	Kişi Başına Yıllık Ortalama Gelir
Düşük gelirli ekonomiler	1,005 Doların altı
Orta gelirli ekonomiler	1,006-12,275 Dolar arası
Alt orta gelirli ekonomiler	1,006-3,975 Dolar arası
Üst orta gelirli ekonomiler	3,976-12,275 Dolar arası
Yüksek gelirli ekonomiler	12,276 Dolar ve üzeri

Kaynak: Dünya Kalkınma Raporu, 2012

Kişi başına düşen geliri arttıramayan ülkeler, orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Sanayi sektörüyle kişi başına gelirin arttırılamaması, kişileri daha verimli olan hizmetler sektörüne yönelmektedir. Fisher- Clark, ülkelerin kişi başına gelir düzeylerini arttırmak için zaman içinde birinci sektörden ikinci sektöre ve ikinci sektörden de üçüncü sektöre yani hizmetler sektörüne kaydığını belirtmiştir. Ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmaları ve kişi başına düşen milli gelirlerini sanayi sektörüyle arttıramamaları, hizmet sektörüne yönelimde büyük bir etkendir.

2.3. SEKTÖRLER ARASI İLİŞKİ

2.3.1. Tarım – Sanayi İlişkisi

Sanayi ve tarım kesimleri birbirine sebep sonuç ilişkileri ile bağımlıdır. Hiçbir ülkede artık tarımın modernizasyonu gereği, tarımsal faaliyetlerin sanayiden bağımsız olarak sürdürülmesi olası olmamaktadır. Tarımsal gelişme, dolaylı yoldan sanayi teknolojisindeki ilerlemelere bağlı konuma gelmiştir. Tarım kesimindeki yatırımlarda, tarımsal sermayeden çok, sanayi kaynaklı sermaye egemen durumdadır (Duymaz, 1987: 4).

Tarımsal hammadde gereksinimini, gelişmiş ülkelerde sanayi üretiminin hızla artması sonucu artırmıştır. Tüketici gelirlerinin yükselmesiyle birlikte sentetik mallara

olan talep azalış göstermektedir. Sanayileşme yönündeki yapısal değişimin doğal bir sonucu olarak, tarımın ulusal gelirdeki payının azalması tarım sektörünün gerilediği anlamına gelmeyip; öteki sektörlerin tarım sektörüne oranla daha fazla geliştiğini gösterir (İnan, 1998: 37). Tarımsal üretim yöntemlerindeki gelişmeler, sonuçta tarım nüfusunun gelirini ve işgücü verimliliğini artırmaktadır. Tarım kesimindeki nüfusun gelirinin artması sanayi ürünlerine ek talep meydana getirmektedir. Aynı zamanda tarımsal faaliyetlerde modern üretim yöntemleri kullanıldıkça artan işgücü verimliliği tarımsal istihdamı azaltmaktadır. Bundan ötürü, tarım sektöründe oluşan gizli işsizlik sanayi kesimine ucuz işgücü olarak dönmektedir. Tarımsal gelişmeler sanayi ürünlerine olan talebi artırırken, aynı zamanda sanayi sektörüne yönelik hammadde arzını yükseltmektedir. Sanayi sektörü, bir yandan tarımsal ürünleri girdi olarak kullanırken, diğer yandan da tarım sektörüne girdi sağlamaktadır (Taraklı, 1996, 4). Görülüyor ki, tarım ve sanayi sektörlerini rakip olarak değil, birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici sektörler olarak ele almak gerekir. Ekonomik gelişme, mutlaka sanayinin gelişmesiyle kendini göstermektedir. Değişim ve gelişme modellerinin bulunduğu ortak nokta budur. Fakat bu durum tarımın göz ardı edilmesi anlamına gelmez. Gelişme sürecinde tarım ve sanayi sektörleri arasında bir paralellik sağlanamaz ise, tek başına hiçbir sektör, en azından dünya piyasalarındaki konjonktürlerin karşısında bir anlam ifade edemez (Tuncer, 1989, 222).

2.3.2. Hizmet – Sanayi İlişkisi

Son yıllarda hizmetler sektörünün hızlı gelişiminin imalat sanayisinin aleyhinde olup olmaması özellikle 1990'lı yılların başlarında yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmışsa da, bugün iki sektörün gelişmesinin birbirine karşıt olgular olarak algılanmaması ve daha çok, yaşanan süreçte ortaya çıkan üretim ve tüketim tipine denk düşen bir durum olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Artık üzerinde durulan nokta, imalat sanayisi ve hizmet sektörlerinin giderek artan ölçüde birbirleriyle bağlantılı olduğu ve sistemik bir iktisadi işleyişte, hizmetlerin ekonomik ağıın yaşamsal yapı taşlarını oluşturduğudur.

Hizmet ve sanayi sektörleri arasındaki ilişkilerde gözlemlenen diğer bir durum ise, imalat sanayisi alanındaki firmaların, önceleri bünyelerinde yürüttükleri bazı hizmet

faaliyetlerini giderek yaygınlaşan bir biçimde ‘‘dışsallaştırmalarıdır’’³ (Dinçer, 2008: 37). Daha çok firmaların asıl faaliyet alanlarında uzmanlaşma isteğiyle açıklanabilecek bu hizmetlerin dışsallaştırılması eğilimi ise, ürünlerle hizmetler arasındaki dinamik bağların gelişmesi bakımından son derece önemli bir husustur (Kaynak, 2005: 139).

Hizmetlerin firmalara (imalat ve hizmet firmalarına) yönelik kısmı, nihai talebin karmaşıklaşması ve çeşitlenmesi sebebiyle, önemli ölçüde artmaktadır. Günümüzde, üretici organizasyonlar, satışla birlikte satış canlılığını yitiren basit mallar değil, mal ve hizmetlerin bileşimlerini (bakım, sigorta, satış sonrası destek, vs.) sunmaktadırlar. Komple üretim, ürünlerin hayatları süresince devam etmekte ve üretim öncesi maliyetlerin, üretim maliyetlerinin ve üretim sonrası maliyetlerin dikkate alınmasını gerektirmektedir.

³Outsourcing (dış kaynak kullanımı), en basit haliyle; şirketlerin ana faaliyet alanlarına odaklanarak, daha önce şirket içinde üretilen bazı mal ya da hizmetleri dışarıdan tedarik etmesidir. Bu kavram ilk olarak 1980’li yıllarda kullanılmaya başlansa da, bir yönetim stratejisi ve iş modeli olarak 1990’lı yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAZI SANAYİLEŞME SÜRECİNDEKİ ÜLKE EKONOMİLERİNDE SEKTÖREL GELİŞMELER VE SEKTÖREL YAPILAR

Bu bölümde dünyada sanayileşme sürecinde bulunan, Çin, Hindistan, Brezilya ve Meksika ekonomileri incelenecektir. Dünyanın en yoğun nüfusunun bulunduğu Çin ve takiben Hindistan'ın, sanayileşme süreci ve sektörel yapılarındaki değişimler tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Özellikle sürekli büyüyen ve dünyaya yeni bir ekonomik düzen getiren Çin'in sanayileşme sürecinin incelenmesi bu tez çalışması için önemlidir. Ayrıca bu bölümde sanayileşme ülke potasında bulunan ve Türkiye ile benzer ekonomik yapıya sahip Brezilya ve Meksika ekonomileri de incelenecektir.

Dünya sanayisizleşme sürecine girerken, ekonomilerde bu süreci takip etmektedirler. Özellikle dünyaya yön veren Çin ve Hindistan ekonomilerinin bu bölümde incelenmesi oldukça önemlidir. Sanayisizleşme sürecinin hızla geliştiği dünyada hizmetler sektörünün durumu, sanayi ve tarım sektörlerinde ki değişimlerin incelenmesi bu ülkeler bazında önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler bazında dünyayı temsil eden Brezilya ve Meksika ekonomilerinde sanayisizleşme sürecinde, dünya sanayisizleşme sürecinde önemli rol oynamaktadır.

3.1. ÇİN EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU

3.1.1. ÇİN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Çin'in büyüme, istihdam, enflasyon ve dış ticaret rakamlarıyla beraber ekonomik yapısıyla ilgili genel incelemelere yer verilmiştir.

3.1.1.1. Büyüme

Ekonomik reform ve dışa açılma politikaların başladığı 1970'lerin sonlarında beri Çin'de büyük bir ekonomik gelişme yaşanmaktadır. 1978'den 2004'e kadar Çin'in GSMH büyüme oranı yıllık ortalama %9,5 olarak hesaplanmıştır. Bu da o zamana kadar dünyadaki GSMH büyümesinin en yüksek seviyesidir. Çin makro politikalarını

geliştirerek ve güçlendirerek son yıllarda hızlı ve istikrarlı büyümesini sürdürmüştür (Elmacı, 2008: 15). Tarihte hiçbir ülke Çin kadar hızlı ekonomik büyüme sergileyememiştir. Genel olarak Çin'in ekonomik başarısı ise istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf oranlarına, beraberinde yatırım oranlarına, dinamik ticari yapısına, etkin yatırım ve sanayi politikalarına, stratejik planlamaya, enflasyon ve kamu açıklarının kontrolüne önem veren makro ekonomik politikalara dayanmaktadır (Sandıklı ve diğ., 2005: 331).

Çin ekonomisi ABD'den sonra en fazla yabancı yatırımı çeken ülke konumundadır. Çin'in bu konuma ulaşmasında bölgesel ve küresel boyuttaki çabaları etkili olmuştur. 2001 yılında DTÖ'ye üye olması, yabancı yatırımcıların güvenini arttırmıştır. Özellikle tekstil kotalarının DTÖ tarafından tamamen kaldırılması Çin'i dünya ticaretinde önemli bir yere taşımıştır. Çin'in uyguladığı sanayi ve dış ticaret politikalarından bazıları şu şekildedir (Sandıklı ve diğ., 2005: 331; Celil, 2001: 272):

- Stratejilerin dışa dönük olması,
- Serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlı olması,
- Ekonominin büyümesini sağlayan itici gücün ihracat olması,
- Ekonominin liberalleşmesinin temel unsur olarak kabul edilmesidir.

Çin ekonomisinin hızla büyümesinin altında yatan en önemli sebep Çin'in yabancı yatırımlara ayrıcalıklar sunmasıdır. Çin'in düşük vergi oranları ve giriş-çıkışlardaki formalite kısıkları, yabancı yatırımların burayı tercih etmelerinde önemli etken olmuştur. Ayrıca devlet yatırım yapılacak olan bölgelerini, Özel Ekonomik Kalkınma Bölgeleri ilan etmiş ve bu bölgelerin bağımsız yönetilmesi büyük ölçüde sağlanmıştır. Bu bölgeler, yabancı yatırımların çekilebilmesi, ileri teknoloji ve Know-how'ın ithal edilmesi, ihracatın önemli derece artması, döviz kazandırıcı faaliyetlerin canlanması, uluslar arası ekonomik ve teknolojik işbirliğine katılımın kolaylaştırılması ve personeller için eğitim sahalarının kurulması amacıyla kurulmuştur. Bu bölgelerde devletin ekonomik teşviklerinden yararlanan sanayiler daha da gelişmiş ve büyümüşlerdir. Bu durum Çin ekonomisine de olumlu yönde yansımıştır (Mehmet, 2002: 10).

Tablo 3.1: Çin GSYH'nin Büyüme Oranı

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	3,8	10,9	8,4	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,4	9,3

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 3.1'den görüleceği üzere GSYH'de 1990-2011 döneminde sürekli artmıştır. Çin ekonomisinin GSYH büyüme hızı 1990 yılında %3,8 iken 2000 yılında %8,4 olarak gerçekleşmiştir. Ekonominin 2007 yılında GSYH 3 Trilyon 494 Milyar Dolardır. Aynı yılda Çin GSYH'si 1990-2011 döneminde en yüksek büyüme oranını (%14,2) yakalamıştır. 2011 yılında Çin GSYH'si 7 Trilyon 322 Milyar Dolar ile % 9,3 oranında bir artış yakalamıştır. Aynı dönemde AGÜ'lerin ortalamaları ise %5 civarındadır.

Çin ekonomisinin büyüme seyri incelendiğinde 1997 ve 1998 yıllarında meydana gelen Asya krizinden etkilendiği görülmektedir. Ancak 1998'den sonra hükümetin, GSYH büyümesi için yaptığı yoğun ve geniş çaplı kamu harcamaları, Çin'in ekonomik krizi rahat atlattığını sağlamıştır (Yılmaz ve Kalyoncu, 2005). 2008 küresel krizi incelendiğinde yine Çin'in ufak hasarlarla krizi atlattığı görülmektedir. Bu dönemde krize rağmen büyüme gerçekleşmiştir.

3.1.1.2. İstihdam

Çin'de gelişmiş ekonomilere kıyasla iyi bir görünümde olan işsizlik verileri küresel sorunların ekonomiye etkisine rağmen istikrarını korumaktadır. Çin'de işgücü piyasası diğer ülkelere göre oldukça sıkı kurallara bağlıdır. Bu durum büyüme oranındaki değişimlerin istihdam seviyesine doğrudan yansımalarını engellemektedir. Son dönemde ücretlerin bir miktar artış göstermiş olmasına rağmen, Çin'de günde iki Doların altında çalışan nüfusun bazı kaynaklara göre 300 milyon civarında olduğu belirtilmektedir. Ucuz işgücü avantajını teknolojiye dönüştürmeyi hedefleyen Çin işgücü piyasasını liberalleştirmeye yönelik adımlar atmaya planlamaktadır. Bu amaçla yetkililer sosyal güvenlik sistemini yaygınlaştırmayı ve kentsel ve kırsal işgücünü entegre etmeyi hedefleyen bir reform çalışması yapmaktadır. Bu çerçevede devletin

kontrolü altında ücretlerin serbest piyasa tarafından belirlenmesi hedeflenmektedir. Ancak, bu reform çalışmalarının zaman alacağı düşünülmektedir(Küresel Ekonomik Gelişmeleri İzleme Dairesi, 2012: 10).

Tablo 3.2: Çin İşsizlik Oranları

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	2,5	2,9	3,1	4,2	4,1	4,0	4,2	4,3	4,1	4,1

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 3.2’de 1990,1995 yılları ile 2000-2011 dönemine ait işsizlik verileri yer almaktadır. Çin’de işsizlik oranı düşük seyretmekle birlikte 2002 yılından 2011 yılına kadar Çin’de işsizlik %4’leri görmüştür. IMF’in 2013 yılı için işsizlik tahmini %4’tür.

Çin’de 2000’li yıllardan sonra önemli oranlarda işsizlik artışı görülmemiştir. Bununla birlikte dünyanın en büyük işgücüne sahip olan Çin’de işsizlik rakamları 2011 yılı için resmi olarak 4,1 olarak açıklansa da %20’lere çıktığı görülmektedir (CIA, 2012). Çin’de özel sektör geliştikçe ve teknoloji kullanımı yaygınlaştıkça işsizlik oranları da artmaktadır. Bunun yanı sıra kamu sektöründeki verimsiz çalışanlarda Çin’de gizli işsizliği yaratmaktadır.

3.1.1.3. Enflasyon

Çin ekonomisi 1980’lere kadar hızlı bir büyüme sürecine girmesine rağmen 1990’ların ortasından itibaren enflasyon oranını düşük tutmayı başarmıştır. 1994 yılında ani fiyat artışları nedeniyle enflasyon oranı %27’lik zirveyi görmüştür (Feyizoğlu, 2004: 14). Tablodan görüleceği üzere 1995 yılında enflasyon %16,9 ile çift haneli olmayı sürdürmüştür. 1998 yılında ise fiyatlardaki düşüş sebebiyle enflasyon oranı %0,8 azalmıştır. İkinci azalış ise 2002 yılında yaşanmıştır.2002 yılında enflasyon düşüş oranı %0,7’dir.Bu yılda enflasyonun artmasına engel olan iki neden vardır; biri 1990’ların ortalarında tamamlanan fiyat serbestliği, ikincisi ise kamu sermayeli işletmeler üzerinde yürütülen ekonomik reformdur.

Tablo 3.3: Çin Enflasyon Oranları (TÜFE)

Yıllar	1990	1995	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	3,1	16,9	1,2	3,9	1,8	1,5	4,8	5,9	-0,7	3,3	5,4

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Çin’de 1992-1995 döneminde %20 oranlarında enflasyon görülmesinin nedeni, aşırı büyüme oranları ve yatırımlardaki yüksek artışlardır (Wong ve diğ., 2002: 11-13). 1996-2002 döneminde ise Çin’de durgunluk dönemi yaşanmıştır. Bu durum fiyatlarda pek fazla değişiklik olmamasına neden olmuştur (www.bis.org). Tablo 3.3’te görüldüğü üzere 2003 yılından 2009 yılına kadar enflasyon oranı artmıştır. Bu dönemde en yüksek artış 2008 yılında %5,9 olarak gerçekleşmiştir.2002-2005 döneminde Çin’in DTÖ’ye üye olmasıyla birlikte ekonomiye yeniden canlılık gelmiştir. Özellikle 2007 yılından sonra fiyatlarda önemli artışlar yaşanmıştır. 2008 yılına kadar artan enflasyon oranları ise 2009 küresel kriziyle birlikte önemli ölçüde düşmüştür. Yaşanan kriz Çin’de ekonomik durgunluğa neden olmuş ve fiyat düşme eğilimine girmiştir.2009 yılında enflasyon oranı %0,7 düşmüştür.2010 yılına göre daha yüksek artışa sahip olan enflasyon oranı 2011 yılında 5,4’ tür.2013 yılı enflasyon beklentisi ise 3,5 olarak belirlenmiştir.

Çin’de enflasyon seyri doğrusal değildir. Dünyada yaşanan çeşitli ekonomik değişiklikler ve yatırımlardaki dalgalanmalar enflasyon oranlarını etkilemektedir. Özellikle yatırım dalgalanmalarının nedeni ise devletin sanayi sektörüne yaptığı müdahalelerden kaynaklanmaktadır (Pingyao, 2006: 24–25).

3.1.1.4. Dış Ticaret

Çin ekonomisinin sürekli ve hızlı gelişmesiyle birlikte Çin’in dış ticareti de sürekli gelişme kaydetmektedir. 1989 yılında 15. Sırada,1997 yılında 10.sırada yer almıştı. 2001 yılında ise 6.sırada yer almıştır.

Tablo 3.4: Çin İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	5,0	8,9	32,0	23,7	23,9	19,8	8,4	-10,3	27,7	8,8
İthalat	-20,3	13,0	24,8	13,4	16,0	13,9	3,8	4,1	20,1	4,5

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 3.4’de ihracat açısından baktığımız zaman ilk dikkat çeken ihracatın 2009 yılına kadar sürekli arttığıdır. İhracat özellikle 2000 yılında en yüksek artışı yaşamıştır ve ihracat artış oranı yüzde 32 olarak gerçekleşmiştir. İhracatta meydana gelen en düşük artış ise 2008 yılında gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise Çin’in ihracatı yüzde 10,3 azalmıştır. İhracat 2009’dan sonra hızlı bir artışa geçerek 2010 yılında ihracat artışı yüzde 27,7 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında ise ihracatta meydana gelen artış yüzde 8,8 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında ihracatta meydana gelen artış 2010 yılına nazaran daha düşüktür. Tablo 3.4’ten de anlaşılacağı üzere 1990 yılında ithalat yüzde 20,3 azalmıştır. 1990 yılından sonra sürekli bir artışa geçen ithalat özellikle 1990-1994 yılları arasında hızlı bir artış yaşamıştır. İthalatta 1992 ve 1993 yılında en yüksek artış yaşanmıştır. Ayrıca bu yıllarda ithalat ortalama %33 artmıştır. 2000 yılı artışı yüzde 24,8 olarak gerçekleşen mal ve hizmet ithalatı 2004 yılında yüzde 29,9 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ithalat yüzde 20,1 artarken 2011 yılında ithalatta meydana gelen artış yüzde 4,5 olmuştur. Ayrıca 2008 yılı ithalatta meydana gelen artış diğer yıllar itibariyle en düşük artış miktarıdır.

Çin ekonomisinin dış ticaret konusunda güçlü olmasının en büyük nedeni dış yatırımlardır. Çin ekonomisine dış yatırımların 1993 yılından itibaren yoğun bir şekilde gelmesi, özel sektör neredeyse iki katına çıkarmış ve bu durum dış ticaret rakamlarını da olumlu yönde etkilemiştir. Çin ekonomisinde hala yoğun dış yatırımlar mevcuttur. Bu durum Çin dış ticaretinin güçlü olmasının temel nedenidir (Louis, 2005).

3.1.2. ÇİN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI

3.1.2.1. TARIM SEKTÖRÜ

Tarım, Çin ekonomisi için önemli bir sektördür. 2011 yılı itibari ile tarım sektörünün GSYH'ye olan katkısı %10,04'tür. Ülkede toplam istihdamın %40'ı tarım sektöründe çalışmakta ve çiftçilik, ormancılık, besicilik ve balıkçılık ile geçinmektedir. Tarımda kollektif mülkiyetten özel mülkiyete geçilen 1978-2001 döneminde tarım kesiminin net geliri 5 kat artmıştır. 2000-2007 döneminde kişi başına net kırsal gelir %51,9 oranında artmıştır. Ancak tarımsal gelir, özellikle kentlerle karşılaştırıldığında çok düşük seviyelerde kalmakta, ayrıca bölgesel farklılıklar da göstermektedir. Aynı dönemde kişi başına net kentsel gelir %96 oranında artmıştır.

Yüzölçümü 9,561 milyon km² olan Çin'de bu alanın yaklaşık %10'u ekilebilmektedir. Buralarda pirinç, buğday, şeker kamışı ve bazı tropikal ürünler üretilmektedir. Büyük bir tarım ülkesi olan Çin, ilk defa 1994 ve 1995 yıllarında önemli miktarlarda hububat-buğday ve pirinç ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda yapılan tahminlerde, 2010 yılında Çin'in ithal etme ihtiyacı göstereceği hububat miktarı kadar, ihraç edilebilecek hububatın dünyada henüz üretilmediği ifade edilmektedir. Uzun vadede Çin'de hububatın yanı sıra diğer gıda maddeleri arzında da problemler yaşanması beklenmektedir. Diğer taraftan, Çin'in tarımsal üretimin de kendi kendine yeterliliği hususunda endişeye gerek olmadığı, normal şartlarda, iyi bir planlama ile hububat ithalatının, toplam tüketiminin % 5'ini geçmeyeceği de belirtilmektedir (ISTO, 2011).

Çin'de tarımsal üretim teknikleri gelişmiştir. Özellikle seracılık bütün ülke genelinde oldukça yaygın olup, güney bölgelerinde hububat tarımı yılda iki mahsul alacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Ülkede hayvancılık, özellikle balıkçılık yaygındır. Tarımsal üretim tekniklerinde ve tarımda kullanılan makinelerin teknolojik seviyelerinde önemli iyileştirmeler sağlanmıştır.

En önemli tarımsal ürünler; hububat, yağlı tohumlar-yer fıstığı, kolza tohumu-pamuk, kenevir, şeker kamışı, şeker pancarı, tütün (kuru), çay, meyveler, inek, koyun

eti, inek sütü, koyunyünü, ipek kozası, küçük ve büyükbaş hayvanlar olarak sayılabilir (Köse, 2011: 3).

3.1.2.2. Sanayi Sektörü

Son yıllarda toplam sanayi çıktısında çok büyük artışlar gözlenmiştir. 2008 yılında sanayideki büyüme %9,3 olmuştur. Bu artış öncelikle köy ve kasaba işletmeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısı ile yerel tarımsal artık değer düşük teknoloji emek yoğun imalat sanayi yatırımları olarak vücut bulmuştur. 1990'lı yıllarda özellikle 1992'den itibaren aralarında sayısı hızla artan yabancı sermayeli kuruluşların da katkıda bulunduğu önemli ölçüde bir üretim artışı gözlenmektedir.

Çin ekonomisi pek çok sanayi alanında yetkinliğe ulaşmış durumdadır. Modern metalürji, madencilik ve enerji ekipmanları, uçak yapımı, otomobil üretimi, büyük makine parçaları, döküm, uzay sanayi, büyük enerji devreleri, elektronik, iletişim ekipmanları, ölçüm araçları gibi alanlar, son dönemde Çin ekonomisinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlar arasında sayılmaktadır. Çin, halen madencilik, enerji santrali, metalürji, akaryakıt, kimyasallar, otomotiv ve gemi yapımı konularında tamamen kendi teknik imkanlarına dayanmaktadır (Çakıroğlu, 2008: 6).

3.1.2.3. Hizmet Sektörü

Bankacılık Sektörü: Çin'de faaliyet gösteren yabancı bankaların Yuan ve döviz olarak toplam aktifleri 105,1 Milyar Dolar civarında olup, Çin bankacılık sektöründe ancak %1,9 oranında paya sahiptir. Yabancı bankalardaki mevduat toplamı 33,4 Milyar Dolar, verilen krediler toplamı da 54,9 Milyar Dolardır. Çin bankalarının, yabancı bankalarla rekabette başarılı olmaları halinde bu oranın %10 oranına kadar yükselmesinin mümkün olacağı tahmin edilmektedir. Halen Çin'de kayıt ettirilmiş yabancı banka ve ortak teşebbüs statüsünde 14 banka, 17 şube olarak faaliyettedir. 22 ülkeden 73 banka ise Çin'in 24 şehrinde 191 şube ve 41 alt-şube halinde faaliyet göstermektedir. Bunun dışında, 41 ülkeden 183 yabancı bankada temsilcilik düzeyinde Çin bankacılık sektöründe yer almaktadır (ISTO, 2011).

Son yıllarda Çin finans sektörünün dışa açılması konusunda büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Şangay, Tianjin, Dalian ve Guangzhou gibi bazı kıyı kentleri ve özel ekonomik bölgelerin yanı sıra iç kesimlerdeki büyük kentlerde yabancı sermaye ve Çin yabancı ortak girişim mali kuruluşları oluşturulmuştur. 2007-2009 yılları arasında bankacılık reformlarının ulusal çapta yaygınlaşmıştır (Sakarya, 2000: 51).

Enerji: Çin dünyanın en çok enerji üreten birinci, en fazla enerji tüketen ikinci ülkesidir. Bu tüketimin kişi başına düşen miktarı hala dünya sıralamasının altındadır. Bu veriler Çin'in gelişen ekonomisinin bir göstergesidir. Son yıllarda petrol fiyatlarının yükselmesi ve özellikle de 2004'te iyice fırlaması, Çin'i dünya sahnesinin önüne iyice itmiştir. Çin ekonomisi kalkınmasını (mucizesini) sürdürebilmek için enerji alanındaki büyümesini devam ettirmek zorundadır. Bu da gerek Çin'de, gerek dünyada giderek daha fazla baskı yaratmaktadır. Çin'de kömür kullanımına bağlı yerel kirlenme ve özellikle hidrokarbonda enerji temin güvenliği, uzun vadeli gelişme planında (2006-2010) yürütülen tartışmaların merkezinde yer almaktadır. Son olarak, Çin büyük boyutlu bir nükleer programı gerçekleştirmek için Fransız modelinden esinlenerek endüstriyel bir atılım gerçekleştirmeyi ummaktadır. Böylece Çin çok hızlı bir şekilde dünyanın birinci nükleer endüstri merkezi haline gelecektir. Ayrıca bu süreçle kendisine destek olan Fransız endüstrisinin, uzun dönemli imtiyazlı bir ortak olarak yerini alacağı anlaşılmaktadır (Sedaş, 2009: 2).

Bilişim Sektörü: Çin'de telekomünikasyon sektörü en fazla büyüyen sektörlerdendir. Ülkenin Dünya Ticaret Örgütü'ne girmesiyle yabancı yatırımlara da açılmak zorunda olduğu telekomünikasyon sektörü, hali hazırda uygulanan politikalar çerçevesinde yalnızca devlet faaliyet sürdürmektedir. Çin hükümeti birden fazla kamu kuruluşuna lisans vererek rekabet ortamı oluşturmaya çalışmaktadır.

Çin'deki internet abonesinin sayısı, bugün 80 milyona yaklaşmıştır. Yapılan istatistiklere göre Çin, ortalama haftada en az bir saat internete bağlanan vatandaşlarının sayısı bakımından ABD ve Japonya'dan sonra Dünyanın üçüncü sırasında yer almaktadır. Tüm ülkeyi kapsayan, fiber optik kablo sistemine dayanan, uydu ve dijital mikrodalganın da içinde yer aldığı büyük hacimli hızlı temel veri iletişim şebekesi kurulmuştur. Çin'deki gelişmiş bölgelerde fiber optik kablolar, bugün nahiyelere,

kasabalara, konut sitelerine ve binalara ulaştı ve bilgi iletişiminin baslıca teknik yöntemi haline gelmiştir. Gruplara ayrılan veri değişim şebekesi, dijital haberleşme şebekesi, internet, multimedya haberleşme şebekesine dayalı kamu bilgi iletişim şebekesi, belirli bir boyuta ulaşarak ülkedeki ile ve şehirlerin yüzde 90'ından fazlasına ulaşmıştır. 610.000 abonenin aynı anda bağlanabileceği bu şebeke, Dünyanın en büyük kamu bilgi iletişim şebekelerinden biri haline gelmiştir (Harputoğlu, 2009: 35).

3.1.3. ÇİN'DE SEKTÖREL GELİŞMELER VE İŐTİHDAMIN SEKTÖREL DAğILIMININ İNCELENMESİ

Tarım sektörünün GSYH içindeki payı 1980'den sonra azalma göstermiş ve Tablo 3.5'te görüleceği üzere %30,2'den %10 seviyesine gerilemiştir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payının azalmasının nedeni sanayi sektöründeki gelişmeden kaynaklanmaktadır. Ancak tarım sektöründeki verimlilik artışı nedeniyle toplam üretim artmış ve tarım sektörünün katma değeri yükselmiştir. Ayrıca daha az kişiyle aynı üretim sağlanmış, çiftçilerin geliri artmış ve burada ortaya çıkan işgücü fazlası imalat sanayiye yönlendirilmiştir. Diğer taraftan 1980'den sonra Çin'in sanayi sektörünün GSYH içindeki payı hızlı bir yükseliş gösterememiştir. Çünkü imalat sanayindeki üretim göreceli olarak daha sermaye yoğundur.

Rekabetçi mallar üretmek, modern makineler gerektiriyordu ve bu malzemelerin ithal edilmesi gerekliydi. Bunun zerine Çin yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekme ve bu yolla sanayi için gerekli olan teknoloji ve bilgiyi ithal etme yoluna gitmiştir. Reform süresi boyunca KİT'lerin önemi azalmış, 1970'lerde imalat sektörü üretiminin %80'i devlet işletmeleri tarafından gerçekleştirilirken, 2002 yılında bu oran %15,6'ya dşmştir (Koyuncu, 2005: 21-23).

Tablo 3.5: Çin Sektörlerin GSYH'deki Payı

	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2011
Tarım	22,3	35,2	30,2	27,1	15,0	12,1	10,0	10,0
Sanayi	44,9	40,5	48,2	41,3	45,9	47,3	46,6	46,6
Hizmet	32,8	24,3	21,6	31,5	39,0	40,5	43,2	43,3

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Sektör payı açısından dikkat çeken diğer bir sektörümüz hizmettir. Hizmetler sektörü 1960 yılında GSYH içinde %32,8 ile ikinci paya sahiptir. Hizmet sektörü payı 1980 yılından 2000 yılına kadar sürekli artmıştır. En yüksek paya %43,3 ile 2011 yılında ulaşmıştır. 1960-1990 döneminde hizmet sektörü tarıma nispeten GSYH'de az paya sahipken, 1990 yılından sonra tarım sektörü hasıladan aldığı pay oranındaki üstünlüğünü hizmet sektörü karşısında kaybetmiştir. 1990-2011 döneminde bu durum devam etmiştir.

Gelişmekte olan ekonomilerin ilerleme kaydettikçe tarım sektörü paylarının azalacağı hususu kabul edilirse hizmet sektörünün ileri yıllarda da tarım sektörüne oranla hasıladan alacağı payının görece olarak daha fazla olacağı öngörülebilmektedir.

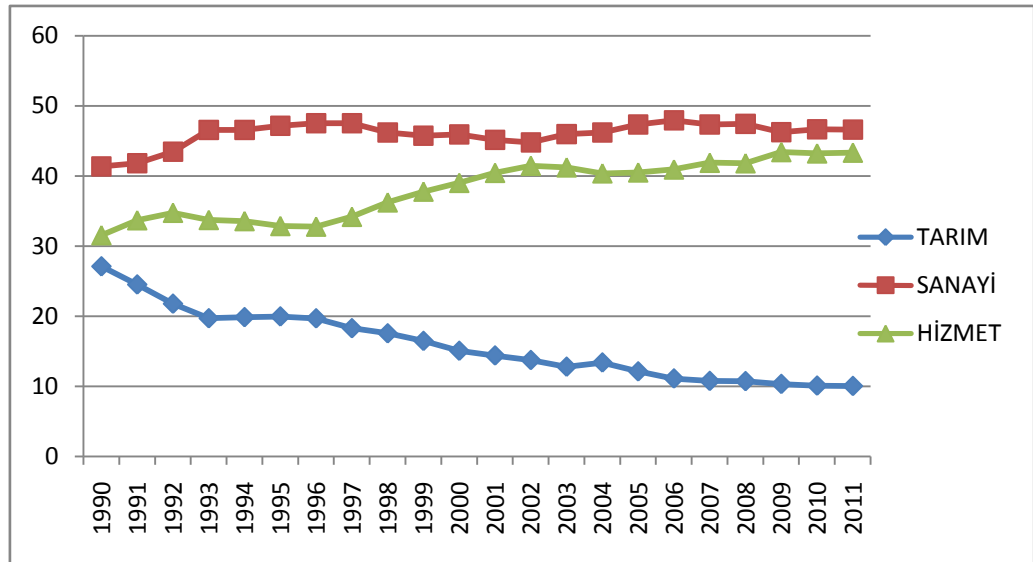
Ayrıca hizmetler sektörünün 1960-1990 döneminde sanayi sektörüne oranla hasıladan aldığı payın az olduğu anlaşılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise hizmetler sektörünün zaman ilerledikçe sanayi sektörü karşısındaki düşük oranı yükseltmeye başladığıdır. Örneğin, 2000 yılında sanayinin GSYH payı % 45,9 ve hizmetin GSYH payı % 39,0'dır. 2011 yılında ise sanayinin GSYH payı %46,6 ve hizmetin GSYH payı 43,3'tür.

Çin'in GSYH'nin %90'ı sanayi ve hizmet sektörleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak %10'luk bir bölümü tarım üstlenmiştir. Çin ekonomisinde sanayi sektörü yıllar itibariyle oransal olarak fazla değişmemiş bununla birlikte tarım sektöründeki oransal azalmalar hizmet sektöründe oransal artışlara neden olmuştur.

Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH'deki paylarını 1990-2011 yılı itibariyle Grafik 3.1 yardımıyla da değerlendirmek mümkündür. Çin'in yoğun nüfusu önceden tarım ağırlıklı çalışmakta iken, küreselleşme ve sanayileşmeyle birlikte sanayi ve hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır. Tarımda istihdam edilen nüfus, yıllar itibariyle sanayi ve hizmetler sektörüne kaymaya başlamıştır. Bunun nedeni, Çin hükümetinin yüzlerce milyon köylünün kırsal alandan ayrılmasına izin vermesidir. Tarımla uğraşan istihdamın şehre gelmesi ve sanayi sektörünün istihdamı alabilecek kapasitesi olmaması nedeniyle, hizmet sektöründe büyüme ve istihdam oranları artış göstermiştir (Yılmaz ve diğ., 2005: 25-26).

Çin ekonomisinde tarım sektöründeki payın hizmet sektörüne kaymasındaki önemli nedenlerden biride beşeri sermayesindeki artıştır. Çin'in işgücü kalitesindeki artış, kişi başı üretimi de arttırmıştır. Özellikle Çin reformu sonrası eğitime oldukça önem verilmiştir. Bu durum işgücünün eğitim seviyesini yükseltmiş ve daha kaliteli ürün ve pazar imkanı ortaya çıkmıştır. Bu durum sanayinin ve tarımın işgücüne doymasını sağlamıştır. İşgücündeki artış ise hizmetler sektörüne kaymış ve hizmetler sektörünün GSYH'deki payını artırmıştır (Yılmaz ve diğ., 2005: 25-26).

Grafik 3.1: Çin Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Grafik 3.1’de görüleceği üzere tarımın GSYH’deki payı gittikçe azalırken, sanayi ve hizmet sektörünün payı artmakla birlikte hizmet sektörü GSYH’den aldığı pay sanayinin GSYH’den aldığı paya yaklaşmaktadır. GSYH’deki sektör paylarının değişiminin yanı sıra istihdamın sektörel dağılımını da incelemekte fayda vardır. GSYH’nin sektörel dağılımı istihdamın sektörel dağılımını nasıl etkilediğini Tablo 3.6 ve Grafik 3.2 yardımıyla açıklamaya çalışılmıştır.

Tablo 3.6: Çin İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1980	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Tarım	68,7	60,1	50,5	50,0	44,8	42,6	40,8	39,6
Sanayi	18,2	21,4	23,5	22,5	23,8	25,2	26,8	27,2
Hizmet	13,1	18,5	26,0	27,5	31,3	32,2	32,4	33,2

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

1980 yılında toplam istihdam içinde %68,7 oranla en yüksek paya sahip olan sektör tarım sektörüdür. Aynı yıl içinde sanayi ve hizmet sektörünün istihdam payı sırasıyla %18,2 ve %13,1’dir. 1980 yılında tarım sektörü en yüksek paya sahip olmakla dikkati çekerken hizmet sektörü ise en düşük paya sahip olmakla dikkati çekmektedir.

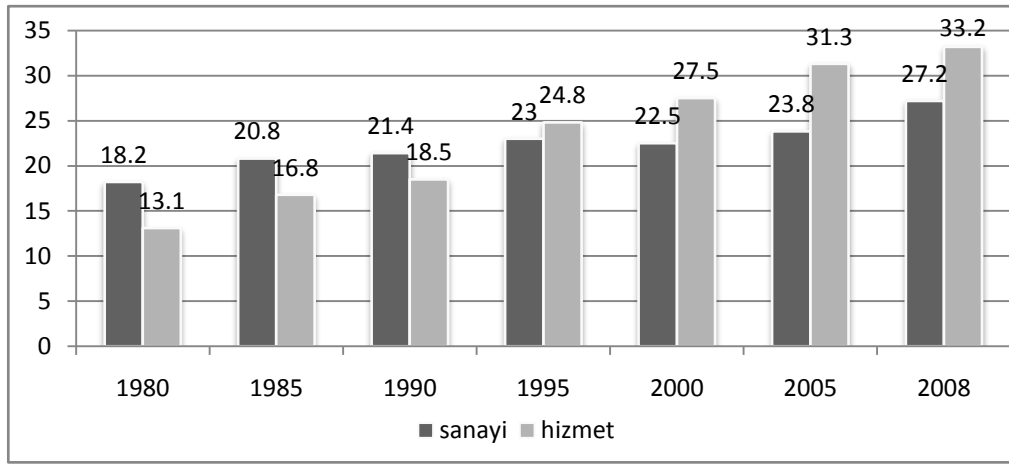
1980 yılında istihdamın büyük kısmını oluşturan tarım sektörünün GSYH’deki payı sanayi sektörünün GSYH’deki payından %18 daha küçüktür. Yani bu yılda sanayi tarıma nispeten daha düşük bir istihdamla GSYH’de daha fazla gelir yaratmıştır. Bu durum sadece 1980 yılını değil 1980-2008 dönemini de kapsamaktadır.

Dikkat edilirse bu yıllar arasında sanayinin toplam istihdam içindeki payı tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payına nispeten az olmasına rağmen sanayinin GSYH’den aldığı pay 1960-2011 döneminde tarım sektörünün GSYH’den aldığı paydan fazladır. Dolayısıyla sanayi sektörünün tarım sektörüne oranla daha verimli olduğu söylenebilir. Diğer taraftan tarım istihdamının 1980 yılından sonra toplam istihdamdaki payının azalması söz konusudur. 1980 yılında %68,7 istihdam payına sahip paya sahip olan tarım sektörü 2008 yılına geldiğinde neredeyse %30 azalarak

%39,6 olmuştur. Bu durumda istidamın daha verimli olan sanayi sektörü ve hizmet sektörüne kaydığı düşünülebilir.

Sanayi istihdamı ve hizmet istihdamı sürekli artmıştır. 2011 yılında sanayi istihdamı ve hizmet istihdamı sırasıyla %27,2 ve %33,2 olarak gerçekleşmiştir.1980-1990 döneminde sanayinin hem istihdam payı hem de GSYH'deki payı hizmet sektörünün istihdam payından yüksektir. Nitekim 1995 yılından sonra sanayinin istihdam payı hizmetin istihdam payı karşısında düşmeye başlamış ve hizmet sektörün istihdam payı üstünlüğü 1995-2008 döneminde devam etmiştir.

Grafik 3.2: Çin Sektörlerin Toplam İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Grafik 3.2'den görüleceği üzere hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı artmıştır; ancak bu durum hizmet sektörünün GSYH'ye kattığı değer sanayi sektörünün GSYH'ye kattığı değerden daha fazla olması anlamına gelmez. Nitekim sanayi payının istihdam düşüklüğü karşısında sanayinin GSYH'den aldığı payın 1995-2008 döneminde hizmet sektörünün GSYH'den aldığı pay fazladır.

Çin ekonomisinde sanayi sektörü GSYH'deki payı bakımından hizmetler sektöründen büyük, istihdam bakımından hizmetler sektöründen daha küçük bir yapıya sahiptir. Fisher- Clark'ın belirttiği üzere, hizmetler sektöründe kişi başına düşen gelir yükselmektedir. Çin ekonomisinde de istihdam hizmetler sektörüne yönelmektedir.

Ancak Çin ekonomisinde sanayi sektörü de oldukça gelişmiştir. Dünyanın en hızlı büyüyen sanayi sektörüne sahip Çin ekonomisinde, sanayi ve hizmetler sektörü ekonominin can damarlarını oluşturmaktadır.

3.2. HİNDİSTAN EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU

3.2.1. HİNDİSTAN EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan ve dünya nüfusunda Çin'den sonra ikinci büyük ülke olan Hindistan'ın sanayisizleşme süreci, dünya ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Bu bölümde Hindistan'ın ekonomik yapısı incelenerek, sanayisizleşme sürecine ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

3.2.1.1. Büyüme

Hindistan ekonomisinin 1990-2011 döneminde GSYH'si artış göstermiştir. 1990-1995 GSYH ortalama olarak %5,2 büyümüştür. 2000 yılında meydana gelen büyüme oranı ise 1995 yılındaki büyüme oranına nispeten düşüktür. 2005 yılına kadar ülke 1995 yılındaki GSYH büyüme oranını yakalayamamıştır. Tablo 3.7'den görüleceği üzere Hindistan ekonomisi GSYH'si en yüksek büyüme oranına %9,6 ile 2007 yılında sahip olmuştur. Bu yılda ekonominin GSYH 1 Trilyon 458Milyar Dolardır. Hindistan ekonomisi 2000 yılından sonra en düşük GSYH büyüme oranına 2011 yılında sahip olmuştur. Yani 2011 yılında gerçekleşen büyüme oranı 2000-2010 büyüme oranına göre düşüktür. Ayrıca ülkenin GSYH 2011 yılı itibariyle 1 Trilyon 838 Milyar Dolardır.2013 yılı için GSYH tahmini büyüme oranındaki değişim %5,9'dur. Hindistan ekonomisi özellikle 2004 yılından sonra büyüme kaydetmeye başlamıştır. Bunun nedeni 2004 yılında iktidarın el değiştirmesine rağmen sürdürülen reformlardır. Reformların etkisiyle Hindistan ekonomisi güçlü bir konuma gelmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra nüfus artış hızında yavaşlamada kişi başına düşen milli gelirin yükselmesine neden olmuştur. 2004 yılıyla birlikte Hindistan ekonomisinin bilgi ve yazılım teknoloji hizmetleri ihraç etmeye başlaması da büyümenin en büyük kaynaklarından. Bununla birlikte insanı gelişme düzeyinin dünya sıralamasında sonlarda yer alması Hindistan için bir dezavantajdır. Yüksek büyüme rakamlarına karşı, toplumda gelirin eşit dağılmaması, adaletsizliklere neden olmaktadır.

Tablo 3.7: Hindistan GSYH' nin Büyüme Oranı (%)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	5,5	4	9,3	9,3	9,8	8,2	8,2	9,6	6,9

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

3.2.1.2. İstihdam

Dünyanın en kalabalık ülkelerinden olan Hindistan işgücü bakımından da niceliksel olarak üstünlüğe sahiptir. Hindistan'da her yıl yaklaşık 10 Milyon kişi istihdama katılmaktadır. Bu veri Hindistan'ın eğitimin kalite ve miktarını artırmak için yatırım yapması gerekliliğini göstermektedir. Diğer taraftan Hindistan'ın işsizlik verilerini incelersek işsizliğin 1995'te %2,2 iken 1998 yılında işsizliğin %4 puan artarak %6,2 olduğunu görebiliriz.

Tablo 3.8: Hindistan İşsizlik Oranı

Yıllar	1995	2000	2005	2010	2011
%	2,2	4,3	4,4	10,8	9,8

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

İşsizlik 2000-2011 döneminde ortalama %6,7 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2010 yılında %10,8 olarak gerçekleşen işsizlik oranı 2011 yılında %9,8 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılında gerçekleşen işsizlik oranı 2011 yılı işsizlik tahmini değeri olan %10,6'dan daha düşük bir oranda karşımıza çıkmıştır. 2013 yılı için işsizlik tahmin oranı %10,4'tür. Hindistan ekonomisinde özellikle 2004 yılı sonrası yüksek büyüme rakamlarına karşın işsizlik oranının da aynı şekilde büyüdüğü görülmektedir. Hindistan'ın hızla artan nüfusu ve gelir eşitsizlikleri bu durumun en büyük kaynağıdır. Çok uluslu şirketlerin Hindistan'a yaptığı yatırımlar Hindistan'ın özellikle bilişim ve

yazılım sektöründe büyümesini sağlamış fakat yetersiz istihdam oranları, işsizliğin artmasına neden olmuştur. Hindistan'ın en büyük sorunu toplumdaki bireylerin eşit olmamasıdır. Ülkede, eğitim eksikliği, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler ve sosyal eşitsizlikler fırsat eşitliğini engelleyerek ekonomik büyümenin genele yayılmasını engellemektedir.

3.2.1.3. Enflasyon

Hindistan ekonomisinin 2000-2011 dönemi ortalama enflasyon oranı %5,7'dir. 2000'li yılların en düşük enflasyonu %3,7 ile 2001 yılında gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda enflasyonda meydana gelen en yüksek artış hızı 2007-2008 döneminde gerçekleşmiştir. 2007-2008 yıllarında enflasyon artış hızı %2'dir. Diğer taraftan enflasyon 2011 yılına göre artış göstererek 2012 yılında %10,2 olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı enflasyon beklentisi ise %9,6 olarak belirlenmiştir. Ayrıca 2010 yılı işsizlik oranı aynı yıl için enflasyon oranından düşüktür; ancak 2011 yılında enflasyon oranı işsizlik oranının üstünde seyretmektedir.

Tablo 3.9: Hindistan Enflasyon oranı (TÜFE)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	9,0	4,0	4,2	6,1	6,4	8,4	10,9	12,0	8,9

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

1991 ekonomik krizinden sonra Hindistan'da yeni kurulmuş olan hükümet IMF destek istemiş ve borç servisinde yaşanan sorunları bu şekilde çözmeyi hedeflemiştir. Hindistan bu dönemde IMF'nin istikrara ve yapısal uyum programlarını uygulamış ve bu dönemde enflasyon oranları %9 seviyelerinde seyretmiştir. 2000'li yıllarda uygulanan sıkı reformlarla enflasyon oranları %10'un üzerine çıkmamıştır. Ancak 2009 küresel krizi dünyayı etkilediği gibi Hindistan ekonomisini de etkilemiştir. 2009 yılında enflasyon oranları %10'un üzerinde çıkmıştır.

3.2.1.4. Dış Ticaret

1990-2002 yılları arasında ihracat büyüme oranı ithalat büyüme oranından fazladır. Bu dönemde ihracat büyüme oranı ortalama %17,2 iken ithalatın ortalama büyüme oranı %9,2'dir. 2003 yılında ihracatın büyüme oranı ithalat büyüme oranının altında kalmıştır. 2000-2011 döneminde ihracat büyüme oranında meydana gelen en yüksek değişim %24,2 ile 2004 yılında gerçekleşmiştir. 2003 yılında 83 Milyar Dolar olan ihracat 2004 yılında 108 Milyar Dolara yükselmiştir. 2000-2011 döneminde ithalat büyüme oranı en yüksek olarak 2005 yılında gerçekleşmiştir. 2005 yılında ithalat büyüme oranı %32,5 olmakla birlikte bu yılda mal ve hizmet kapsamında yapılan ithalat 138 Milyar Dolardır. 2009 yılı hem ithalat hem de ihracat açısından azalışı ifade eder. 2009 yılında ihracat %4,1 azalarak 197 Milyar Dolardan 187 Milyar Dolara düşmüştür.

Tablo 3.10: Hindistan İthalat ve İhracat Büyüme oranı (%)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	11,1	31,4	18,2	25,8	5,9	14,4	-4,1	22,7	15,3
İthalat	3,4	28,1	4,6	32,5	10,2	22,7	-2,0	15,6	18,5

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 3.10'dan görüleceği üzere 2009 yılında ihracat %2,0 azalarak 227 Milyar Dolardan 222'ye düşmüştür. 2011 yılı ihracatı ithalatından %3,2 daha az gelişerek %15,3 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibariyle mal ve hizmet ithalat ve ihracatı sırasıyla 304 Milyar ve 265 Milyar Dolardır.

1991 krizinden sonra IMF ile yapılan anlaşma koşullarından biride dış ticaret rejiminin çoklu döviz kurları, koruyucu gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarından arındırılmasıydı. Hindistan 1991-2000 döneminde Hindistan imalat sanayi, ihracat yapma zorunluluğu olmadan istediği hemen her şeyi ithal edebildiği bir dönem geçirmiştir. Ayrıca bu dönemde ödemeler dengesi açıklarını kapatmak adına gümrük vergileri düşürülmüş, ithalatta miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Bu nedenle bu dönemde ithalat ve ihracat rakamları oldukça yükselmiştir. Hindistan dış ticaret dengesi

2000-2005 yıllarında, reforma uygulamalarıyla birlikte dalgalanmalar yaşamıştır. Ancak 2009 yılında hem ihracat hem de ithalat rakamları negatif değerleri görmüştür. Bu durumun temel nedeni ise 2009 küresel ekonomik krizidir.

3.2.2. HİNDİSTAN EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI

3.2.2.1. Tarım Sektörü

Hindistan'ın dünya tarım sektöründe de önemli bir yere sahip olması nedeniyle, devlet tarafından buğday, pirinç ve tohumlara sübvansiyon uygulanmaktadır. Devlet aynı zamanda çiftçilere bedava ya da sübvansiyon edilmiş elektrik ve sulama imkanları sunmaktadır. Bu politikalar neticesinde önemli bir üretim hacmine sahip olan Hindistan'ın stoklarında Haziran 2003 itibariyle 20 milyon ton, ihracat sonrasında 39 milyon ton buğday ve pirinç birikmiştir. 2005 yılı sonu itibariyle Hindistan'da 91 milyon ton pirinç, 69,5 milyon ton buğday, 195,2 milyon ton tahıl ve 278,4 milyon ton şeker kamışı üretmiştir.

3.2.2.2. Sanayi Sektörü

GSYH'nin yaklaşık olarak %25'ini teşkil eden sanayi sektöründe devlete ait hantal işletmeler önemli ölçüde yer almaktadır. Sınai üretiminde bulunan özel işletmelerin çoğu ise aile şirketi özelliği gösterdiği için uluslararası rekabet koşullarını her zaman sağlayamamaktadır. Kamu ve özel sektöre ait büyük şirketler sınai üretiminin %42'ini sağlarken, yabancı firmalar %10'luk bir pay ile ekonomide faaliyette bulunmaktadır. Geriye kalan %45'lik üretimi ise orta ve küçük ölçekli işletmelerce sağlanmaktadır.

3.2.2.3. Hizmet Sektörü

Ticaret, turizm, bankacılık, ulaştırma ve haberleşme faaliyetlerini de içeren hizmet sektörü GSYH'nin %50'sini oluşturmaktadır. GSYH'nin itici motoru olan hizmet sektörünün 2005 yılında %10 oranında büyüdüğü tahmin edilmektedir. Telekomünikasyon ve yazılım en fazla gelişme gösteren alanlardır.

Bankacılık: Hindistan'da devlet bankaları piyasanın %80'ini elinde tutmaktadır. Özel ve yabancı sermayeli bankaların piyasadaki faaliyetleri küçük ölçeklidir. Politik müdahaleler nedeniyle bu sektörün profesyonel çalışmadığı gözlemlenmektedir. Özel bankalara %49 oranında yabancı ortak olunabilirken, kamu bankalarına sadece %20 oranında ortak olunabilmektedir. Bankacılık sektöründe çalışmayan aktiflerin 15 Milyar Dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır. Ticaret bankacılığında toplam işlem hacminin %75'i, 27 kamu bankası tarafından gerçekleştirilmektedir. Özel bankalar işlem hacminin %18'ine sahip olurken yabancı bankaların payı ise %7 civarında kalmıştır.

Enerji Sektörü: Hindistan'da çoğu devlete ait olan enerji santrallerinin büyük bir kısmı kaçak elektrik kullanımı nedeniyle zarara uğramaktadır. Ayrıca mevcut santraller, 2005 yılında 621.5 milyar kilovat saat üretim yapmasına rağmen toplam tüketimi karşılayamamaktadır. Toplam tüketimin %6'sından daha fazla olan tüketim talebi kullanımın yoğun olduğu saatlerde %12'ye çıkmaktadır. Yapılan hesaplamalar, gelecek 10 yılda Hindistan'ın 100,000 MW ek enerjiye ihtiyaç duyacağını ve bunun için 85 ile 110 Milyar Dolar arasında kaynağa ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu ihtiyacın yarısının hidroelektrik santraller tarafından sağlanması öngörülmüş ve özel sektörün bu projelere katılımı için birçok eyalette hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Hindistan'daki elektrik üretiminin %70'i termal santrallerle sağlanmaktadır ve maliyeti ABD'de üretilen elektriğin birim fiyatının iki katıdır (ISTO, 2011).

Hindistan'da enerji sektörü acil olarak yabancı yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, 300 Milyar Dolar ve üzerindeki yatırımlar için yabancılara %100 sermaye ile şirket kurma, üretim ve dağıtım haklarını edinme ve gerekli ekipmanın ithalinde vergi muafiyeti gibi avantajlar sağlanmaktadır.

Bilişim Sektörü: Hindistan'ın bilişim sektörü son on yılda %50 büyüme göstererek yılda yaklaşık 30 Milyar Dolarlık bir ciroya sahip olmuştur. İhracata yönelik yapılanan sektörde %60'ı yerli olmak üzere toplam 5000 firmanın faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Özellikle yazılım konusunda dünyanın önde gelen ülkesi konumundadır. Yazılım ürünlerinin %70'i ABD, %14'ü İngiltere ve geri kalanı Avrupa ülkeleri tarafından satın alınmaktadır (ISTO, 2011).

Hindistan’da 650.000 çalışanıyla ve GSYH’ye %2’lik katkısıyla yazılım sektörü en hızlı gelişen sektördür. Toplam 10 Milyar Dolara yakın gelir elde eden Hindistan yazılım firmalarının genel ihracatındaki yeri %20’ye yükselmiştir. Dünya bilişim piyasasını üçte ikisi Hintli firmaların elindedir. Fortune dergisinde yer alan dünyanın 500 en büyük firmasından 250’si Hintli firmaların müşterisi konumundadır.

3.2.3. HİNDİSTAN’DA SEKTÖREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ

1980-2011 döneminde tarımın GSYH içindeki payı giderek azalmıştır.1980 yılında tarımın GSYH içindeki payı %35,3 iken 2000 yılında %23,1 ve 2011 yılında %17,2 olarak gerçekleşmiştir. Tarımın GSYH içinden aldığı pay en hızlı düşüşü 1980-2000 döneminde yaşamıştır. 2000 yılında tarımın GSYH içindeki payı %12,2 düşerek %23,1 olarak gerçekleşmiştir. GSYH’nin sanayiden aldığı payı incelersek 1980 yılında %24,2 olan sanayi payı 2000 yılında %26,1’e yükselmiştir. 2000 yılından 2008 yılına kadar sanayinin GSYH içindeki payı artmıştır.2008 yılından sonra ise sanayinin GSYH içindeki payı düşerek 2011 yılında %26,4 paya sahip olmuştur. Ayrıca sanayinin 2005-2011 dönemi için GSYH’den aldığı pay ortalama olarak %24,4’tür.

Tablo 3.11: Hindistan Sektörlerin GSYH İçindeki Payı (%)

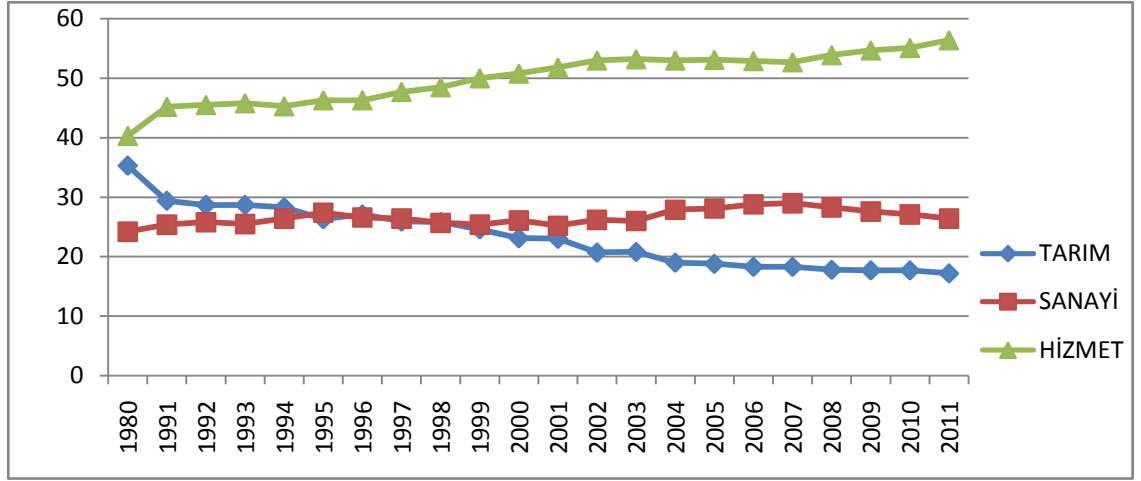
	1980	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım	35,3	23,1	18,8	18,3	18,3	17,8	17,7	17,7	17,2
Sanayi	24,2	26,1	28,1	28,8	29,0	28,3	27,6	27,1	26,4
Hizmet	40,3	50,8	53,1	52,9	52,7	53,9	54,7	55,1	56,4

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Hizmet sektörünün 1980-2011 yılı itibariyle GSYH’deki payı gittikçe artmaktadır.1980 yılında GSYH’deki payı %40,3 olan hizmet sektörünün payı 2000 yılında %50,8 ve 2005 yılında %53,1’dir.2000 yılı itibariyle hizmetin GSYH içindeki payı %50’lerin üzerine çıkmıştır ve bu durum 2011 yılına kadar devam etmiştir.

Grafik 3.3'te tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYH'den aldığı pay gösterilmektedir. Grafikten de anlaşılacağı üzere 1980-1994 döneminde tarımın GSYH'ye katkısı sanayinin GSYH'ye katkısından fazladır. Ancak 1995 yılından sonra tarımın hasıladaki payı sanayiye nispeten daha azdır.

Grafik 3.3: Hindistan Sektörlerin GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Diğer taraftan hizmet sektörünün hasıladaki payı 1980-2011 döneminde hem sanayi hem de tarıma nispeten çok yüksektir. 2008 yılından itibaren hizmet sektörünün hasıladaki payı artarken, sanayi sektörünün payı gittikçe azalmıştır. 2008 yılında hizmetin GSYH'deki payı 53,9 iken 2011 yılında %56,4'tür. Sanayi sektörünün GSYH'deki payı ise 2008 yılında %28,3 iken 2011 yılında %26,4 olarak gerçekleşmiştir. Hizmet sektörünün sanayi sektörü karşısında hasılda üstünlük kazanması anlaşılabilir.

Hizmet sektörü, Hindistan ekonomisinin itici motorudur. Özellikle telekomünikasyon ve yazılım sektöründeki hızlı büyümeler bu sektörün hızla gelişmesine neden olmaktadır (Öztürk, 2007). Hindistan'da devletin tarım sektörünü yeterince desteklememesi ve tarım alanlarının geçmişten bu yana verimsiz kullanılması, tarım sektörünün etkinliğini azalmasına neden olmuştur. Hindistan sanayi ekonomisinin giderek daha fazla yabancı yatırımların kontrolüne girmesi, yerli sanayinin düşüşüne neden olmakta ve bu durum sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Sektörlerin GSYH'den aldığı paylarının incelenmesinin yanında sektörlerin istihdam aldığı paylarının da incelenmesi mümkündür. Tablo 3.12'de sektörlerin istihdamdan aldığı paylar gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Hindistan İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1994	2000	2005	2010
Tarım	29,0	26,3	23,1	18,8
Sanayi	26,5	27,4	26,1	28,1
Hizmet	45,5	46,3	50,8	53,1

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

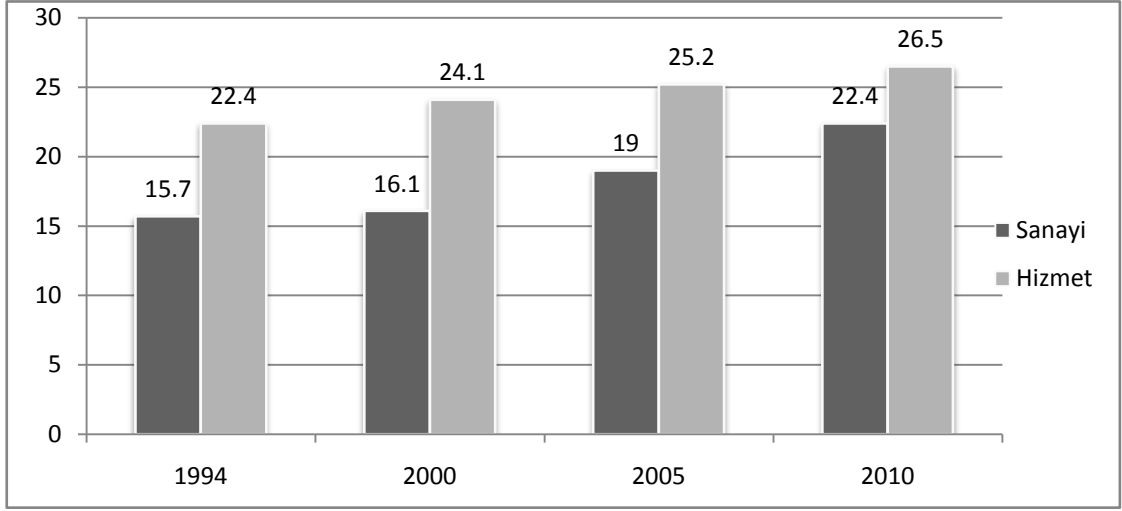
Tarım sektörünün istihdam payı 1994'te %29,0 iken 2000, 2005 ve 2010 yıllarında sırasıyla %26,3 %23,1 ve %18,8'dir. Tablo 3.12'den de anlaşılacağı üzere tarımın istihdam payı 1994-2010 döneminde sürekli düşmüştür. En hızlı düşüşü 2005-2010 döneminde yaşamıştır. Tarımın 2010 yılındaki istihdam payı 2005 göre %4,3 azalarak 2010 yılında %18,8 olarak gerçekleşmiştir.

Sanayinin toplam istihdam içindeki payı 1994-2005 döneminde sadece 2005 yılında diğer yıllara göre azalmıştır. 2010 yılında sanayinin toplam istihdam içindeki payı 2005 yılına göre %2 artarak %28,1 olmuştur.

Hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı 1994 yılında %45,5 iken 2000, 2005 ve 2010 yıllarında sırasıyla %46,3, %50,8 ve %53,1'tür.

Hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı da söz konusu yıllarda artış göstermiştir. Grafik 3.4'ten görüleceği üzere sanayi ve hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı sürekli artmıştır. Dikkat edileceği üzere hizmetin toplam istihdam içindeki payı sanayinin toplam istihdam içindeki payının sürekli üstündedir.

Grafik 3.4: Hindistan İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Hindistan'da bilgi teknolojilerinin hızlı büyümesi hizmet sektörünün de hızlı yükselmesine neden olmaktadır. Hindistan hizmet sektöründe ki bu büyüme, gelir esnekliğinin yüksek olması, maliyet azaltıcı ve çeşitlilik artırıcı teknolojik gelişmeler, dış kaynak kullanımı ve üretimdeki düzenlemelere bağlı görünmektedir. Hindistan'ın hizmetler alanında dışa açılması ve kademeli olarak serbestleşmesi, hizmetler sektöründe yaşanan dinamizmde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca hizmet ticaretinin uluslar arası boyutta liberalleşmesi, doğrudan yabancı yatırımları da çekmektedir.

Hindistan ekonomisinde hızla gelişen bilişim teknolojisi yeni iş imkanlarını sunmaktadır. Çağrı merkezleri, iş süreçlerinin outsourcing'i, arka ofis işlemleri, altyapı, iletişim ve ağ, medya ve eğlence, web geliştirme hizmetleri gibi yeni alanların açılması, işgücünün hizmet sektörüne kaymasına neden olmuştur. Bu durum aynı zamanda hizmet sektörünün GSYH içindeki payını da önemli derecede arttırmıştır. Bu yeni iş alanları istihdam olanakları sağlarken aynı zamanda yeni orta sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler orta sınıfın yükselmesine neden olmuştur. Bu durum GSYH'yı olumlu yönde etkilemiştir (NASSCOM, 2009: 6).

Hindistan ekonomisinde sanayi sektörü yıllar itibariyle fazla artış göstermemiştir. Ancak hizmetler sektörü her yıl daha da artmaktadır. Hindistan'ın

gelişmekte olan ülkeler seviyesinde olması ve gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamaması, orta gelir tuzağında olduğuna işaret etmektedir. Hindistan'ın kişi başına düşen milli gelirini, sanayi sektörü ile arttıramaması, ekonominin hizmetler sektörüne doğru kaymasındaki en önemli nedenlerden biridir. Hizmetler sektöründeki yüksek verimlilik istihdamın hizmetler sektörüne kaymasına neden olmaktadır. Hindistan ekonomisinin yıllar itibariyle hizmetler sektörüne kayması ise sanayisizleşme yolunda ilerlediğinin göstergesi niteliğindedir.

3.3. BREZİLYA EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU

3.3.1. BREZİLYA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde temel ekonomik göstergeler olan büyüme, istihdam, enflasyon ve dış ticaret Brezilya ekonomisi bazında incelenerek, Brezilya ekonomisinin sektörlerine ilişkin genel açıklamalara yer verilmiştir.

3.3.1.1. Büyüme

Brezilya ekonomisi GSYH'si 1990 yılında %4,3 azalarak 501 Milyon Dolar hesaplanmıştır. GSYH 1995 yılında ise pozitif değer olarak %4,4 artmıştır. 2000 yılında %4,3 artan GSYH 2001, 2002, 2003 yılında sırasıyla %1,3 %2,7 ve %1,1 artmıştır. 2001, 2002, 2003 yıllarında meydana gelen GSYH artışı 1995 ve 2000 yıllarına nispeten daha azdır. 2000-2011 döneminde GSYH'de meydana gelen en yüksek artış %7,5'tir. 2008 yılında 1 Trilyon 650 Milyar Dolar olan GSYH 2009 yılında 1 Trilyon 622 Milyar Dolara düşerek GSYH'de %0,3'lük azalış meydana getirmiştir. 2011 yılı GSYH büyüme hızı %2,7 olmakla birlikte 2011 yılı GSYH'si 2 Trilyon 492 Milyar Dolardır.

Tablo 3.13: Brezilya GSYH'nin Büyüme Oranı

Yıllar	1990	2000	2005	2007	2009	2010	2011
%	-4,3	4,3	3,2	6,1	-0,3	7,5	2,7

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Brezilya ekonomisi 1990'lı yıllarda ekonomik çöküntü halinde kurtulmak adına IMF ile stand-by anlaşması yapmıştır. 2000'li yıllarda bu anlaşmaya bağlı kalan Brezilya ekonomisinde büyüme kaydedilmiştir (Arıcan, 2002). Ancak 2009 küresel ekonomik krizi tüm dünyayı vurduğu gibi Brezilya ekonomisini de derinden sarsmıştır. Bu dönemde büyüme rakamları negatiftir.

3.3.1.2. İstihdam

Brezilya'nın genç nüfus yapısı işgücünün de yoğun olmasını sağlamıştır. Orta vadede Brezilya'da önemli oranda bir nüfus yaşlanması olacağı ve bunun da yeni çalışanların arzını sınırlandıracağı öngörülmektedir. Önümüzdeki 15 yıl içinde işgücünün Brezilya'da yarı yarıya düşeceği beklenmektedir. Ülkede işsizlik durumu ise şöyledir: 1990, 1995 ve 2000 yıllarında işsizlik oranı sırasıyla %4,2 , %4,7 ve %7,1'dir. 2000-2004 yılları arasında işsizlik çift haneli rakamları görmüştür ve 1990-2011 döneminde en yüksek işsizlik %12,3'tür. 1990-2011 döneminde en düşük işsizlik oranı ise %4,2'tir. 2011 döneminde ise işsizlik oranı %5,9'tir.

Tablo 3.14: Brezilya İşsizlik Oranı

Yıllar	1990	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
%	4,2	7,1	9,8	9,2	7,9	8,0	6,7	5,9

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Brezilya'da işsizlik oranı 2000'li yıllardan sonra hemen hemen aynı oranlarda seyretmiştir. Brezilya'da nüfusun büyük bölümü kırsal alanda ve geçekonduda yaşamaktadır. Bu nedenle Brezilya'da "toprak sorunu" önemli problemlerden biridir. Ayrıca sanayileşmenin az olması nedeniyle işsiz kesimin iş bulma durumu da zayıflamaktadır (Ekici, 2001: 4).

3.3.1.3. Enflasyon

1991-1993 yılları arasında ani fiyat artışları nedeniyle enflasyon oranı 1995 yılında %66'lık zirveyi görmüştür. 1996 yılında enflasyon %16,9 ile çift haneli olmayı sürdürmüştür. 1997 yılında ise fiyatlardaki düşüş sebebiyle enflasyon oranı %8,9

azalarak %6,9 olarak gerekleŒmiŒtir. 2000, 2001 ve 2002 yıllarında enflasyon oranı sırasıyla %7,0 %6,8 ve %8,5 olarak gerekleŒmiŒtir. 2003 yılında enflasyon %6,2 artarak enflasyon oranı %14,7 olmuŒtur. 2003 yılında Brezilya tekrar çift haneli enflasyonla karŒılaŒmıŒtır. 2004-2011 yılı ortalama enflasyon oranı ise %5,4'tür.2011 yılı enflasyon ortalaması %6,6 bu ortalamanın üstünde gerekleŒmiŒtir.

Tablo 3.18: Brezilya Enflasyon Oranı (TÜFE)

Yıllar	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2008	2009	2010	2011
%	66,0	7,0	6,8	8,5	14,7	6,6	6,9	5,7	4,9	5,0	6,6

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

1995 yılında %66 enflasyona sahip Brezilya ekonomisi 2009 yılında bu oranı %4,9'ya kadar gerilemiŒtir. 1990 yılında %2947 oranında gerekleŒen enflasyon oranı 1998 yılında %3,1 seviyesine kadar gerilemiŒtir. Brezilya ekonomisi 1999'da dalgalı kura gemiŒ ve 6 ay sonra para politikası kapsamında yeni enflasyon hedefleri koymuŒtur. Bu enflasyon hedeflemesi, çıktı ve fiyatlar için belli önlemleri içermektedir. Ayrıca enflasyon oranlarını dūŒürmede oldukça etkili olmuŒtur. Bu hedefleme ile birlikte üç yıl içinde ekonomik istikrar saėlanmıŒtır (Bogdanski ve diğerleri, 2000: 5-9).

3.3.1.4. DıŒ Ticaret

1990 yılında Brezilya'nın ihracatı %4,9 azalarak 32 Milyar Dolar olmuŒtur. 1994 yılında mal ve hizmet ihracatının tutarı 47 Milyar Dolardan 1995 yılında 45 Milyar Dolara dūŒerek ihracat miktarında %2'lik azalıŒ meydana gelmiŒtir. 1990 yılında ithalat miktarında %10,1 oranında artıŒ söz konusudur. 1995 yılında ithalat miktarı 66 Milyar Dolardır ve ithalatta %30,7 oranında ciddi bir artıŒ meydana gelmiŒtir. 2001 yılında ise ithalatta önceki yıllara göre daha dūŒük miktarda artıŒ meydana gelmiŒtir. 2001 yılında 76 Milyar Dolar olan ithalat 2002 yılında 65 Milyar Dolara dūŒerek ithalatın 2002 yılında %11,8 oranında azalmasına neden olmuŒtur. 2003 yılında ise bu dūŒüŒ devam etmiŒtir.

Brezilya ekonomisi özellikle son yıllarda tekstil alanında oldukça gelişmiştir. Bu gelişmişlik Brezilya'nın özellikle ihracatını olumlu yönde etkilemektedir. Brezilya'nın tekstil ihracatını en çok Çin, Hindistan, Endonezya, ABD ve Arjantin ekonomilerine yapmaktadır (İTKİB, 2011). Brezilya'nın sanayi ve tarımdaki yetersizlikleri ise ülkeyi ithalata zorlamaktadır. Özellikle petrole olan bağımlılık, ithalatı sorunlu kılmaktadır. Ayrıca 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle hem ithalat hem de olumsuz oranları negatif etkilenmiştir.

Tablo 3.16: Brezilya İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)

Yıllar	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2011
İhracat	-4,9	12,9	6,2	0,5	-9,1	11,5	4,5
İthalat	10,1	10,8	19,9	15,4	-7,6	35,8	9,7

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Diğer taraftan ihracat 2000-2003 yılında pozitif büyümeye sahiptir. 1990-2011 döneminde ihracatta en düşük büyüme oranı %0,5 ile 2008 yılında gerçekleşmiştir. 1990-2011 dönemi için ithalatta meydana gelen en düşük büyüme oranı %1,5 ile 2001 yılında gerçekleşmiştir. Hem ithalatta hem de ihracatta en yüksek büyüme oranı 2010 yılında gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibariyle ihracat miktarı ve ihracat büyüme oranı sırasıyla 125 Milyar Dolar ve %4,5'tir. 2011 yılı itibariyle ithalat miktarı ve ithalat büyüme oranı sırasıyla 184 Milyar Dolar ve %9,7'dir.

3.3.2. BREZİLYA EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI

3.3.2.1. Tarım Sektörü

Brezilya ekilebilir alanlar açısından zengin bir ülkedir. Ekilen alan, yaklaşık 45 Milyon hektardır. Çiftçileri, resmi kredilere daha az bağımlı kılacak bir finansman sisteminin kurulmasıyla ekilen alanın kolaylıkla iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir. Hükümet politikaları, genelde sanayileşme ve diğer tarım dışı faaliyetlerin desteklenmesine dayalı olmaktadır.

Brezilya, tarım ürünleri bakımından dünyanın en önemli ticaret yapan ülkelerinden biri olmasına rağmen, sektör 1980'lerin sonuna kadar korumacı politikalara maruz kalmıştır. Ülkenin çoğu yerinde kullanılan teknikler geri kalmış olup, gübre kullanımına, tohum seçimine çok az önem verilmektedir. Büyük ölçekli makineleşme ülkenin güneyindeki eyaletlerle sınırlanmıştır. Bununla beraber, 1990'lardaki ticaret liberalizasyonu Brezilya'nın tarımsal üretimdeki karşılaştırmalı avantajını güçlendirmiş olup, verimlilik artmıştır. Tarımda ürettiği oldukça çeşitli ürün yelpazesıyla, gıda sektöründe kendi kendine yeten bir ülke olan Brezilya, dünyanın en büyük şeker, kahve, portakal suyu, soya, et ürünleri, tütün, mısır, deri ve pamuk üreticileri arasındadır. Ayrıca son yıllarda üretim potansiyelleri artan bio-teknoloji, etanol, kağıt ve selüloz üretiminde de dünya çapında adından söz ettirmeyi başarmıştır.

3.3.2.2. Sanayi Sektörü

Sanayi yapısı, yoğun bir şekilde "eski" ağır endüstrilerde (çelik, metalürjik ürünler, makineler, elektrik ve iletişim ekipmanları ve araçları), kimyasallar/petrokimyasallarda, yiyecek ve içecek, tekstil, giyim ve ayakkabı, selüloz ve kağıt, plastik sektörlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sektörler toplam sanayi üretiminin yüzde 80'ini oluşturmaktadır. Bu sektörlerin yeni teknolojilere ihtiyacı olduğu gibi, gelişmiş malzeme ve bio-teknolojilerin de kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu süreç Brezilya pazarının dışa açılmasını sağlamıştır.

Yaklaşık 8,4 milyon kişinin istihdam edildiği imalat sanayinin önemli kısmı güney ve güneydoğuda toplanmıştır. Kuzeydoğu, ülkenin en fakir kısmıdır ama yeni yatırımları cezbetmeye başlamıştır. Sao Paulo eyaleti sanayinin kalbi durumundayken, Campinas yeni teknolojiler konusunda uzmanlaşmış bir eyalettir. Rio de Janeiro son yıllarda petrol konusunda atılım yapan bir eyalet olmuştur. Brezilya imalat sanayi, büyüklük ve çeşitlilik açısından Latin Amerika ülkeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Makineler, elektrikli ekipmanlar ve otomotiv gibi geleneksel sektörlerin yanı sıra; havacılık sanayi ve telekomünikasyon ekipmanları alanında son on yılda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir (ISTO, 2011).

Dayanıklı olmayan tüketim malları sektörü, ticari serbestleşmeden ve güçlü döviz kurundan olumsuz etkilenmiştir. Ayakkabılara uygulanan yüksek ithalat

tarifelerinin sürdürülmesine rağmen, Asyalı üreticilerle olan rekabet tekstil, giyim ve ayakkabı üretimini etkilemiştir. Brezilya ayakkabı üretiminde dünyada ön sıralarda yer almaktadır. Dayanıklı olmayan tüketim malları sektörünü etkileyen diğer bir olay ise bilhassa içecek sektöründe gerçekleşen birleşmelerdir. Mart 2000’de Brezilya’nın en büyük iki içecek üreticisi Brahma ve Antarctica birleşerek, Ambev isminde yeni bir firmanın doğmasına sebep olmuştur. Ambev, şimdi yurtiçi pazarın%70’inden fazlasını kontrol etmekte olup, dünyanın en büyük biracılık firmalarından biridir. Brezilya sanayi sektörü uzun süren durgunluk süreci geçirmiştir. Bu durgunluk sürecinde teknoloji uyumunda yaşanan ciddi sıkıntılar, demode olmuş yönetim metotları ve organizasyon yapıları, maliyet, üretim ve kalite açısından yaşanan verimsizlik gibi konular sanayinin ekonomik liberalizasyona gitmesini zorunlu kılmıştır (ISTO, 2011).

Liberalizasyon süreci, radikal bir şekilde ekonominin değişmesine neden olmuş, sanayi üzerinde güçlü rekabet baskısı oluşturmuştur. Sanayide yeniden yapılanma süreci gerçekleştirilmiş olup, şirket birleşmeleri ve devirleri söz konusu olmuş, ithal girdi kullanımını artmış, otomasyon, üretkenlik ve kalite programları gibi tekniklerle üretim süreçleri rasyonalize edilmiştir.

3.3.2.3. Hizmet Sektörü

Bankacılık Sektörü: Brezilya’da en büyük 50 bankanın 20’si yabancı sermayeye aittir. Ocak 2010 itibariyle başlıca ilk 10 bankanın üçü kamu bankası; Banco do Brasil(1.), BNDES (4.), Caixa Economica Federal (5.), beşi Brezilya menşeli; Itau-Unibanco (2.), Bradesco(3.), Votorantim(7.), Safra (8.), Banrisul (10.) ve ikisi yabancı Santander (İspanya), Citibank (ABD)’dir.). Brezilya Merkez bankası, borçlanmayı teşvik etmek ve küçük kuruluşların iflasını önlemek için, 2008 Eylül’ünden bu yana bankacılık sektörüne 100 Milyar Real’den fazla nakit aktarmış bulunmaktadır. Banco Itau ve Unibanco, Kasım 2008’de birleşerek ülkenin en büyük bankasını oluşturmuştur. Daha önce Banco Itau ve Unibanco dünyanın en büyük bin bankası listesinde sırasıyla 50’nci ve 66’ncı sırasında iken birleşmeden sonra bu sıralamada 33’üncü sıraya yükselmiştir. Bu, son yıllarda bir Latin Amerika bankasının yükselebildiği en yüksek sıra olarak dikkat çekmektedir (ISTO, 2011).

Brezilya Merkez Bankası'nın verilerine göre bu birleşme 357 Milyar Dolarlık bir varlığa sahip ve toplam 222,64 Milyar Real (111 Milyar Dolar) alacağı bulunan bir banka yaratmıştır. Itau Unibanco Multiplo 26 Milyar Doları aşkın öz sermayesiyle Brezilya'daki bankalar arasında tablonun en üst sırasına yerleşmiştir. Banco Itau geçtiğimiz yıl 16.72 Milyar Dolarla sıralamada ikinci konumda iken, Unibanco 14.35 Milyar Dolarla üçüncü sırada yer almaktadır. Sıralamanın önceki lideri Banco Bradesco şu anda 21.47 Milyar Dolarlık öz sermayesiyle ikinci sırada yer almakta olup, bu rakam bir önceki yıla göre yüzde 25'lik bir artışı temsil etmektedir.

Enerji Sektörü: Brezilya için temel iki enerji kaynağından bahsedilebilir: Petrol ve hidroelektrik. Bunun yanı sıra demir cevheri, boksit ve manganez rezervleri de oldukça verimlidir. Petrol, enerji tüketiminin %45'ini karşılamakta olup, doğal gaz tüketimi giderek artmaktadır. Hidroelektrik alanında dünyanın en büyük üreticisidir ve ülkede tüketilen toplam elektriğin %95'inden fazlasını karşılamaktadır. Ana havza Amazon bölgesi başta olmak üzere, yaklaşık 4 Milyon km'lik büyük hidrolik enerji potansiyelinin yanı sıra nehir taşımacılığına elverişli su yollarına da sahiptir.

Petrol rezervleri açısından dünya sıralamasında 17., Latin Amerika ülkeleri arasında, Venezüella ve Meksika'dan sonra 3. sırada yer alan ülkedir. 2008 yılında Petrobras tarafından Tupi ve Jupiter'de, 2009 yılına Rio de Janeiro açıklarında derin sularda bulunan petrol yatakları ve doğal gaz kaynakları Brezilya'ya petrol ve doğal gaz ihracatçısı bir ülke olma özelliği kazandıracaktır. Güneş, rüzgar enerjisi, bio enerji gibi alternatif enerji kaynaklarına ilişkin projeler de mevcuttur. Kömür daha çok çelik endüstrisi tarafından tüketilmektedir (ISTO, 2011).

Hükümetin yürürlüğe koyduğu PAC-“Gelişmeyi Hızlandırma Programı”nda hidroelektrik santrallerinin kurulması, çevreyi kirletmeyen elektrik üretim tesislerinin artırılması, 2013 yılına kadar 3. nükleer santralin (Angra3) tamamlanması, 4 ila 8 nükleer santralin 2030 yılına kadar inşası planlanmaktadır. Elektrik kesintilerinin ülkenin hayatını felç edecek düzeyde yaşanmaması için hidroelektrik santralleri büyük önem arz etmektedir. Çin'in "Üç Boğaz" barajından sonra dünyanın en büyük ikinci hidroelektrik üreticisi olan Itaipu barajı, Brezilya elektriğinin yüzde 20'sini sağlamaktadır. 2009 yılı Kasım ayında, söz konusu barajda hava koşullarından

kaynaklandığı düşünölen elektrik kesintisi Rio de Janerio, Sao Paulo ve diğer büyük kentlerde hava ve karayolu trafiğinin aksamasına yol açmıştır. Ülke genelinde milyonlarca kişiyi etkileyen elektrik kesintisi Itaipu barajından destek alan Paraguay'ın da kısa süreli de olsa karanlıkta kalmasına neden olmuştur. Brezilya'da, suç örgütlerinin elektrik kesintisinden yararlanarak suç dalgası yaratabileceği endişesiyle polis seferber edilmiştir.

Bilişim Sektörü: 1993'teki ekonomik genişlemeden beri, iletişim hizmetlerine yönelik talepte hızlı bir artış gözlenmiş, taleple, arz arasındaki boşluk açılmaya başlamıştır. Özelleştirme, bu soruna bir çözüm olarak ortaya atılmıştır. Temmuz 1998'de ulusal telefon firması Telebras'ın %51 hissesinin satışı yapılmıştır. Yabancı yatırımcılar da satışta önemli bir rol oynamıştır.

Telekomünikasyon alanında, her 100 kişiden 19'u sabit telefon hattına sahip olup, mobil telefon yoğunluğu açısından her 100 kişiden 54'ü mobil hatta sahiptir. Mobil teknolojinin ucuz olması, düşük gelirliilerin de telefon sahibi olmasının ve kullanım oranının yükselmesinin başlıca sebebidir.

Posta hizmetleri hızlı ve yaygın bir ağa sahiptir. "Sedex 10": postalandığı günün ertesi sabah saat 10.00'a kadar postayı ulaştırma garantisi vermekte, "sedex hoje" ise postalandığı gün ulaştırma garantisi ile hizmet sunmaktadır. Uluslararası posta gönderimlerinde ise "sedex mundi" 200'den fazla ülkeye posta gönderim imkanı sunmaktadır ve "exporta facil" düşük değerdeki malların ithalat ve ihracatında tercih edilmektedir (ISTO, 2011).

3.3.3. BREZİLYA'DA SEKTÖRLERİN DEĞİŞİMİ VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ

Brezilya ekonomisinde sektörlerin GSYH içindeki paylarını da incelemek mümkündür. 1980 yılında tarımın payı %11,1'dir. 1980-2011 döneminde tarımın GSYH içindeki payı en yüksek olarak 1980 yılında gerçekleşmiştir. 1980-2011 döneminde tarımın GSYH içindeki payı ortalama %8,5'tir. 2000'li yıllarda tarımın GSYH içindeki payı 1980 yılına göre düşüktür. Tabloya sanayi sektörü açısından baktığımızda ise

sanayi sektörünün payı 1980, 2000 ve 2005 yıllarında sırasıyla %43,8 %26,9 ve %26,0'dır. GSYH'de sanayi sektörü payı 1980 yılında en yüksek paya sahipken 2000'li yıllarla birlikte söz konusu payda ciddi düşüşler yaşanmıştır. Tablo 3.17'de verilen yıllar itibariyle sanayi sektörünün GSYH içindeki payı en düşük olarak %26,0 ile 2005 yılında gerçekleşmiştir. 2008-2011 yılında bu payda küçük iniş çıkışlar olmakla birlikte 2011 yılında GSYH'de sanayi sektörü payı %38,7'dir.

Tablo 3.17: Brezilya Sektörlerin GSYH İçindeki Payı

Yıl	1980	2000	2005	2008	2009	2010	2011
Tarım	11,1	5,6	5,7	5,9	5,6	5,3	5,5
Sanayi	43,8	26,9	26,0	27,9	38,7	36,2	38,7
Hizmet	45,1	66,7	65,0	66,2	67,5	66,6	67,0

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Hizmet sektörünün GSYH içindeki payı 2000 yılında 1980 yılına göre %21,6 artarak %66,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. GSYH içinde en yüksek paya 2011 yılında sahip olup söz konusu yılda bu pay %67,0 olarak gerçekleşmiştir. 2005-2011 döneminde ise hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı ortalama olarak %66,3'tür.

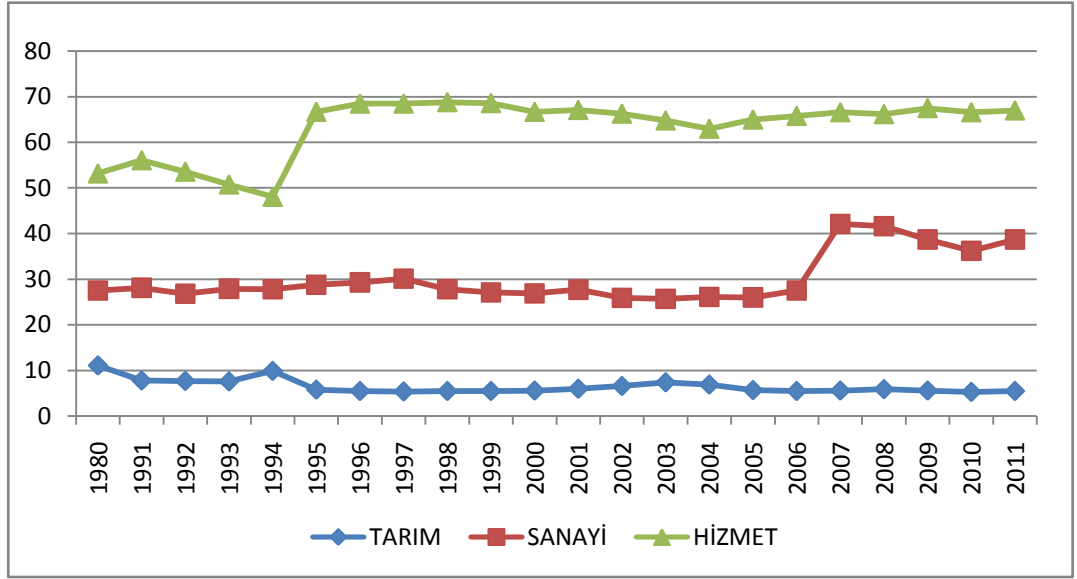
1990'lı yıllarda Brezilya nüfusunun büyük bölümü kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Ancak yetersiz topraklar insanları kentlere göçmeye zorlamıştır. Bu göç ve beraberinde sanayinin gelişmesi, tarım sektörünün payını küçültmüştür. Ayrıca hizmetler sektöründe 2000'li yıllarda gelişme kaydetmiştir. Son dört yılda tüm enerji sektörünü ve telekomünikasyon sistemlerinin özelleştirilmesi, istihdamın hizmetler sektörüne kaymasında önemli bir etken olmuştur (Erdoğan, 2003).

Brezilya ekonomisinde, 2000'li yıllarla birlikte sanayi ve hizmet sektörünün büyüdüğü görülmektedir. Ancak sanayi sektörü daha hızlı gelişmektedir. Bunun nedeni Brezilya ekonomisinde, iş beklentileri, sermaye malları ve ithalat dinamikleri sürekli olarak genişleme içersindedir. Özellikle 2008'in sonu, 2009 yılının başındaki durgunluktan sonra, bir genişleme döngüsü başlamıştır. Brezilya'nın 2009 ekonomik

krizinden de fazla eklenmemesinin sebebi de uygulanan ekonomik politikalarıdır. Ekonomide sağlanan kolay kredi koşulları, yükselen reel gelir tarafından güçlendirilen hane halkı tüketim direnci sayesinde Brezilya ekonomisi küresel krizden etkilenmemiştir (BCB, 2009: 2).

Grafik 3.15'ten görüleceği üzere hizmet sektörünün GSYH içindeki payı en düşük olarak 1994 yılında gerçekleşmiştir ve bu yılda hizmet sektörünün GSYH içindeki payı %48,1'dir. Sanayi sektörünün payı ise 2007 yılında %42,1 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Diğer taraftan söz konusu grafikte hizmet sektörünün 1980-2011 döneminde GSYH'den aldığı payın sürekli olarak hem sanayi hem de tarım sektöründen yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 3.5: Brezilya Sektörlerin GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> veri tabanından hareketle çizilmiştir.

Brezilya ekonomisini istihdamın sektörel dağılımı açısından izlediğimiz zaman tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payının 1980, 1990, 2011 yıllarında sırasıyla %11,1 %5,6 ve %5,5 olduğunu görmekteyiz. Tarım istihdamı 2005-2009 döneminde 1980 yılına göre azalış göstermektedir.

Tablo 3.18: Brezilya İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1980	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım	29,3	18,5	20,5	19,3	18,3	17,4	17,0
Sanayi	29,5	21,2	21,4	21,4	22,0	22,6	22,1
Hizmet	46,1	59,1	57,9	59,1	59,5	59,7	60,7

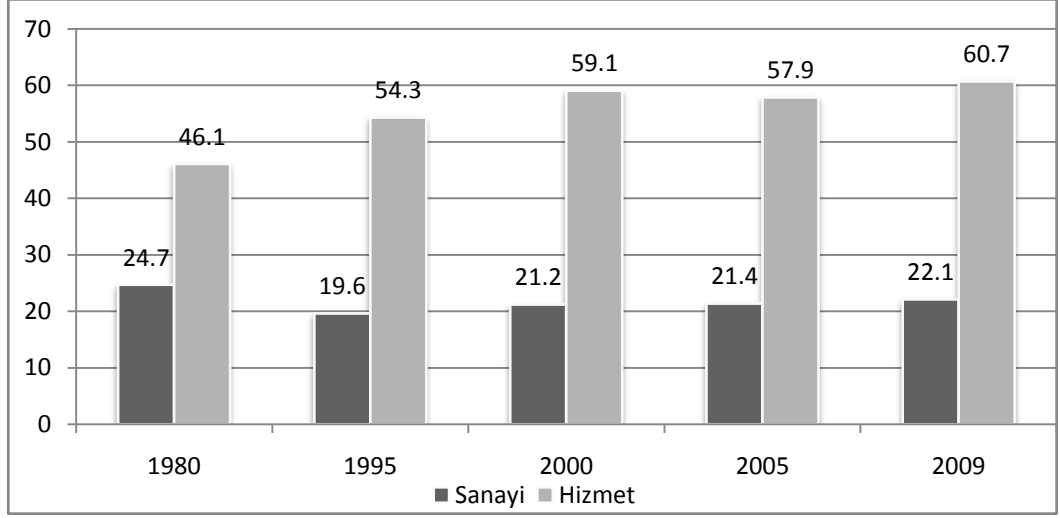
Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 3.18'den sanayi sektörü istihdamının toplam istihdam içindeki payının 1980, 2000, 2011 yıllarında sırasıyla %29,5 %21,2 ve %21,2 olduğunu görmekteyiz. 2005-2009 döneminde sanayinin toplam istihdam içindeki payı %21,9'dur. Hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı ise 1990-2009 döneminde %50'lerin üzerinde seyretmekle beraber söz konusu pay 2009 yılında %60,7 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Brezilya'da mevcut olan toprak sorunu ve sanayinin yetersizliği, istihdamı hizmet sektörüne kaydırmıştır. Ayrıca Brezilya'da yoğun olarak yaşanan özelleştirmeler, sanayi sektörünün payını hizmet sektörüne kaydırmaya başlamıştır. Hizmet sektörlerinden telekomünikasyon ve enerji sektöründeki özelleştirmeler, istihdamın yoğun olarak bu sektörde çalışmasına neden olmuştur.

Grafik 3.6'dan görüleceği üzere hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payından yüksektir. Bu iki sektör arasında söz konusu pay açısından en büyük fark %38,6 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle hizmet sektörünün payının artması, sanayisizleşme politikalarının göstergesi niteliğindedir.

Grafik 3.6: Brezilya İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> veri tabanından hareketle çizilmiştir.

Brezilya ekonomisi incelendiğinde hizmetler sektörünün ekonomi içinde oldukça büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Brezilya'nın sürekli olarak dış ülkelerce baskı altında tutulması, kaynaklarının kullanılması ve ekonomik açıdan kendi kendine yetersiz bir ülke konumuna gelmesi, Brezilya'nın orta gelir tuzağına düşmesine neden olmuştur. Uzun yıllardır orta gelir tuzağında olan Brezilya, Fisher- Clark'ında belirttiği üzere, kaçış yolu olarak hizmetler sektörüne tutunmuştur. Brezilya'nın hizmetler sektörüne yoğun olarak tutunması ise sanayisizleşmeyi beraberinde getirmektedir.

3.4. MEKSİKA EKONOMİSİ VE SANAYİSİZLEŞME OLGUSU

3.4.1. MEKSİKA EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Meksika ekonomisine ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Meksika ekonomisinde büyüme, istihdam, enflasyon ve sektörler hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Meksika ekonomisinde sektörlerin GSYH'den aldığı paylar yıllara göre incelenerek sanayisizleşme sürecine değinilmiştir.

3.4.1.1. Büyüme

Meksika ekonomisinin GSYH'si 2000 yılında GSYH %6,6 büyümekle birlikte 2000 yılı GSYH'si 581 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında GSYH %0,2 azalmıştır. Diğer taraftan GSYH 2002-2008 döneminde sürekli bir artış yakalamıştır ancak 2009 yılına gelindiğinde GSYH tekrar düşüş yaşayarak %6,2 azalmıştır. 1990-2011 döneminde ülkenin genel GSYH büyüme oranına bakıldığında 1995, 2001 ve 2009 yılları verileri olumlu değildir. Yine bu dönemde GSYH en büyük artışı 2000 yılında yakalamıştır ve ülkenin GSYH büyüme oranı %6,5' üzerine çıkamamıştır. 2011 yılı itibariyle ülke GSYH'si 1 Trilyon 158 Milyar Dolardır.

Tablo 3.19: Meksika GSYH'nin Büyüme Oranı (%)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2008	2009	2010	2011
%	5,1	6,6	3,2	5,2	1,2	-6,2	5,5	3,9

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

1990'lı yıllarda Salinas döneminde Meksika'da "gelir politikası" programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde iş çevresi ve sendikalarla uzlaşmaya çalışılmıştır. Ancak işçilerin ücretleri ve fiyatlar üzerinde "uzlaşma" arayan politika, 12 aya uzatılan "pactolar" sonucu emek gelirleri Salinas döneminde millî gelirin % 24,7'sine kadar gerilemiştir. 1994 yılında hükümet değişikliği nedeniyle finansal kriz patlamıştır. 2000'li yıllarda ise Meksika ekonomisi istikrarlı büyüme rakamları kaydetmiştir. Bu yıllarda Meksika ekonomisi, modern ve geleneksel sanayi ve tarımdan oluşan ve özel sektörün öncülüğünde giderek gelişme kaydeden bir serbest piyasa ekonomisine sahiptir (Ege, 2005: 8). Ancak 2009 küresel krizi Meksika'yı da vurmuş, bu dönemde büyüme rakamları negatifleri görmüştür.

3.4.1.2. İstihdam

2010 yılı itibariyle işgücü toplam nüfusun %58,4'ünü oluşturmaktadır. 2000-2010 döneminde işgücü oranı 2008 yılında %59,6 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 3.20’de ise ülkenin 1990-2011 dönemine ait işsizlik verileri yer almaktadır. Meksika’da 1990 ve 2000 yıllarında işsizlik oranı sırasıyla %2,9 ve %2,6’dır. 2000’li yıllarda en yüksek işsizlik oranı %5,6 ile 2011 yılında gerçekleşmiştir. Ayrıca ülkenin 2005-2011 ortalama işsizlik oranı %4,2’dir.

Tablo 3.20: Meksika İşsizlik oranı (%)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	2,9	2,6	3,5	3,2	3,4	3,5	5,2	5,3	5,6

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Meksika, büyüme rakamları bakımından dünyanın ilk 15 ülkesi içindedir. Ancak yürütülen IMF politikaları ve beraberinde büyüme rakamları halka yansımamaktadır. Büyüme oranlarının halka yansımaması, gelir dağılımındaki eşitsizliklere, fakirler her geçen yıl daha da fakirleşmekte, zenginler daha zengin olmaktadır. Ayrıca bu durum işsizliğinde her yıl artmasında büyük etkindir (Mazlumder, 2005: 66).

3.4.1.3. Enflasyon

Meksika’da enflasyon oranı 1990 yılında %26,7 iken 1995 yılına kadar bu oran düşmüştür. 1991, 1992, 1993 ve 1994 yılında enflasyon oranları sırasıyla %22,7 , %15,5 %9,8 ve % 7 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında tekrar yükselişe geçen enflasyon %35,0 değerle 1990-2011 döneminin en yüksek enflasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1995’ten 2000 yılına kadar düşen enflasyon oranı 2000 yılında %9,5’tir. 2000-2011 dönemi enflasyon ortalaması %4,9’dur. 2009 yılından itibaren enflasyon artış hızı azalarak 2011 yılında enflasyon oranı %3,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.21: Meksika Enflasyon Oranı (TÜFE)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2008	2009	2010	2011
%	26,7	9,5	4,0	3,6	5,1	5,3	4,2	3,4

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Meksika 20 Aralık 1994’de pezoyu %15 devalüe etmiş ve bu durum dünya finansal piyasalarına şok dalgası olarak yansımıştır. Dalgalanmanın devam etmesiyle birlikte pezonun değer kaybı %39’a yükselmiştir. Bu durum 1990’lı yıllarda Meksika’da hiper enflasyonun görüldüğü yıllardır.

1994 Meksika krizi tüm finansal piyasaları etkilemiş ve tekila etkisi adını almıştır. Meksika’da neoliberal yapısal uygulamalar sonucunda kriz yaşaması, NAFTA anlaşmasından önce ABD’nin ticari olarak ortağı olması ve dünyada Çin, Singapur’dan sonra en fazla çok uluslu şirketlerin yatırımını çekmesi boyutu ile dünya ekonomi ve finans medyasının en popüler konusu olmuştur (Kozanoğlu, 1995).

3.4.1.4. Dış Ticaret

1990 yılında ihracatta meydana gelen artış %5,3 iken ithalatta meydana gelen artış %19,7’dir. 1990 yılı ithalatta meydana gelen artış ihracatta meydana gelen artıştan %14,4 daha yüksektir. 2001 yılına gelindiğinde ise hem ithalat hem de ihracat sırasıyla %1,6 ve %3,6 oranında azalmıştır. 2002-2008 döneminde hem ithalat hem de ihracatta bir azalış gözlenmemektedir. Bu dönemde ihracatta meydana gelen en fazla büyüme 2004 yılında gerçekleşmiştir. 2004 yılı ihracatta meydana gelen artış %11,5 olmakla birlikte 2004 yılı mal ve hizmet ihracat miktarı 243 Milyar Dolardır. 2002-2008 döneminde ithalatta meydana gelen en fazla büyüme 2006 yılında gerçekleşmiştir. 2006 yılında ithalatta meydana gelen artış %12,6 olmakla birlikte 2006 yılı mal ve hizmet ithalatı miktarı 260 Milyar Dolardır.

Tablo 3.22: Meksika İthalat ve İhracat Değişim Oranı (%)

Yıllar	1990	2000	2005	2006	2009	2010	2011
İhracat	5,3	16,3	6,8	10,9	-13,7	25,6	8,2
İthalat	19,7	21,5	8,5	12,6	-18,6	23,5	10,5

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

2009 yılında ise hem ithalat %18,6 azalırken, ihracatta %13,7 azalmıştır. 2011 yılı itibariyle ihracat - ithalat miktarı sırasıyla 303 Milyar ve 306 Milyar Dolardır.

Meksika'nın özellikle petrole bağılılığı, ithalat rakamlarının genel olarak yüksek çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte 2000 yılında ihracatta uygulanan kısmi vergi muafıları, ihracatın artmasına neden olmuştur. 2000 yılından sonra artan ihracata rakamları, 2009 küresel kriziyle birlikte negatif olmuştur (European Commission, 2009).

3.4.2. MEKSİKA EKONOMİSİNİN SEKTÖREL YAPISI

3.4.2.1. Tarım Sektörü

Meksika'da diğerk ekonomik faaliyetlerdeki hızlı gelişmelerle birlikte tarım sektörünün GSYH içindeki payı %3,4'e gerilemiştir. Ancak tarım sektörü hala ülkede istihdamın %13'ünü sağlayan, özellikle gıda işleme sanayinin yoğunlaştığı batıdaki eyaletlerde önemli bir sektördür. Ülke topraklarının yarısından fazlası tarım arazilerinden oluşmaktadır. Tarım üretimi Jalisco, Nayarit, Guanajuato, Michoacan, Colina ve Sinaloa eyaletlerinde yoğunlaşmaktadır. ABD'de yaşayan ve sayıları 50 milyona yaklaşan Hispanik nüfus için de Meksika önemli bir gıda ürünleri tedarikçisidir. Amerika kıtasının yanı sıra Avrupalı ve Asyalı tüketicilerden de Meksika'nın tarım ürünlerine talep yüksektir. İklim çeşitliliği sayesinde yılın her dönemi mahsul elde edilebilen ülkenin başlıca tarım ürünleri mısır, fasulye, biber, avokado, vanilya, kakao, domates, narenciye, papaya, karpuz, kavun, mango, çilek, ahududu, böğürtlen, dut, guava, aloe vera, salatalık, soğan, nohutur. Ülkede yaygın olarak yapılan besicilik ve balıkçılığın yanı sıra; alkollü (bira, tekila, meskal ve şarap) ve alkolsüz içecekler, konserve meyve-sebze, soslar, şekerli ve/veya çikolatalı mamuller, tütün, üretimi de yaygındır. Gıda işleme ve paketleme alanında da hızlı bir gelişim sergileyen Meksika, biyo-teknoloji sayesinde domates, pamuk ve patates üretimini haşerelere karşı daha dayanıklı hale getirmektedir.

ABD'deki üst gelir grubu hedef alınarak ülkede üretilen organik gıdalar arasında kahve, kakao, avokado ve tropikal meyve-sebze öne çıkmaktadır. 2006 yılında yürürlüğe giren Ulusal Organik Ürünler Yasası ile standartlar ve uluslararası sertifikalandırma ile ilgili birtakım düzenlemeler sayesinde Meksika'nın organik tarım ürünleri üretimindeki payının daha da artması beklenmektedir. Halihazırda organik

tarım üretiminin %90'ı ihraç edilmekte olup; Meksika dünyanın ilk organik kahve üreticisidir.

3.4.2.2. Sanayi Sektörü

ABD, Kanada ve Meksika arasında oluşturulan ve 1994 yılında yürürlüğe giren NAFTA sonrasında sanayi sektöründe canlanma yaşanmış, ABD sınırında kurulan “maquiladora”da üretilen taşıt araçları, elektrikli eşyalar, tekstil ürünleri ve mobilyalar ABD’ye ihraç edilmiştir. İmalat sanayi GSYH’nin %18’ini oluşturmaktadır. İmalat sanayi üretimi 2009 yılında %6,5 oranında azalmış olmasına rağmen, 2010 yılının ilk çeyreğinde toparlanma başlamıştır.

İmalat sanayinin %30’unu, GSYH’nin %16’sını, ihracat satışlarının %16’sını ve yabancı sermaye girişlerinin %5’ini oluşturan otomotiv sektöründe de buna paralel olarak 2010 yılının ilk dokuz ayında ihracat bir önceki yıla kıyasla %70, 2008 yılına kıyasla %10 oranında artmıştır. Volkswagen (yeni Jetta), Ford (yeni Fiesta), Chrysler (Fiat500) gibi sektördeki başlıca üreticiler de bu dönemde Meksika’daki yatırımlarını artırmışlardır. ABD sınırı ve başkent Mexico City çevresinde yoğunlaşmakla birlikte, ülke genelinde 23 firmanın otomobil üretimi, 1.000’den fazla firmanın ise oto yedek parça üretimi bulunmakta olup; üretimin %80’i ABD ve Kanada’ya yönelmektedir. Makine sektörü imalat sanayinin üçte birini; gıda sektörü dörtte birini; petrokimya, kauçuk ve plastik sektörleri ise yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır. Tekstil, bilgisayar ve elektronik eşya sektörlerinde Meksika ABD pazarındaki payını son yıllarda Çin’e kaptırmıştır (ISTO, 2011).

3.4.2.3. Hizmet Sektörü

Bankacılık Sektörü: 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sonrasında 1998 yılında sektörde yabancı şirketlere de sahip olma hakkı tanınmış, böylece bankacılık sistemi üzerinde yabancı kontrolü artmıştır. 2006 yılı itibarıyla yabancı şirketlerin toplam mevduatların %80’i üzerinde kontrol sahibi olması, Meksika’nın 2008 yılında patlak veren küresel ekonomik krizden büyük ölçüde etkilenmesini açıklayan önemli bir etmendir. Ülkenin en büyük dört bankasının mevduatlarının toplama oranı %65 olup, en büyük ulusal banka olan Mercantil del Norte (Banorte), yaklaşık %8 pazar payına

sahiptir. Kamu bankaları olan kalkınma bankaları, KOBİ'lerin gelişimi ve krediye erişimi açısından oldukça önemlidir. Ekonomik koşullar ve rekabet düzeyinin yetersizliği nedeniyle, özellikle KOBİ'lere ve tüketicilere yönelik kredi imkanları oldukça dardır ve kredi faizleri yüksektir.

Enerji Sektörü: Meksika'da kişi başı enerji tüketimi bir G8 ülkesi ortalamasının %30'u düzeyindedir. Petrol ve doğal gaz ülkenin enerji tüketiminin %80'ini oluşturmakta olup, bu iki sektör yaklaşık 150.000 kişiye istihdam sağlamaktadır. Ekim 2008'de yürürlüğe giren hidrokarbon reformu ile Pemex'e özel sektör ile işbirliğine gidebilme esnekliği ve bütçesi üzerinde daha fazla kontrol hakkı tanınmıştır. İklim değişikliği ve fosil yakıtlara ulaşım güçlüğü, tüm dünyada olduğu gibi Meksika'da da temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına (hidroelektrik, güneş, rüzgar, jeotermal, biyoyakıt, biyokütle enerjisi gibi) ilgiyi artırmıştır. Halihazırda yenilenebilir enerji kaynakları, dünya toplam elektrik üretim kapasitesinin (280 GW) %5,9'unu oluşturmakta olup, bu sektördeki yatırımların 2012 yılında 450 Milyar Dolar'a, 2020 yılında ise 600 Milyar Dolar'a ulaşacağı öngörülmektedir. "New Energy for America" Planına göre NAFTA dahilinde bu rakamın 10 yıl içinde 150 Milyar Dolar'a ulaşması beklenmektedir (ISTO, 2011).

Meksika'da da hem yatırımlar hem de işgücü ve gerekli teknolojilerin üretimi açısından bu sektörde gelişim potansiyeli bulunmaktadır. Rüzgar enerjisinde halihazırda 185 megavatlık kurulu kapasiteye sahip olan Meksika'da yaklaşık 40.000 megavat düzeyinde üretim potansiyeli bulunmaktadır. Güneş enerjisi açısından da Meksika dünyada en fazla güneş alan ülkelerden olması sayesinde büyük bir potansiyel mevcuttur. Jeotermal kaynaklardan elektrik üretiminde de ülke dünyada 3. sıradadır. Bu alanda 843 megavatlık kurulu kapasitenin 2.400 megavata çıkarılması mümkündür. 53.000 megavatlık hidroelektrik enerjisi potansiyelinin de 11.300 megavata kuruludur (ISTO, 2011).

Bilişim Sektörü: Meksika, OECD ülkeleri arasında telefon ücretlerinin en yüksek olduğu ülkelerdendir. Son yıllarda gerçekleştirilen teknoloji ve altyapı yatırımları sayesinde sabit hat abonelerinin sayısı 19,4 Milyona, mobil telefon kullanıcılarının sayısı ise 83,5 Milyona ulaşmıştır. Ülke genelinde bilgisayar

sahipliğinin OECD ülkelerine ve Şili, Brezilya ve Arjantin gibi diğer bölge ülkelerine kıyasla düşük olması nedeniyle internet kullanım oranı da düşüktür. İnternet abonelerinin sayısı 2010 yılı itibarıyla 12,9 Milyon olup, internet kullanıcılarının sayısı ise 31 Milyondan fazladır (ISTO, 2011).

3.4.3. MEKSİKA'DA SEKTÖRLEREL GELİŞMELER VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMININ İNCELENMESİ

1980 yılında tarımın GSYH'deki payı %8,9 iken 2000 yılında %4,2'dir. Tarımın GSYH'deki payı 1980-2011 döneminde azalmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında ise tarımın GSYH'ye katkısı %3,7 iken 2007 ve 2008 yıllarında %3,6'dır. 2009 yılında tarımın GSYH'deki payı %4,0 olmakla birlikte 2005, 2006, 2007, 2008 yıllarına göre daha fazladır. 2010 yılında ise tarımın GSYH'deki payı bir önceki yıla göre daha az gerçekleşmiştir. 1980-2011 döneminde tarımın GSYH içindeki eğilimi azalma yönündedir. Sanayinin GSYH'deki payı ise 1980 yılında %33,6 2000 yılında ise %28,0'dır. Yani 1980 yılına göre sanayinin hasıla içindeki payı 2000 yılında daha azdır. Sanayinin hasıla içindeki payı 2000-2006 döneminde sürekli bir artış göstermiştir. 2008-2011 döneminde sanayinin GSYH içindeki payı %34'lerde seyretmektedir.

Tablo 3.23: Meksika Sektörlerin GSYH'deki Payı (%)

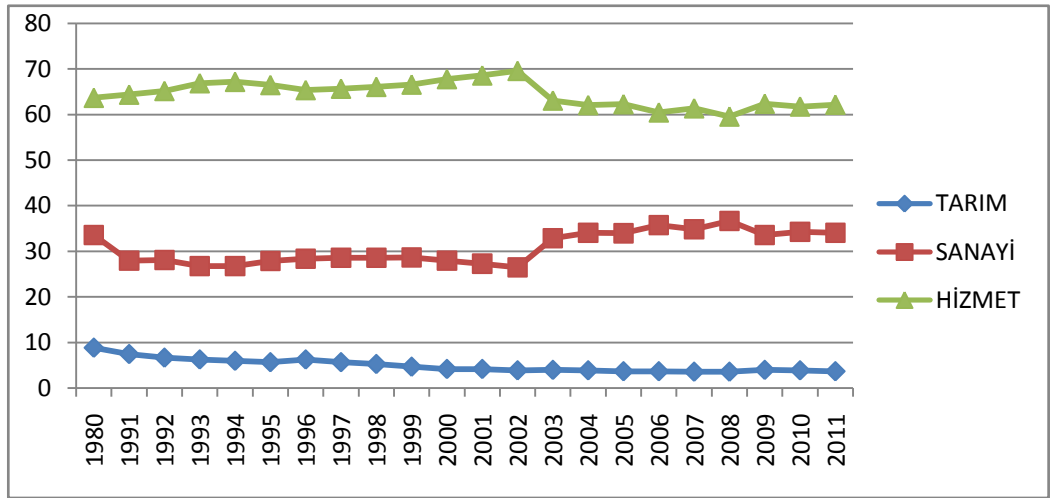
	1980	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Tarım	8,9	4,2	3,7	3,7	3,6	3,6	4,0	3,9	3,7
Sanayi	33,6	28,0	34,0	35,8	34,9	36,7	33,6	34,3	34,1
Hizmet	57,3	67,8	62,3	60,5	61,4	59,6	62,4	61,8	62,2

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Meksika'nın ithalat vergilerinin yüksek olması, iç üretimi daha cazip hale getirmektedir. Bununla birlikte ABD gibi ülkeler Meksika'ya ihracat yapamadıkları için doğrudan yatırım yapmaktadırlar. Bu yatırımlar genellikle hizmet sektörüne olan yatırımlar şeklindedir. Bu nedenle Meksika'da hizmet sektörü daha ağır basmaktadır (Alvaro, 2005).

Hizmet açısından tabloyu incelediğimizde hizmet sektörünün 1980-2011 döneminde ortalama olarak %61,4 oranında GSYH’de yer aldığını görebiliriz. 1980, 2000 ve 2011 yıllarında hizmet sektörünün GSYH’deki payı sırasıyla %63,7 %67,8 ve %62,2’dir. 2000 yılında hizmet sektörünün GSYH’deki payı 2005-2011 döneminin payından yüksek gerçekleşmiştir. 2011 yılında ise bir önceki yıla göre hizmet sektörünün GSYH içindeki payı daha fazladır.

Grafik 3.7: Meksika Sektörlerin GSYH İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Grafik 3.7’den anlaşılacağı üzere hizmet sektörünün GSYH içindeki payı 1990-2011 döneminde hem tarım hem de sanayi sektörünün GSYH içindeki payından daha yüksektir. Sanayi sektörünün GSYH içindeki payı ise tarım sektörünün GSYH içindeki payından devamlı yüksektir. Tarımın GSYH’ye katkısı hem hizmet sektöründen hem de sanayi sektörünün GSYH’ye katkısından düşüktür.

İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında 1990 yılında tarımın istihdam payı %22,6 iken 2000 yılında %18’e 2000 yılında ise 2005 yılında ise %14,9’e düşmüştür. Tarımın istihdam payında meydana gelen en hızlı düşüş 1995-2000 döneminde gerçekleşmiştir. Tablo 3.24’ten de görüleceği üzere Meksika ekonomisinde tarımın istihdam payı düşme eğilimindedir.

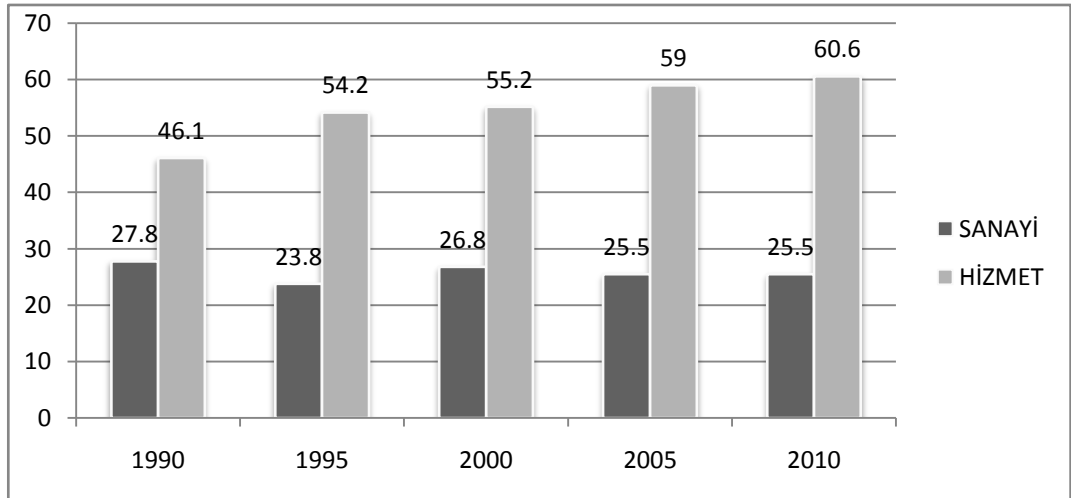
Tablo 3.24: Meksika İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1990	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tarım	22,6	18,0	14,9	14,3	13,5	13,1	13,5	13,1
Sanayi	27,8	26,8	25,5	25,6	25,7	25,5	25,7	25,5
Hizmet	46,1	55,2	59,0	59,4	60,1	60,6	60,1	60,6

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Sanayinin toplam istihdam içindeki payı ise 1990-2005 döneminde azalma göstermiştir. 2005 yılından sonra ise sanayinin toplam istihdam içindeki payı ortalama olarak %25,5'tir. Hizmet sektörünün payı ise 2007-2010 döneminde %60'lara ulaşmıştır.

Grafik 3.8: Meksika İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Grafik 3.8'den görüleceği üzere 1990-2010 döneminde hizmet sektörünün toplam istihdam içindeki payı sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payına nispeten daha fazladır. 2005 yılından itibaren hizmetin sektörünün toplam istihdam içindeki payı sanayi sektörünün toplam istihdam içindeki payından iki kat fazladır.

Profesör Roberto Frenkel ve araştırmacı Martin Rapetti Latin Amerika ülkelerinde bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: 2010 sonrasında küresel para piyasalarına saçılan ucuz kredinin Latin Amerika ülkelerinde dış kırılganlığı artırdığını; ancak esas tehlikenin finansal istikrarsızlık tehdidinden ibaret olmadığını; bu tür bir kredi kullanımının söz konusu ülkelerde döviz kurunun aşırı ucuzlaması ve bunun yol açtığı çarpık kaynak tahsisi; ithalata bağımlılık; aşırı borçlanma ve yüksek işsizlik ile sonuçlanan sanayisizleşme sorunlarını beraberinde getirmektedir (Yeldan, 2012).

Latin Amerika'da yoksulluk ve eşitsizlik hali, bol ve verimli kaynakların eşit bir şekilde paylaşılmasının önüne geçmektedir. Ayrıca bölgenin sürekli olarak dış müdahalelere maruz kalması, yoksulluk ve eşitsizliği arttırmaktadır. Latin Amerika koloni döneminden bu yana, Avrupa ABD'nin sürekli baskısına maruz kalmaktadır. Bu siyasi ve askeri müdahaleler, ülkenin zenginliğinin sürekli dışarı çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Latin Amerika ülkelerinde, bir tarafta asker ve burjuva sınıfı, diğer tarafta ise yoksul halk kalmıştır. Latin Amerika ülkelerinin kendi içlerine gelişmemesi, öz sanayilerinin zayıf, yabancılara ait sektörlerin güçlü olmasına neden olmuştur. Bu durum bu ülkelerin sanayide gelişmemesine neden olmakla birlikte istihdamın yabancıların elinde olan hizmetler sektörüne kaymasına neden olmaktadır (Grosv vd., 2008).

Latin Amerika ülkeleri çevre ülkelerin etkisi altında kalmaktadır. Özellikle ABD ve AB'nin teknolojik ilerlemeleri ve yüksek verimlilik düşük maliyet sarmalı, Latin Amerika ülkelerini doğrudan etkilemektedir. Gelişmiş ülkelerin Latin Amerika ülkelerine yaptıkları yatırımlar ve işgücü sömürüsü, Latin Amerika ülkelerinin gelişmemesine neden olmaktadır. Latin Amerika ülkeleri kendi iç dinamikleriyle gelişmelerini sürdürememekte, sürekli olarak dış müdahalelere maruz kalmaktadırlar. Yabancı ülkelerin yoğun yatırımları, Latin Amerika ülkelerinde sanayisizleşmeye neden olmaktadır (Pollock, Kerner, Love, 2007).

Meksika'da aynı Brezilya gibi dış baskılar nedeniyle kendi kaynaklarını kullanmakta yetersiz kalan ülkelere biridir. Meksika'nın uzun yıllardır gelişmekte olan ülkeler seviyesinde olması, orta gelir tuzağında olduğunun genel ispatıdır. Diğer bölümlerde de bahsedildiği üzere orta gelir tuzağına düşen ülkeler kaçış yolu olarak

hizmetler sektörünün büyümesini görmektedirler. Bu durum orta gelir tuzağındaki ülkelerin hizmetler sektörüne yönelmesini ve doğal olarak sanayisizleşmesi sağlamaktadır. Meksika’da Fisher- Clark’ın belirttiği üzere, kişi başına düşen gelirini yükseltmek için ekonomisini hizmetler sektörüne kaydırmaktadır. Bu durum Meksika’nın sanayisizleşme yolunda olduğunu göstermektedir.

Bu bölümde gelişmekte olan ülkelerin sanayisizleşme nedenleri araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Çin hariç diğer ülkelerde hizmetler sektörünün GSYH’deki payı sanayi sektöründen oldukça fazladır. Çin’in kalabalık nüfusu, istihdamın sadece hizmetlerde ya da sanayide yoğunlaşmasına engel olmaktadır. Bu nedenle Çin ekonomisi hem sanayi hem de hizmetler sektöründe büyümektedir. Ancak araştırma dahilinde olan diğer ülkelerde hizmetler sektörü sanayi sektörünün oldukça üstündedir. Gelişmekte olan ülkelerin yıllar itibariyle gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamamaları, orta gelir tuzağına yakalanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Orta gelir tuzağına yakalanan gelişmekte olan ülkeler, kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltememekte ve bu nedenle büyüme kaydedememektedirler. Fisher- Clark tezine göre, ülkeler kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltmek için verimli olan sektörlerle kayma göstermektedirler. Sektörler arasında en verimli sektör ise hizmetler sektörüdür. Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltmek için ekonomilerini hizmetler sektörüne kaydırmaları, sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri sanayisizleşme yoluna itmektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Bu bölümde sanayisizleşme kavramı Türkiye açısından incelenecektir. Dünyada hizmetler sektörünün payı sürekli büyürken, Türkiye’de bu durumun nasıl geliştiği bu bölümde araştırılacaktır.

Hizmetler sektörü, ekonomiye katkısı açısından diğer sektörlerle oranla ilk sırada yer almaktadır. Türkiye’nin kalkınması açısından incelendiğinde ise hizmetler sektörü lokomotif sektör olarak görülmektedir. Dünyadaki gelişmeye paralel olarak Türkiye’de de hizmetler sektörünün sanayi ve tarımın önüne geçtiği gözlenmektedir. Bu açıdan Türkiye için sanayisizleşme olgusu ve beraberinde hizmetler sektöründeki gelişmeler önem kazanmaktadır. Bu bağlamda gerek hizmetler sektörüne gerekse hizmetler alt sektörlerine yapılacak olan yatırımlar, tüm ekonominin oluşturacağı katma değer artmasına neden olmaktadır; ancak uzun dönemde bu gelişmenin yaratacağı sonuçlar iyi irdelenmelidir. Bu bölümde ortaya çıkan bu gelişmeler detaylı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

4.1. TÜRKİYE EKONOMİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

4.1.1. Büyüme

Türkiye ekonomisi 1990 ve 1995 yılında sırasıyla %9,3 ve %7,9 oranında büyümüştür. %9,3 oranında büyüme 1990-2000 döneminin en yüksek büyüme oranı iken 1994 yılında GSYH’de %4,7 oranında azalış meydana gelmiştir. Tablo 4.1’de görüleceği üzere 2001 yılında yaşanan kriz nedeniyle GSYH % 5,7’lik küçülmenin ardından uygulanan ekonomik program ve yapısal reformların etkisiyle büyüme hızı artmaya başlamıştır. Başka bir deyimle 1990’lı yıllardan itibaren Türkiye istikrarsız büyüme trendine oturmuştur.

2001 kriziyle birlikte Türkiye’de büyüme süreci sona ermiştir. Krizle birlikte döviz kuru dalgalanmaya bırakılarak sıkı para politikası tercih edilmiştir. Kriz sonrasında, IMF ve DB ile birlikte piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla

bir kısım “yapısal reformlar” uygulamaya konulmuştur. Seçimlerle birlikte daha sonra gelen tek partili hükümet, neoliberal nitelikteki politikaları, IMF-DB yardımlarıyla uygulamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003).

2002 yılında % 6,2, 2003 yılında % 5,3, 2004 yılında % 9,4, 2005 yılında % 8,4 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında % 6,9 olan büyüme hızı 2007 yılında yavaşlayarak % 4,7’ye gerilemiştir.

Tablo 4.1: Türkiye GSYH Büyüme Oranı

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2005	2007	2008	2009	2010	2011
%	9,3	7,9	6,8	-5,7	6,2	8,4	4,7	1,1	-4,8	9,2	8,5

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>

2008 yılında yaşanan küresel mali krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin reel sektöre yansımaları sonucunda iç ve dış talep daralmış, sanayi üretiminde büyük düşüşler gerçekleşmiştir. İktisadi faaliyetlerdeki bu daralmaya paralel olarak 2008 yılında büyüme hızı % 1,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2001 krizinden sonra gerçekleşen, son yedi yılın en düşük büyüme oranı olmuştur. 2002-2007 döneminde yılda ortalama % 6,8 büyüyen Türkiye ekonomisi, 2008 yılında kötü bir performans sergilemiştir. 2008 yılı için hedeflenen % 4’lük büyüme hızında 2,9 puanlık sapma olmuş, 2007 yılından sonra büyüme ikinci kez hedefinin altında gerçekleşmiştir.

2010 yılında %9,2 oranındaki büyüme ile Türkiye, G-20 ülkeleri arasında Çin’den sonra en fazla büyüyen ikinci ülke olmuştur. Sabit fiyatlarla GSYH, 2010 yılında ilk çeyrekteki seviyesinden 4.680 Milyon lira artış göstererek son çeyreği 28.015 Milyon lira seviyesinde kapatmıştır.

Türkiye, 2011 yılı ilk çeyreği itibariyle GSYH’deki %11,9 oranındaki artış ile dünyanın en hızlı büyüyen, aynı zamanda çift haneli büyüyen tek ekonomisi olmuştur. GSYH’de ikinci çeyrekte %9,1 oranında, üçüncü çeyrekte %8,4 oranında, son çeyrekte biraz hız keserek %5,2 oranında büyüme olmuştur. Böylece Türkiye 2011 yılında yıllık

olarak %8,5 oranında büyüme göstererek Avrupa ülkeleri arasında birinci, dünyanın ekonomik olarak en gelişmiş G20 ülkeleri arasında ise üçüncü sırada yer almıştır.

4.1.2. İstihdam

1990-2000 döneminde işsizlik oranı düşüş göstermiştir. 2000 yılında %6,5 olarak oluşan işsizlik oranı 2000'li yılların en düşük işsizlik oranı olarak karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılında ise %8,4 olan işsizlik oranı 2006 yılına kadar sürekli artmıştır. 2006 yılında % 10,2 olan işsizlik oranı ise %0,1 artarak 2007 yılında 10,3 seviyesinde kalmış, eksik istihdam oranı % 3,6'dan % 3,2'ye gerilemiş, böylece işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl işgücü oranı 0,4 puanlık düşüşle % 13,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4.2: Türkiye İşsizlik Oranı

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2010	2011
%	8,0	7,6	6,5	8,4	10,3	10,8	10,6	10,2	10,3	11,9	9,8

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/>

2008 yılında işgücü % 2,6'lık artışla 24.129 bin kişiye, istihdam edilenlerin sayısı % 1,8'lik artışla 21.571 bin kişiye yükselmiştir. Küresel krizin etkisiyle 2008 yılının son çeyreğinde büyümenin yavaşlaması, istihdam artışı üzerinde baskı oluşturmuştur. İşsiz sayısı % 9,6'lık artışla 2.558 bin kişi olmuştur. 2007 yılında % 10,3 olan işsizlik oranı, 2008 yılında 0,7 puan artarak % 11 seviyesine yükselmiştir. Ekonomik krizin piyasada yarattığı olumsuz etkiyi gösteren en önemli göstergelerden birisi olan işsizlik oranı, son yıllarda en yüksek seviyeye çıkarak 2009 yılında % 14'e yükselmiştir. Bu oran yıllık olarak 1988 yılından bu yana gerçekleşen en yüksek işsizlik oranı olarak kayıtlara geçmektedir. 2010 yılında düşüşe geçen işsizlik oranı bu düşüşü 2011 yılında da devam ettirmiştir ve 2011 yılında işsizlik oranı %9,8 olarak gerçekleşmiştir.

4.1.3. Enflasyon

1990-2003 dönemi enflasyonun çift haneli olduğu yıllardır. Bu dönemde en yüksek enflasyon oranı 1995 yılında gerçekleşen %76,2'dir. 1995-2000 yılları arasında

merkez bankası, nominal döviz kurunu hedefleyerek enflasyonu aşağı çekme yönünde para politikasını pasifleştirmiştir (Boratay, 2009: 65). 2003 yılından sonra ise enflasyon 2008 yılına kadar tek haneli rakamlara düşmüştür. 2004-2008 dönemi ortalama enflasyon oranı %9'dur. Enflasyon bir önceki yıla göre 2009 yılında 3,6 puan azalarak %6,5 olarak gerçekleşmiş ve yine 2009 yılı hedeflenen %7,5 rakamının da 1 puan altında kalmıştır. Küresel krizin derinleşmesi ve dünya ekonomisinde yaşanan belirgin yavaşlamanın etkisiyle 2008 yılında başlayan ve 2009 yılında da devam eden düşüş eğilimi, 2010 yılında değer olarak çok küçüğe olsa sürmüştür.

Tablo 4.3: Türkiye Enflasyon Oranı (TÜFE)

Yıllar	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2005	2008	2009	2010	2011
%	60,4	76,2	38,9	68,5	29,7	18,4	7,7	10,1	6,5	6,4	10,5

Kaynak: TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>

Enflasyon yıllık artışı 2010 yılı sonunda hedeflenen %6,5 oranının 0,1 puan altında kalarak %6,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2011 yılında makro finansal riskleri azaltmak amacıyla uygulanan politikalar sonucunda, ekonomide dengelenme süreci başlamıştır. Ancak, 2011 yılı için hedeflenen enflasyon rakamı %5,5 iken, 2011 yılında gerçekleşen enflasyon rakamı hedefin 5 puan üstüne çıkarak, %10,5 olmuştur. Enflasyonun hedeften sapsmasında, küresel risk iştahının zayıflaması sonucu Türk Lirası'nda gözlenen aşırı değer kaybı ve yılın son döneminde yönetilen/yönlendirilen fiyatlardaki ayarlamalar etkili olmuştur. 2013 yılında enflasyon tahmini ise %5,7 olarak belirlenmiştir.

4.1.4. Dış Ticaret

Türkiye'nin 2001 yılında yaşanan ekonomik krizle birlikte %24 oranında daralan ithalat hacmi, 2002 yılından itibaren yüksek artışlar kaydetmiştir. 2002–2004 döneminde yıllık ortalama %33 olan büyük artış hızından sonra, ithalat 2005 ve 2006 yıllarında, sırasıyla, %20 ve %18 artarak daha ılımlı bir çizgiye ulaşmıştır. 2002–2004 döneminde mal ihracatının da yıllık ortalama %26 gibi yüksek bir artış kaydetmesine karşın, bu artış ithalattaki artışın gerisinde kalmıştır.

Tablo 4.4: Türkiye İhracat Ve İthalat Miktarı (Milyon Dolar)

	2000	2005	2010	2011
İhracat	27,7	73,4	113,8	134,9
İthalat	54,5	116,7	185,5	240,8

Kaynak: DTM, <http://www.ekonomi.gov.tr/>

Diğer taraftan küresel kriz sebebiyle yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle, üretimde meydana gelen azalma, alım koşullarının negatif yönde gerçekleşmesi, ülkelerin kemer sıkma politikaları izlemeleri vb. durumlar doğrultusunda 2009 yılında hem ihracatta hem de ithalatta da azalma söz konusu olmuştur. İhracat 2009 yılında 2008 yılına göre % 22,6'lık düşüşle 132,027 Milyon Dolardan 102,129 Milyon Dolara gerilemiştir. İthalat ise 2009 yılında bir önceki yıla göre %30,2 oranında azalarak 140,928 Milyon Dolara inmiştir; ancak 2010 yılında ithalat talebinde görülen yükseliş ile beraber yukarı yönlü ivme kazanmış ve 2010 yılında 2009'a göre %31,6 oranında artarak 185,497 Milyon Dolara yükselmiştir. 2010 yılında ise ihracat oranı yükselmeyi sürdürmüştür. Bir önceki yıla göre %11,5 oranında artan ihracat 102 Milyon Dolardan 114 Milyon Dolara yükselmiştir. Türkiye'nin 2011 yılı itibariyle ihracat ve ithalat miktarı sırasıyla 135 Milyon ve 240 Milyon Dolardır. Verilerden anlaşılacağı üzere ithalatın ihracat karşısında ezici üstünlüğü devam etmektedir.

4.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖRLER VE SEKTÖREL GELİŞMELER

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde sektörler ve sektörel gelişmeler incelenecektir. Türkiye ekonomisinde yaşanan sanayisizleşme ve hizmetler sektöründeki hızlı gelişmeler, tüm sektörleri ve istihdam oranlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Türkiye ekonomisinde sanayisizleşme kavramını tam olarak anlayabilmek için öncelikle Türkiye ekonomisindeki sektörler incelenecektir.

4.2.1. Türkiye’de Tarım Sektörü

4.2.1.1. Planlı Döneme Kadar Tarım Sektörü

Tarım sektörü hem ulusal gelir ve istihdama katkısı nedeniyle ekonomik, hem de hızlı nüfus artışına paralel olarak artan gıda gereksinimini karşılaması ve biyolojik çeşitlilikten kaynaklanan üstünlükler sunması bakımından stratejik bir öneme sahiptir (Bayraç ve Yenilmez, 2005). Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 1950’li yıllara kadar olan dönemde de, tarım sektörü ekonomik ve sosyal gelişim bakımından önemli roller oynamıştır (Karluk, 1999 :72).

Tablo 4.5: Türkiye Tarımın GSYH İçindeki Payı

YILLAR	ORAN (%)	YILLAR	ORAN (%)
1924	-	1938	58,1
1925	-	1939	57,4
1926	-	1940	57,6
1927	57,6	1941	55,7
1928	57,2	1942	57,7
1929	62,1	1943	55,6
1930	60,3	1944	54,5
1931	61,4	1945	53,6
1932	56,2	1946	59,7
1933	58,1	1947	54,7
1934	58,5	1948	53,2
1935	57,7	1949	46,9
1936	59,9	1950	50,0
1937	59,8		

Kaynak: Topuz, 2007.

Tablo 4.5’te 1924-1950 yılları arasında tarım sektöründe yaratılan gelirin, toplam ulusal gelire oranı gösterilmektedir. 1927 yılında yüzde 57,6 olan bu oran, 1929 yılında %62,1 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Yıllar itibariyle küçük iniş çıkışlar gösteren tarım sektörü %6,1 oranla en yüksek artışı 1946 yılında yaşamıştır. 1946-1949

döneminde tarımın GSYH içindeki payının azalış göstermiştir. 1950 yılına gelindiğinde ise tarımın hasıla payı %3,1 puan yükselerek yüzde 50 düzeyinde gerçekleşmiştir.

1950-1960 döneminde ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Bu dönemde ekonomik kalkınma için Amerikan dış yardımlarının kullanılması ekonomi politikası tercihlerimizi etkileyerek sanayileşme hedefinden uzaklaşılmasına ve tekrar tarım ağırlıklı yatırımlara dönülmesine verilmesine neden olmuştur.

1950-1953 yıllarında yağışların bol olması sonucunda tarımsal üretim % 12 oranında artmış ve bu durum GSYH'yi etkilemiştir. Bir yıl sonra ortaya çıkan kuraklık tarımsal üretimin bir önceki yıla göre % 14 oranında gerilemesine, GSYH'nin % 3,2 oranında düşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan söz konusu yıllar içinde özellikle tarımda yapısal değişimler yaşanmıştır. Tarımda kullanılan traktör sayısında üç katlık bir artış olmuştur. Dolayısıyla bu dönem içinde tarımda hızlı makineleşme çabaları dönem içinde tarım sektöründe istihdam edilen nüfusun % 10 oranında azalarak, 1950'deki % 85 seviyesinden 1960'da % 75'e düşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda 1950 yılında GSYH içinde tarım (1968 faktör fiyatlarıyla) % 41,2 oranında paya sahipken 1960'ta bu oran % 37,9'a inmiştir.

4.2.1.2. Planlı Dönemde Tarım Sektörü

Planlı kalkınma dönemine girilmesi ile birlikte 1963 yılından başlayarak beşer yıllık dönemler için kalkınma planları hazırlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında tarım ve sanayi sektörleri arasında dengeli bir kalkınma öngörülmüş ve uzun vadeli gelişme hedefleri sanayileşme lehine olacak biçimde belirlenmiştir. Bu dönemde sanayinin gelişiminin tarım sektörüne bağlı olabileceği belirtilerek sektörler arasında dengeli bir gelişme politikası öngörülmüştür (Erhalim, 2011: 6).

I.BYKP dönemi 1963-1967 yıllarının kapsamakla birlikte 1963 yılı tarımın GSYH payı %54,4'tür. Tablodan da anlaşılacağı üzere kalkınma planı döneminde tarımın GSYH içindeki payı sürekli olarak azalmış ve en hızlı düşüşü %4,1 ile 1965 yılında yaşamıştır. 1966 ve 1967 yıllarında tarımın hasıla payı sırasıyla %48,6 ve %45,9'dur. Ayrıca I.BYKP döneminde tarımın GSYH içindeki payı ortalama %49,6'dır

ve I.BYKP’de gerçekleşen tarım sektörü büyüme hızı planlanan büyüme hızının altında gerçekleşmiştir.

Tablo 4.6: I. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı

Yıllar	%
1963	54,4
1964	53,2
1965	49,1
1966	48,6
1967	45,9

Kaynak: DPT, 2001

Bu dönemin tarım alanındaki en önemli yapılanması ise 1965 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi’nin ilk adımı olarak Keban Barajı’nın inşaatına başlanmasıdır. Ancak bu dönemde sanayiye verilen önemin tekrar birinci sırayı alması ile tarım kesiminin GSMH içindeki payı dönem sonuna doğru azalmaya başlamıştır. Özellikle sabit sermaye yatırımları içinde tarımın payı planlı kalkınma dönemleri boyunca düşmüştür (Mor, 2006: 53).

Tablo 4.7: II. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı

Yıllar	%
1968	42,8
1969	42,0
1970	40,2
1971	38,5
1972	35,4

Kaynak: DPT, 2001

II. BYKP 1968-1972 yıllarını kapsamıştır ve bu dönemde tarım kesiminin, daha net bir şekilde sanayinin arkasında yer almasına karar verilmiştir. Ancak bu dönemde de tarımın GSYH içindeki payı düşmeye devam etmiştir. 1968 yılında tarımın hasıla içindeki payı %42,8 iken 1969 yılında %42,0’a ve 1970 yılında ise yaklaşık %2 puan düşüşle %40,2’ye gerilemiştir. En hızlı düşüş ise %3,1 puan azalışla 1972 yılında gerçekleşmiştir. I.BYKP’nin başında %42,8 olan tarımın GSYH’deki payı planın

sonunda %7,4 puan düşüŖle %35,4 olarak gerekleŖmiŖtir. Diğer taraftan 1972 yılında tarımın GSYH içindeki payı %35,4 olarak gerekleŖmiŖtir.

Tablo 4.8: III. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı

Yıllar	%
1973	35,0
1974	37,1
1975	36,5
1976	33,6
1977	32,4

Kaynak: DPT, 2001

III. BYKP 1973-1977 yılları arasını kapsamaktadır. 1973 yılında tarımın GSYH içindeki payı %35,0 iken 1974 yılında %37,1'e yükselmiştir. Söz konusu pay bu dönemde küçük iniŖ ıkışlar yaşamıştır.1973 yılında %35,0 olan tarımın GSYH payı 1977 yılında %2,6 gerileyerek %32,4 olmuştur. 1973-1977 döneminde tarımın GSYH payı ortalama olarak %34,9'dur. Ayrıca bu plan kapsamında tarım kesiminde büyüme hızının ortalama %3.7 olması öngörölmüştür. Ancak özellikle tarım kesiminin hava koşullarına bağlı yapısının değiştirilememesi nedeniyle dönem boyunca tarım kesiminde bir istikrar sağlanamamış ve arzu edilen büyüme oranı elde edilememiştir.

III. BYKP 'nin süresi dolduğunda yeni planın yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Ancak yaşanan siyasal krizler nedeniyle ilk önce 1978'de bir yıllık geçici bir plan hazırlanmasına neden olmuştur. 1978 yılında tarımın GSYH payı %32,7 1979 yılında ise %4,1'lik düşüŖle %28,6 olarak gerçekleşmiş, tarımda hedeflenen büyüme hızına ise ulaşılammıştır.

Tablo 4.9: IV. BYKP Döneminde Tarımın GSYH İçindeki Payı

Yıllar	%
1979	28,6
1980	28,7
1981	29,3
1982	29,5
1983	31,8

Kaynak: DPT, 2001

IV. BYKP 1979 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde tarımın GSYH içindeki payı kademeli bir şekilde yükseltilebilinmiştir. Özellikle 1982 yılında %29,5 olan tarımın payı, 1983 yılında 31,8 oranında ulaşmıştır. Bununla birlikte tarım GSYH içindeki payını sürekli olarak kaybetmeye devam etmiştir.

4.2.1.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Tarım Sektörü

1970'li yılların sonunda ithal ikameci politikaların krize girmesiyle birlikte, 1980'lerin başında dışa açık politikalar gündeme gelmiş, bunun sonucunda tarım ve gıda sektörüne ilişkin yeniden yapılanma politikaları uygulanmaya konmuştur. Bu yeni dönemin temel özelliği deregülasyon politikalarına dayanmasıdır. Deregülasyon politikalarının uygulanması ile birlikte sübvansiyon miktarları düşürülürken, tarım kredisi faizleri yükseltilmiş, desteklemeye konu olan ürün sayısı azaltılmıştır. 1980 yılında üretimi desteklenen tarım ürünlerinin sayısı 22 iken, bu sayı 1990 yılında 10'a düşmüştür (TKB, 2004: 25). Ayrıca 1990 yılı itibariyle tarımın GSMH'deki payı 1987 yılı fiyatlarıyla en hızlı artışı %6,8 ile yakalamıştır.

Tablo 4.10: Türkiye Tarımın GSMH'deki Değeri ve Payı (1987 fiyatlarıyla)

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1987	1988	1989	1990
%	1,1	-1,9	3,1	-0,9	0,5	-0,5	0,4	7,8	-7,6	6,8
Milyon	12,6	12,3	12,7	12,6	12,7	12,6	13,3	14,3	13,2	14,1

Kaynak: DPT, 2004

Tablo 4.10'da görüleceği üzere 1980-1990 döneminde tarımın GSMH içindeki payında azalmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde söz konusu pay ilk kez 1981 yılında %1,9 puan düşerek 12,3 Milyar TL olmuştur. Tarımın GSMH'deki payı daha sonra 1983, 1985, 1989 yıllarında sırasıyla %0,9 %0,5 ve %7,6'dır. 1980-1990 döneminde tarımın GSMH içindeki payı en yüksek düşüşü 1989 yılında %7,6 ile meydana gelmiş ve 1988 yılında 14,3 Milyar TL olan pay 1989 yılında 13,2'ye düşmüştür. 1990 yılında ise tarımın GSMH içindeki payı 14,1 Milyar TL ile %6,8'dir. 1980-1990 döneminde dikkat edilirse tarım hasılasında ciddi bir artış söz konusu değildir ve tarımsal pay en yüksek artışa %7,8 ile 1988 yılında sahip olmuştur.

Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler seviyesinde olması tarım sektörünün payını da azaltmaktadır. Tarım, sanayi sektöründe modernizasyonun temelini oluşturan emek, gıda ve sermayeyi sağlayan, ancak ekonomi içerisindeki payı giderek azalan bir sektördür. Bu nedenle tarım sektörünün ekonomi içerisindeki payı doğal bir azalma süreci gösterir ve sektörün modernizasyonuna yönelik politikalara ihtiyaç yoktur (Timmer, 2002, 1510).

4.2.1.4. 1990'lı Yıllarda Türkiye Tarımı

Tablo 4.11'de görüleceği üzere 1990-2000 döneminde tarım sektörünün GSYH'deki en yüksek payı 1990 yılında %18,1 ile gerçekleşmiştir. 1990-1994 döneminde tarımın GSYH'deki payı 1997-2000 döneminin payına nispeten daha yüksektir. 1992 yılında 24,1 Milyon Dolar olan tarımın değeri 1993 yılında %1,3 azalarak 23,6 Milyon Dolara düşmüştür. Daha sonra tarımın değeri 1994, 1997 ve 1999 yıllarında sırasıyla %0,7 %1,3 ve % 1,5 puan düşmüştür. Tabloya genel itibariyle baktığımız zaman 1990-2000 döneminde tarım sektörünün GSYH içindeki payının azalmakta olduğunu söyleyebiliriz.

Tarım sektöründeki payın hızla azalması ve hizmet sektörünün bu payı doldurması, gelişmekte olan ülkelerde görülen büyüme durumudur (Şenses, 2004:16).

Tablo 4.11: Türkiye Tarımın GSYH'deki Değeri ve Payı (2000 yılı fiyatlarıyla)

	1990	1991	1992	1993	1994	1996	1997	1998	1999	2000
%	18,1	15,8	15,6	16,1	16,0	17,4	15,0	13,6	11,5	11,3
Milyar	23,3	23,1	24,1	23,8	23,6	25,1	26,5	26,6	25,1	26,8

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Bu durum, ülkede hızlı nüfus artışı, tarımdan kopuş ve kırdan kente göç sebebiyle, istihdam başta olmak üzere önemli problemlerin ortaya çıkmasında neden olmaktadır. Globalleşme sürecinin doğurduğu yeni konjonktürde, yeni sanayileşen

ülkelerde “sanayiden vazgeçme” sürecine daha erken girildiği söylenebilir (TÜSİAD, 2008: 38).

4.2.1.5. 2000’li Yıllarda Türkiye Tarımı

2000 yılında, % 11,3 olan tarımsal üretimin gayrisafi yurt içi hasıladaki payı 2009 yılında, % 9,3’e gerilemiştir. 2000-2011 döneminde GSYH’de tarımın payı ortalama %10,07’dir. Bu dönemde, Gayrisafi yurt içi hasıladaki payı düşmesine rağmen tarımsal üretim 2000 yılından beri artış göstermektedir.

Tablo 4.12: Türkiye Tarımın GSYH İçindeki Payı (Milyar Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
%	11,3	9,9	11,7	11,4	10,8	9,5	8,7	8,6	9,3	9,6	9,2
Miktar	26,8	17,3	23,9	30,07	45,1	43,8	49,3	55,5	50,8	61,7	61,8

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

2007 yılında kuraklığa bağlı olarak düşen üretilen ürün miktarı, 2008 başından itibaren tekrar artışa geçmiştir. 2008 yılında 55 Milyar Dolar olan tarımsal üretim, 2010 yılında 61 Milyar Dolar seviyesine ulaşmıştır. Tarımsal istihdam 2000 yılından 2010 yılının ilk çeyreğine kadar yaklaşık % 33 oranında düşüş yaşamıştır. Bu dönemdeki üretim artışı göz önünde bulundurulduğunda, tarım sektöründeki verimliliğin artış gösterdiği görülmektedir.

4.2.2. Türkiye’de Sanayi Sektörü

Bu bölümde Türkiye’de sanayi sektörü gelişimi ve değişimi yıllar itibariyle incelenecektir. Türkiye’nin sanayi sektörüne yönelik bu incelemeyle birlikte sanayisizleşme kavramı açıklanmaya çalışılacaktır.

4.2.2.1. Planlı Döneme Kadar Sanayi Sektörü

Türkiye’de sağlam sanayi yapısının oluşması ve gelişmesi için alınan kararların tarihi İzmir İktisat Kongresi’ne dayanmaktadır.1927 yılında kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu özel sektörün desteklenmesinin yanı sıra özel sektörün yetişemediği

veya olmadığı alanlarda devletin gerekli yatırım ve yardımları yapmasını esas almıştır. Kabul edilen kararların uygulanabilmesi için gerekli adımlar atılmasına rağmen sanayileşme düzeyi istenilen seviyelere ulaşmamıştır. 1929 Buhranı'nın olumsuz etkileri de eklenince yeni kurulan devlet için yeni kararların alınması şart olmuştur. Buna göre, ülkenin kalkınabilmesi için şart koşulan sanayileşmenin İktisadi Devlet Teşekkülleri yardımıyla gerçekleştirilmesi benimsenmiştir. Elbette ki, özel teşebbüs teşvikleri devam etmiştir. Ancak dönem şartları uyarınca özel teşebbüsün yetersiz kaldığı noktalarda devletin olaya el koyması da benimsenmiştir. Buna bağlı olarak da 1934-1938 yıllarını kapsayacak şekilde I. BYSP devreye konulmuştur. Böylece ekonomide "devletçilik" adını alan yeni bir döneme geçilmiştir.

"Planda kurulması kararlaştırılan sanayi kolları beş ana grupta toplanmıştır (Kipal ve Uyanık, 2001).

- 1) Mensucat Sanayi (pamuk, kendir, yün)
- 2) Maadin Sanayi (demir, sömük kömürü, bakır, kükürt)
- 3) Selüloz Sanayi (selüloz-kağıt ve karton, suni ipek)
- 4) Seramik Sanayi (sise, cam ve porselen)
- 5) Kimya Sanayi (sac yağı, klor, sudkostik, super fosfat)"

Bu planla birlikte ithal ikameci sanayileşmeye geçildiğini belirtmekte fayda vardır. Parasız (1998), ithal ikameci sanayileşmenin benimsenmesinin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

1) Yatırım malları üretim endüstrilerin gerçekleştirilmesi için halkın ilave fedakarlıklara katlanması gerekiyordu. Zaten büyük fedakarlıklara katlanmış Türk halkının en azından temel gereksinimlerinin bir an önce karşılanması gerekiyordu.

2) Endüstri üreten endüstriyel yatırımlarının gerektirdiği teknoloji düzeyi ve yetişkin eleman miktarı yeterli değildi.

3) Böyle bir endüstri modelinin gerçekleştirilmesi için büyük çaplı ithalatı gerçekleştirme olasılığı yoktu.

4) Yurt içinde üretilecek yatırım mallarının ihracat olasılığı 1929 ekonomik krizi nedeniyle hemen hemen olanaksızdı.

Bu dönemde devletin ithal ikameci sanayileşme politikalarını iki ana başlık altında topladığı görülmektedir: ‘üç beyaz’ ve ‘üç siyah’. ‘Üç beyaz’ dan kasıt un, seker ve pamuklu bez iken ‘üç siyah’tan kasıt kömür, demir ve akaryakıttır (Tokgöz, 2001). 1930’larla birlikte ülkede seker ihtiyacı had safhaya ulaşmıştır. Çeşitli bölgelerde şeker fabrikalarının kurulması ile birlikte 4.11’den görüleceği üzere özellikle 1933 yılından itibaren bu ihtiyaç giderilmeye başlanmıştır. Böylece şeker üretiminde de ithal ikameci sanayileşmenin izleri kalkmaya başlamıştır.

1927 yılında sanayi sektörünün GSYH içindeki payı tablodan da görüleceği üzere %11,8’tir. 1928, 1929 yıllarında sırasıyla %10,6 ve %9,0 pay alan sanayi sektörünün söz konusu payı 1927 yılına nispeten daha düşüktür. 1930 yılında ise sanayi sektörünün GSYH içindeki payında bir önceki yıla göre değişiklik meydana gelmemiş ve söz konusu oran yine %9,0 olmuştur.

Tablo 4.13: Türkiye Sanayi sektörünün GSYH İçindeki Payı

Yıllar	%
1927	11,8
1928	10,6
1929	9,0
1930	9,0
1931	10,5
1932	13,8
1933	14,2
1934	15,2
1935	15,7
1936	12,3
1937	13,4
1938	14,1
1939	15,4
1940	14,6

Kaynak: DPT, 2001

1930-1940 döneminde sanayi sektörünün GSYH içindeki payını Tablo 4.13’ten takip edebiliriz.1931 yılında sanayinin GSYH içindeki payı %10,5’tir. Sanayi sektörünün hasıla içindeki payı 1932 yılında %3,3 artarak 13,8 olarak gerçekleşmiştir.

1931 ve 1932 yılında sanayinin değeri ise sırasıyla 615,7 Milyon ve 725 Milyon TL'dir. Bu dönemde GSYH sanayi en yüksek hasılasını %15,7 ile 1935 yılında almaktadır. 1932-1939 döneminde toplam sanayide en büyük katkıyı ise imalat sanayi sağlamaktadır. Daha sonra madencilik ve enerji gelmektedir.

1930-1940 döneminde tarımın GSYH ortalaması %13,4 ile 1940 yılının payının altında kalmıştır. 1940 yılında sanayinin GSYH içindeki payı %14,6'dır. 1930 yılında GSYH içindeki payı %9,0 olan sanayi sektörü 1940 yılında %14,6'ya yükselmiştir. Böylece I.BYSP'de başarı sağlanmıştır ve bu nedenle I.BYSP yürürlükte iken II.BYSP hazırlanmıştır; ancak II. Dünya Savaşının patlak vermesiyle yürürlüğe konulamamıştır. Doğal olarak gerçekleştirilmesi için büyük umut bağlanan ve teşvikler uygulanan sanayi yatırımları da bu dönemde gerçekleşmemiştir ve devlet müdahalesi artmıştır.

Ekonominin tüm alanlarında olduğu gibi sanayi alanında da devlet müdahalesi artmıştır. Sanayi kesiminde de hammadde ve işgücü kıtlıklarının yaşandığı bu dönemde Teşvik-i Sanayi Kanunu da yürürlükten kaldırılmıştır.

Sanayi sektörünün alt dallarında, imalat sanayi ürünlerinin hemen hepsinde artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle demir-çelik, kağıt ve seker sanayinde artışlar daha yüksektir. Enerji sektöründe özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte yüksek oranlı artışlar meydana gelmiştir. Ayrıca sanayi işletmelerin elektrik tüketimi de artmıştır. Madencilik sektöründe, seçilmiş madenlerin gelişimlerine devam ettikleri ve üretimlerinde artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte özellikle linyit madeninde meydana gelen artış dikkat çekicidir.

1950'lerin başıyla birlikte yeni kurulan hükümet her ne kadar tarım sektörünü öncü sektör olarak gösterip desteklemişse de, sanayi sektörüne de teşviklerini ve yatırımlarını sürdürmüştür. Kuşkusuz, hükümetin ana politikasının ülkenin kalkınması için özel sektörün gelişiminin şart olması ve devletçiliğe karşı olunması olduğu düşünülürse, sanayi sektörü için de bu yönde yatırımların yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda ilk akla gelen olay, sanayi yatırımları için kredi vermek amacıyla 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası olmalıdır. Bu dönemde, seker ve çimento alanlarında yaşanan sıkıntılar ithal ikameci sanayileşme yoluyla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren

kurulan fabrikalarda kamu yatırımlarının ağır bastığını söyleyebiliriz. Özel sektörün ilgisinin ise bu dönemde özellikle dayanıklı tüketim malları üretimine kaydığını söyleyebiliriz. Yabancı sermayeyi bu alana çekmek için çeşitli kanunsal düzenlemeler yapılsa da sadece petrol alanında yapılan düzenleme olumlu sonuç vermiştir. Dönem boyunca dalgalı seyir gösteren sanayi sektörü özellikle 1954 yılından sonra büyüme hızında düşüşler yasayarak dönem basındaki büyüme hızı değerinden çok daha düşük bir değerle dönemi kapatmıştır (Mor, 2006: 70).

4.2.2.2. Planlı Dönemde Sanayi Sektörü

I. BYKP ile birlikte yeniden sanayi kesimi gözde sektör haline gelmiştir. İthal ikameci sanayileşme uygulaması devam etmiştir. Plan dönemi başında 1968 fiyatlarıyla sanayi sektörünün GSMH içindeki payı yüzde 16,7 iken dönem sonunda bu oran yüzde 20,7'ye yükselmiştir. Bununla birlikte, sanayileşmenin GSMH içindeki payı giderek artarken, bu sektörde çalışan işgücü miktarında da artışlar görülmüştür.

1963'te ilgili sektörde çalışanların toplam istihdam içindeki payı yüzde 8,8 iken 1967 yılında bu pay yüzde 10,4'e çıkmıştır. Ayrıca bu dönem 64 Milyar TL'lik toplam yatırımlar içinde özel sektörün kapsadığı değer 30 Milyar TL'dir. Dönemin sanayileşme adına en önemli yatırımlarından biri Vehbi Koç önderliğinde ilk Türk otomobil tesislerinin kurulması olmuştur (Tokgöz, 2001).

Sanayi kesimine verilen önem II. BYKP döneminde devam etmiştir; ancak dönem sonunda gerçekleşen değerler dönem başında hedeflenen değerlerin altında kalmıştır. Söz konusu dönemde tüm teşviklere ve desteklere rağmen hedeflenen değerlere ulaşılamadığından ekonominin tarıma bağlı yapısında bir değişim yaşanmamıştır. 1970-1980 döneminde sanayi sektörünün GSMH içindeki payı da dönem sonunda dönem başına oranla artmıştır. Ancak daha yüksek değerlere ulaştığı 1977 ve 1978 yıllarında yaşanan şokların ve krizlerin etkisiyle sanayi sektörü, bu yıllardaki payından daha düşük paylarla dönemi kapatmıştır. Krizlerin etkileri Tablo 4.14 yardımıyla da görülebilir.

Tablo 4.14: Türkiye Sektörler Ortalama Değişim

	1973-1977	1978-1980
Sanayi	9,7	-1,8
Madencilik	15,8	0,8
İmalat	8,8	-2,7
Enerji	13,4	5,0

Kaynak: OECD, 1991

Kriz yılları özellikle madencilik ve imalat sanayini etkilemiştir. Bu dönemde büyüme hızının yavaş olması öncelikle madencilik ve imalat sanayinde yaşanan düşüşlerden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte kriz yılları öncesinde sanayi sektörünün yapısı incelenecek olursa madencilik sektöründe gelişmenin devam ettiği görülecektir. Enerji ve imalat sanayinde ise küçük çaplı düşüşler meydana gelmiştir. İmalat sanayinde düşüşün nedeni tüketim malları üretiminden ara ve yatırım mallarına geçiş olmuştur.

Tablo 4.15: Türkiye Toplam Sanayi Üretiminin Bileşimi (%)

	1972	1977
Madencilik	2,7	3,9
İmalat sanayi	94,9	94,0
Tüketim malları	53,2	49,0
Ara malları	33,9	37,7
Yatırım malları	12,9	13,3
Toplam imalat sanayi	100,0	100,0
Enerji	2,4	2,1
Toplam sanayi	100,0	100,0

Kaynak: DPT, 1978

1978-1980 döneminde toplam sanayi ortalama olarak %1,8 puan azalmıştır. Sanayi sektörüne alt sektörler itibariyle baktığımızda madencilik sektörü 1973-1977 döneminde ortalama olarak %15,8 olarak artış gösterirken 1978-1980 döneminde % 0,8 oranında önceki döneme nazaran düşük bir artış göstermiştir.

4.2.2.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Sanayi Sektörü

1980'le birlikte Türkiye'nin dışa açılma sürecine girmesi bütün ekonomik ve sosyal unsurları etkilediği gibi sanayi sektörünü de etkilemiştir. İthal ikameci sanayileşme stratejisinden vazgeçilmesi ile birlikte sanayide dışa dönük politikalar uygulanmaya çalışılsa da, bu yeni sanayileşme politikalarına mevcut sanayi kuruluşları tamamen uyum sağlayamamış, yeni sanayiler ise kurulamamıştır. Bu dönemde sanayileşme önündeki en büyük engel ise yüksek enflasyon olmasına rağmen bunu kontrol altında tutabilme politikası olmuştur (Türkan, 1992).

Bu dönemde sanayi üzerinde olumlu etkiler yaratan politikaları inceleyecek olursak; ilk sırada ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin olduğunu görürüz. İç piyasada yeterince talep alamayan firmalar için dışa açılım yeni pazar imkanları yaratmıştır. Ayrıca yeni pazarlara uyum sağlayabilmek ve rekabet gücünü arttırabilmek için ambalajlama, kalite artırımı ve markalaşma gibi unsurlarda gelişme ihtiyacının duyulduğu ve bu anlamda yeniliklerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Bununla beraber, iç ve dış pazarları bilen deneyimli ellerle çalışılmaya başlanarak yönetimde profesyonelleşmeye giden sanayi firmaları, üretim tekniklerinin yanı sıra pazarlama tekniklerinde de gelişme kaydetmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Ayrıca altyapının geliştirilmesi, organize sanayi bölgelerinin ve sanayi sitelerinin kurulması özellikle KOBİ'lerin gelişimi açısından yararlı olmuştur (Parasız, 1998). Bu dönemde uygulanan sanayileşme politikaları, birlikte uygulanan ve birbirini tamamlayan beş ana başlık altında toplanabilir (Kepenek, 1999).

- 1) Devalüasyonlarla TL 'nin değerinin düşürülmesi ,
- 2) İç talebin ve işgücü maliyetlerinin, düşük ücret ve maaş ve enflasyonun çok altında tarımsal ürün desteklemeleriyle düşürülmesi ,
- 3) Gümrük duvarları ve korumacılığın azaltılması ,
- 4) Dış satıma sağlanan doğrudan parasal destekler ,
- 5) Özelleştirme yoluyla devletin ya da kamu kesiminin, sanayi yatırım ve üretiminden elini çekmesidir.

İlgili döneme ait sanayi sektörü verileri tablo 4.16’da incelenebilir.

Tablo 4.16: Türkiye Sanayi Alt Sektörler İtibariyle Gelişimi

	Üretim		İhracat		İthalat	
	Değer	%	Değer	%	Değer	%
SANAYİ	67,896,684	75,2	9,469,467	86,9	13,415,591	95,78
A.Madencilik	2,500,544	2,8	486,281	4,6	2,974,204	21,23
B.İmalat Sanayi	62,647,457	69,4	8,983,186	84,4	10,441,387	74,55
1.Tüketim Malları	25,098,166	27,8	75,298,775	49,8	501,445	3,58
2.Ara Malları	25,887,766	28,7	3,028,649	28,4	5,360,452	36,27
3.Yatırım Malları	11,661,525	12,9	665,762	6,2	4,579,489	32,70

Kaynak: DPT, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>

İmalat sanayi 1984 yılında da toplam sanayi içinde en yüksek paya sahip olma özelliğini korumuştur. İmalat sanayi içinde tüketim ve ara malı üretimlerinin birbirine oldukça yakın değerler alması olumlu bir gelişmedir. Ancak tüketim malları imalat sanayi ihracatının yarısını oluştururken ara ve yatırım malları imalat sanayi ihracatının küçük bir kısmını oluşturmuştur. Ara malı üretimine ve ihracatına rağmen, imalat sanayinin ithalat içindeki payı daha yüksek bir değerde oluşmuştur.

Tablo 4.17: Türkiye Sanayinin GSYH İçindeki Payı (Cari Faktör Fiyatlarıyla)

	1980	1982	1983	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Madencilik	1,8	2,1	2,3	2,6	2,1	2,0	2,0	2,0	1,8
İmalat sanayi	21,1	22,4	23,9	25,1	25,3	25,7	26,0	25,3	23,5
Elektrik,Gaz,Su	2,1	2,6	2,4	3,9	4,5	4,1	4,4	4,1	4,0
Toplam Sanayi	25,0	27,1	28,6	31,6	31,9	31,8	32,4	31,4	29,3

Kaynak: Türkan, 1992

Ayrıca Tablo 4.16’da 1984 yılını kapsayan ekonomik program döneminde, sanayi sektörünün büyüme hızının yüzde 6,6 olması beklenirken hedefin oldukça üstünde bir büyüme hızına ulaşıldığı görülmektedir.

Toplam sanayinin GSYH içindeki payı yıllar itibariyle artış göstermiştir. Toplam sanayi payının en yüksek olduğu 1988 yılında imalat sanayi de %26,0 oran ile en yüksek sanayi payına sahiptir. Toplam sanayi içerisinde ise yıllar itibariyle en yüksek paya imalat sanayi sahiptir. Madencilik ve enerji imalat sanayisinin gerisinde kalmaktadır. Kısaca dönem sonu ve başı değerleri dikkate alındığında sanayi sektörünün toplam GSYH içindeki payı artmıştır. Sektörün kendi içerisinde ise imalat sanayi ve elektrik, gaz, su alanlarının payında artış yaşanmışken madencilik alt sektörü ise yerinde saymıştır.

4.2.2.4. 1990’lı Yıllarda Türkiye Sanayisi

1987 fiyatlarıyla sanayinin alt sektörler itibariye GSMH içindeki değerlerine baktığımızda enerji sektörü dışında diğer sektörlerin aldığı değerlerde istikrarsızlık olduğu dikkat çekmektedir. İmalat sanayi ise en hızlı artışların gerçekleştiği sektör olma özelliğine sahiptir. İmalat sanayinin yüksek oranlı bir büyüme hızına sahip olması 1995 programı çerçevesinde hedeflenen katma değer artış hızının 4,9 iken, gerçekleşen değerlerin 12,1 olmasından kaynaklanmıştır. Diğer taraftan VI. Plan’da hedeflenen sanayi sektörü katma değer artış hızı dönem sonunda gerçekleşmeyerek ancak 3,8 değerine ulaşabilmiştir.

Tablo 4.18: Türkiye Sanayinin GSMH İçindeki Payı (1987 Yılı Fiyatlarıyla)

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Maden.	-2,5	0,3	-6,4	8,0	-6,9	2,3	4,7	9,3	-7,3	-1,1
İmalat sanayi	9,7	5,8	9,3	-7,6	13,9	7,1	11,4	1,2	-5,7	6,4
Enerji	8,6	11,8	8,9	3,4	9,6	9,7	5,0	5,3	1,3	6,5
Sanayi	8,6	5,9	8,2	-5,7	12,1	7,1	10,4	2,0	-5,0	6,0

Kaynak: DPT, 2004

Tablo 4.18’e bakıldığında imalat sanayisinde 1994 ve 1999 yıllarında sırasıyla %7,6 ve 5,7 oranında düşüş olduğu görülmektedir. 1999 yılında meydana gelen düşüş

1998 yılında küresel boyutta etkilere yol açan Asya Krizi sonucunun imalat sanayisine yansımaları göstermektedir. Diğer taraftan imalat sanayi 1995 yılında %13,9 artışla dönemin en yüksek artışını elde etmiştir ve bunun doğal sonucu olarak da toplam sanayi %12,1 artmıştır. İmalat sanayinde meydana gelen düşüşlerin ve yükselişlerin toplam sanayide düşüş ve yükselişlere neden olması toplam sanayinin büyük oranda imalat sanayinden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

4.2.2.5. 2000'li Yıllarda Türkiye Sanayisi

2000-2010 döneminde sanayi en yüksek büyüme oranını 2010 yılında yakalamıştır. Maden sanayi ise 2000-2003 döneminde gerileme göstermiştir. 2004-2008 yılında ise maden sanayinde pozitif büyüme görülmektedir. Maden sanayi en yüksek büyüme hızına %9,0 ile 2005 yılında ulaşmıştır. İmalat sanayi ise 2001, 2008 ve 2009 yıllarında negatif büyüme oranına sahipken 2010 yılında %13,3 ile en yüksek büyüme hızına ulaşmıştır. Enerji sektörü ise 2001 ve 2009 yıllarında %3,4 azalmış ve 2005 yılında %14,1 oranla en yüksek büyüme oranına ulaşmıştır.

Tablo 4.19: Türkiye Sanayi Sektörü Büyüme Hızı (1998 Yılı Fiyatlarıyla)

	2000	2001	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
SANAYİ	6,6	-7,3	2,7	7,8	8,6	8,3	5,8	0,3	-6,9	12,6
Maden	-1,0	-6,5	-2,4	-2,2	9,0	5,2	8,1	5,4	-6,7	4,7
İmalat	6,0	-7,6	2,9	8,4	8,2	8,4	5,6	-0,1	-7,2	13,3
Enerji	6,0	-3,4	3,3	4,9	14,1	8,6	6,8	3,7	-3,4	7,3

Kaynak: DPT, 2004

2001 krizinde maden, imalat ve enerji sektörü büyüme hızında meydana gelen düşüşler toplam sanayi büyüme hızının da hızlı bir düşüşe geçmesine neden olmuştur. Maden ve imalat sektörlerinde büyüme hızındaki düşüş enerji sektöründeki değer üstünde seyretmektedir. Maden ve imalat sektörlerinin büyüme hızlarındaki değişim, krizin maden ve imalat sektörlerinde enerji sektörüne nazaran daha ağır atlatıldığını göstermektedir. Bununla beraber krizin hemen ardından toplam sanayide yüksek oranlarda büyüme hızı artışları yaşanmıştır.

4.2.3. Türkiye’de Hizmet Sektörü

Bu bölümde Türkiye’de hizmet sektörünün gelişimi incelenecektir. Hizmet sektöründeki gelişmeler sanayisizleşme kavramını daha iyi açıklayacaktır.

4.2.3.1. Planlı Döneme Kadar Hizmet Sektörü

Türkiye’de hizmetler sektörü alanında özellikle bankacılık ve ulaştırma alanlarında yenilikler sağlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle tarımsal alanda faaliyet gösteren Ziraat Bankası yeniden yapılandırıldı. 1924 yılında İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Bunun yanı sıra ulaştırma alanında ağırlık demiryollarına verilmişti. Çıkarılan çeşitli yasalarla, yabancıların elinde bulunan demiryolu ağının satın alınması ve yenilerinin yapılması için hükümete yetki verildi ve uygulama da bu yönde oldu (Kepenek ve Yentürk, 2001). 1930- 1940 dönemi ulaştırma alanlarında yapılan uygulamaların devam edildiği bir dönem olmuştur. Bu yıllarda 1933 yılında Deniz ve Hava yolları devlet işletme dairesi kuruldu.

Bankacılık alanındaki gelişmeler bu dönemde de hız kesmedi. Dönemin en önemli bankacılık olayı olarak ise 1931 yılında T.C. Merkez Bankası’nın faaliyete geçişini söyleyebiliriz. Emisyon yaratma gücünü, Lozan Anlaşması’na bağlı olarak tekelinde bulunduran Osmanlı Bankası’ndan alan Merkez Bankası ile birlikte o dönemde Sümerbank, Etibank, Denizbank, İller Bankası, Halk Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası faaliyet göstermekteydi. Bununla beraber faaliyet gösteren 8 yabancı banka 1936 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Tokgöz, 2001). II.Dünya Savaşı sonrasında da bankacılık alanında yeni oluşumlar devam etti. 1946 yılında Garanti Bankası, 1948 yılında Akbank kurulmuştur. Ayrıca hala adı geçen bankalar Türkiye’de ve dünyanın çeşitli noktalarındaki şubeleriyle yurt dışında faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo 4.18’den de görüleceği üzere 1923-1930 yıllarında hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı ortalama %45,0 iken 1931-1940 yılında bu oran %2,5 azalarak %42,5 seviyesine düşmüştür. Söz konusu dönemlerde hizmetler sektörünün GSYH içindeki en yüksek payı 1954-1956 döneminde %45,3 olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler sektörünün hasıla içindeki payı 1923-1930 dönemine nispeten daha az gerçekleşmiştir.

Tablo 4.20: Türkiye Hizmetler Sektörünün GSYH'deki Payı (%)

Yıllar	Hizmetler
1923-1930	45,0
1931-1940	42,5
1948-1949	42,9
1950-1953	42,4
1954-1956	45,3
1957-1960	43,6

Kaynak: Şahin, 2002

Bu dönemde hizmetler alt sektörlerinin GSYH içindeki payını da izlemek mümkündür.

Tablo 4.21: Türkiye Hizmetlerin Alt Sektörler İtibariyle GSYH'deki Payı (%)

	1946	1950	1955	1960
Hizmetler	39,0	43,7	45,0	44,9
İnşaat	8,2	8,7	12,4	10,8
Ticaret	17,4	16,2	17,4	20,4
Ulaştırma Haberleşme	11,7	11,4	13,3	15,6
Mali Kuruluşlar	3,9	3,0	4,7	5,3
Konut Gelirleri	27,8	23,8	17,6	13,1
Devlet Hizmetleri	17,9	19,8	18,0	16,8
Diğerleri	13,1	17,1	16,6	18,0

Kaynak: Kepenek ve Yentürk, 2001

Tablo 4.21'de görüleceği üzere en dikkat çekici gelişme ticaret ve ulaştırma haberleşme alanlarında olmuştur. Ulaştırma-haberleşme alanında yaşanan gelişmelere şaşırılmamak gereklidir. Nitekim dönem itibariyle yararlanılan ABD patentli yardımlarda özellikle karayolu taşımacılığına önem verilmesi istenmiştir. Bu doğrultuda “yurdun demir ağlarla örülmesi” tam anlamıyla gerçekleşmeyerek yarım kalmıştır. “ Karayolları, toplam yolcu taşımacılığında, 1950’de yüzde 46 dolayında, yük taşımacılığında ise yüzde 17 dolayında bir paya sahipti. 1960’ta bu oranlar sırasıyla yüzde 67 ve yüzde 37’ye yükseldi” (Kepenek ve Yentürk, 2001).

4.2.3.2. Planlı Dönemde Hizmet Sektörü

1960'lı yıllarla birlikte ülke ekonomisinde planlı kalkınma yıllarının başladığı görülmektedir. Bu dönemde hazırlanan I. BYKP hedeflerine hizmetler sektöründe ulaşılması bu sektörde gerçekleşen gelişmenin hız kesmeden yoluna devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 4.22: Türkiye Hizmetlerin Alt Sektörler İtibariyle GSYH'deki Payı (%)

	1960	1965	1970	1975
Hizmetler	45,2	45,8	46,3	46,7
İnşaat	10,9	11,2	11,4	11,7
Ticaret	21,3	22,4	23,6	24,1
Ulaştırma Haberleşme	15,9	16,4	16,7	16,9
Mali Kuruluşlar	5,3	6,9	7,3	8,1
Konut Gelirleri	15,2	20,6	22,3	24,1
Devlet Hizmetleri	15,4	16,2	15,9	15,7
Diğerleri	19,3	20,4	21,3	22,6

Kaynak: DPT, 2004

I. BYKP çerçevesinde 59,5 Milyar TL olarak öngörülen yatırımların %20,3'ü inşaat sektörüne ve %13,7'si de ulaştırma sektörüne ayrılmıştır. Buna rağmen gerçekleştirmeler; inşaat sektöründe %22,3, ulaştırma sektöründe ise %15,7 şeklinde olmuştur. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise yatırımların %17,9'u inşaat sektörüne, %16,1'i ulaştırma sektörüne gitmiştir (Aktan, 1978: 44).

III. BYKP döneminde (1973-1977) GSMH'de hizmetler sektörünün payının %50 olarak tutulması ve özellikle sanayi sektörünün payının artırılması amaçlanmıştır. Ancak sanayi sektöründe istenilen seviyelere ulaşamamasına rağmen hizmetler sektörü hedefleri aşmıştır.

4.2.3.3. Dışa Açılma Yıllarıyla Birlikte Hizmet Sektörü

Bu dönem boyunca Tablo 4.21'den de takip edileceği üzere hizmetler sektörünün GSMH içindeki payının düşmediğini, gelişme ivmesinin azalmadığı görülmektedir. Buna rağmen, V. BYKP çerçevesinde yıllık ortalama katma değer hızı

yüzde 6,5 olarak tahmin edilen hizmetler sektöründe, gerçekleşme yüzde 5 olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde hizmetler sektörünün mali müesseseler alanında banka kesimine değinilecek olursa, 1980’li yılların başında 44 tane bankanın faaliyette olduğu görülmektedir. “Özellikle faizlerin serbest bırakılması ve yeni ticaret bankalarının kurulmasına izin verilmesi bankacılık sektörünü hızla büyümeye başlamıştır. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile ilgili olarak sırasıyla 1984 ve 1989 yıllarında çıkarılan 30 ve 32 sayılı kararnamelerle tam bir serbestiye gidilmiş ve banka sistemi dışarıdan büyük ölçüde kaynak elde etme olanağına kavuşmuştur” (Yediyıldız, 2002 : 97).

Tablodan hizmetler sektörünün GSYH’deki payını incelediğimizde hizmetler sektörünün payının 1960’lara göre arttığını gözlemlemekteyiz.

Tablo 4.23: Türkiye Hizmetler Sektörünün GSYH’deki Nispi Payı (%)

Yıllar	Hizmetler
1981	56,3
1984	57,9
1987	57,1
1990	56,6

Kaynak: Şahin , 2002

4.2.3.4. 1990’lı Yıllarla Birlikte Hizmet Sektörü

1990-2000 döneminde GSYH içinde hizmetler sektörünün payının yüzde 47,5’ten yüzde 47,1’e düşürülmesi; toplam üretim içinde ise ilgili sektörün payının yüzde 40,1’den yüzde 39,4’e düşürülmesi hedeflenmiştir. Yıllık ortalama katma değer artış hızı ise yüzde 4,1 olarak öngörülmüştür. Ancak katma değer artış hızı beklentileri, diğer sektörlerde olduğu gibi hizmetler sektöründe de arzu edilen değerlere ulaşamamıştır. 1995 yılında uygulamaya konulan bir yıllık program doğrultusunda hizmetler sektöründe büyüme hızının, bir önceki dönemde yaşanan hüsrarla bağlantılı olarak, yüzde 4,3 olacağı tahmin edilmişken gerçekleşme yüzde 6,3 olarak oluşarak beklentileri aşmıştır. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise yüzde 5,1 ila 6,8 olacağı tahmin edilen yıllık ortalama büyüme hızı, dönem sonunda yüzde 4,5 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 2004).

4.2.3.5. 2000’li Yıllarla Birlikte Hizmet Sektörü

2000’li yıllarla birlikte hizmet sektörünün GSYH içindeki payı %60’lara yükselmiştir. Hizmet sektörü bu dönemde en yüksek gelişme hızının %7,1 ile 2000 yılında, ikinci en yüksek gelişme hızını ise 2010 yılında %7 ile elde etmiştir. 2000-2005 döneminde hizmetler sektörünün alt faaliyet kollarının GSMH içindeki payını Tablo 4.24 yardımıyla inceleyebiliriz.

Tablo 4.24:Türkiye Hizmetler Sektöründe Faaliyet Kollarına Göre GSMH İçindeki Payı

Yıllar	Ticaret	Ulaştırma ve haberleşme	Mali müesseseler	Konut	Serbest meslek ve hizmetler
2000	22,3	13,1	2,5	4,7	2,3
2001	22,4	13,7	2,5	5,4	2,3
2002	23,0	13,5	2,1	5,0	2,3
2003	23,5	13,8	1,9	4,8	2,3
2004	24,1	13,4	1,7	4,5	2,2
2005	24,0	13,6	1,6	4,2	2,2

Kaynak: TÜİK, 2006

Tablodan da anlaşılacağı üzere ticaret alt sektörünün dönem sonunda, dönem başına göre sektör içindeki payında artış görülmektedir. Ulaştırma ve haberleşme alt sektörleri en yüksek paya %13,8 ile 2003 yılında sahip olmuştur. Diğer taraftan mali müesseseler için olumlu gelişmelerden bahsetmek mümkün değildir. 2000 yılında %2,5 sektör payına sahip olan mali müesseseler 2005 yılında hizmet sektörü içinde %1,6 paya sahip olmuştur. Konut alt sektörü ise dönem başındaki değere göre dönem sonunda düşüş göstermiştir. Nitekim “mortgage” sisteminin yasalaşma sürecine girerek kira öder gibi ev sahibi olma kampanyalarının başarıyla yürütülmesi ve yüksek talep karşısında üretimin ve hizmetin artması sonucu konut alt sektörünün gelişme hızı artmıştır. Diğer taraftan serbest meslek ve hizmetler alt sektörünün sektör içindeki payı hemen hemen sabit kalmasına rağmen gelişme hızı artmıştır.

4.3. TÜRKİYE'DE SEKTÖRLERİN DEĞİŞİMİ VE İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

Türkiye, ekonomik büyüme ve sanayileşme süreci bakımından farklı göstergelere sahip olan ve dünya teknolojisine “yetişme” konusunda dikkat çekici bir pratik sergileyen YSÜ’lerle 1960’lı yıllarda benzerlik göstermektedir. Ancak daha sonraki sürede farklı bir seyir izlemiştir. 1950’li yılların ortasında GSYH’si Kore’den 3 kat, ihracatı ise 15 kat daha yüksek olan Türkiye’nin, 1980’li yıllara gelindiğinde geliri Kore’nin %40 altına, ihracatı dörtte birinden daha alçağına, tasarruf oranları da bu ülkenin üçte ikisine düşmüştür (Krueger, 1987: 49-52). Türkiye’nin teknolojik gelişmeler açısından geri kalması ve emek yoğun olarak sanayisini sürdürmesi, Türkiye’nin bu dönemde diğer ülkelerden daha geride kalmasına neden olmuştur. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ulaşabilmeleri için mutlaka teknolojik yatırımlar yapmaları gerekmektedir. Teknolojiyle birliktede sanayi sektörü ve beraberinde hizmet sektörü büyüme kaydedecektir.

Türkiye’de daha önce bahsedildiği gibi 1930-1970 yıllarında tarımın hasıla içindeki payı ön plandaydı. Grafikten de görüldüğü üzere 1970 yılında tarımın GSYH payı değeri ve payı sırasıyla 17,7 Milyar Dolardır ve %40,2’dir. 1970 yılındaki oran diğer yıllara nispeten en yüksek orandır. 1980 yılında tarımın GSYH payı %18,1 iken %8,4 düşerek 1990 yılında %18,1 olarak gerçekleşmiştir. 2000’li yıllarda ise tarımın hasıla payı önceki yıllara nispeten çok düşüktür. 2001 ve 2007 yıllarda tarımın büyüme hızında ciddi düşüşler yaşanmıştır. 2000 yılında tarımın GSYH’deki değeri 26,8 Milyar Dolar iken 2001 yılında 22,3 Milyar Dolara düşerek, tarımın gelişme hızı da %7,9 gerilemiştir. 2006 yılında ise tarımın GSYH değeri 29,5 Milyar Dolar iken 27,5 Milyar Dolara gerilemiştir. 2007 yılından sonra pozitif büyüme oranına sahip olan tarımın GSYH payının değeri 2011 yılı itibariyle 32,1 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.25: Türkiye Sektörlerin GSYH'deki Payı (%)

	1970	1980	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2009	2010	2011
Tarım	40,2	26,5	18,1	16,3	11,3	10,8	9,5	8,7	9,3	9,6	9,2
Sanayi	22,5	23,8	32,2	33,2	31,5	28,5	28,7	28,3	25,9	26,7	27,1
Hizmet	37,3	49,7	49,8	50,5	57,2	60,7	61,8	63,1	64,7	63,8	63,8

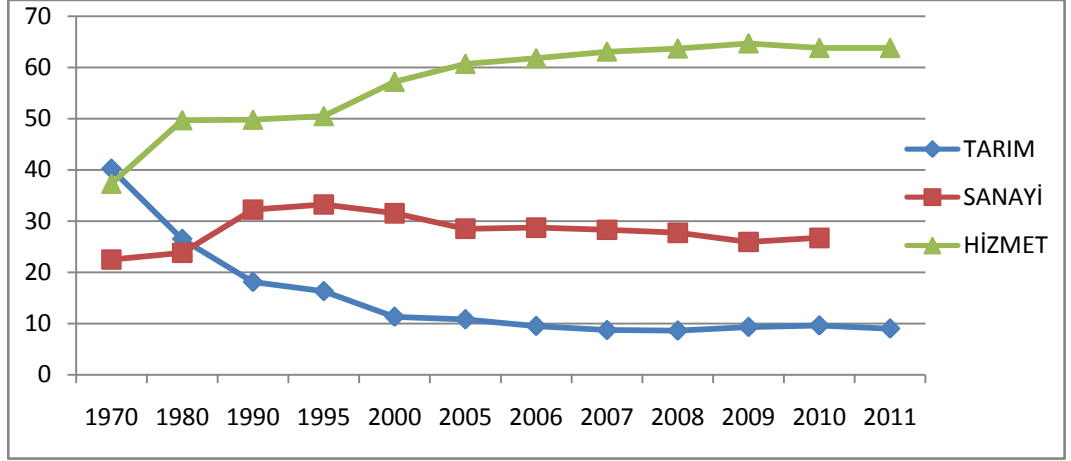
Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Tablo 4.25'e sanayi sektörü açısından baktığımızda sanayi sektör payının 1970, 1980, 1990 ve 1995 yıllarında sırasıyla %22,5, %23,8, %32,2, %33,2 olduğunu görürüz. 1990-1995 döneminin 1994 yılında sanayi sektör payı %5,7 düşmüştür. 2000-2005 döneminde sanayi sektörünün hasıla içindeki payı en yüksek düzeye 2000 yılında %31,5 ile ulaşmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında sanayinin değeri ise sırasıyla 111 ve 122 Milyar Dolardır. Hizmet sektörünün GSYH'deki payı 1970,1980 ve 1990 yılında sırasıyla %37,3 %49,7 ve %49,8'dir. 1995 yılında hizmet sektörünün payı %50,5 ile 1970-1995 döneminin en yüksek payıdır. 2000 yılında hizmet sektörünün payı %60'a yaklaşmıştır. 2000 yılı hizmet sektörünün payı ve değeri sırasıyla %57,2 ve 136 Milyar Dolardır. Hizmet sektörünün değeri ise 2008 yılında 199,5 Milyar Dolar iken 2009 yılına gelindiğinde 192,8 Milyar Dolara düşmüştür. Bu düşüş hizmet sektörünün gelişim hızına 2009 yılında %3,3 azalma olarak yansımıştır. Tablodan da görüleceği üzere 2010 ve 2011 hizmet sektörünün GSYH'den aldığı payın en yüksek olduğu yıllardır. 2010 ve 2011 yılında hizmet sektörü payı %63,8 olup hizmet sektörünün değeri sırayla 206,4 ve 222,7 Milyar Dolardır.

1970'li yıllarda tarım ülkesi olan Türkiye, gelişmişlik düzeyi ile birlikte sektörlerin dağılımı da farklılaşmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak tarımda makineleşme ve beraberinde daha hızlı ve daha verimli üretime geçilmesi, özellikle tarım sektöründeki istihdamı işsiz bırakmıştır. Özellikle 1990-2000'li yıllarda tarımdan gelen istihdam sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır. 2000'li yıllardan sonra Türkiye ekonomisinde yaşanan yoğun özelleştirmelerle sanayi sektörü

yerine hizmetler sektörüne bırakmaya başlamıştır. 2011 yılında hizmetler sektörünün büyüme içinde büyük paya sahip olduğu görülmektedir (DPT: 2009).

Grafik 4.1: Türkiye Sektörlerin GSYH içindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Türkiye’de tarım, sanayi ve hizmet sektörlerini grafik yardımıyla da açıklayabiliriz. 1970 yılında hizmet sektörü tarım sektörünün %2,9 puan altında kalmıştır. Tarım sektörünün hasıla payı 1970 yılında hem sanayi hem de hizmet sektöründen fazladır. 1980 yılında ise tarım sektörü sanayi sektörü karşısında hasıla payı açısından üstündür ve sanayinin hasıla payı tarımın hasıla payına yaklaşmaktadır. 1980 yılında hizmet sektörünün payı hem sanayi hem de tarım sektörünün payından fazladır ve hizmet sektörü bu iki sektör karşısında 1980-2011 yılında GSYH’de daha fazla paya sahip olacaktır. Grafikten de görüleceği üzere tarımın hasıla içindeki payı önceki yıllara göre azalırken hizmet sektörünün payı artmaktadır. Diğer taraftan sanayi sektöründe ise küçük iniş çıkışlar olmakla birlikte sanayi sektörü hasıla içinde ciddi artışlar sağlayamamıştır ve yıllar itibariyle hizmet sektörü sanayi sektörü karşısında hasıladan aldığı pay bakımından üstünlüğünü sürdürmektedir.

Sektörleri istihdam açısından ise Tablo 4.26 yardımıyla inceleyebiliriz. 1985 yılında toplam istihdamda tarımın payı %45’tir. 1990 yılında ise tarımın toplam istihdamdaki payı 1985 yılına göre %1,9 puan artarak %46,9 olarak gerçekleşmiştir. 1995 yılında ise tarımın toplam istihdam payında 1990 yılına göre düşüş vardır ve 1990

yılından 2000 yılına gelindiğinde ise artık tarımın toplam istihdamdaki payı önceki yıllara nazaran düşüktür ve 2000 yılında söz konusu oran %36 olarak gerçekleşmiştir. 2005-2010 döneminde ise tarımın toplam istihdamdaki payı ortalama %25'tir.

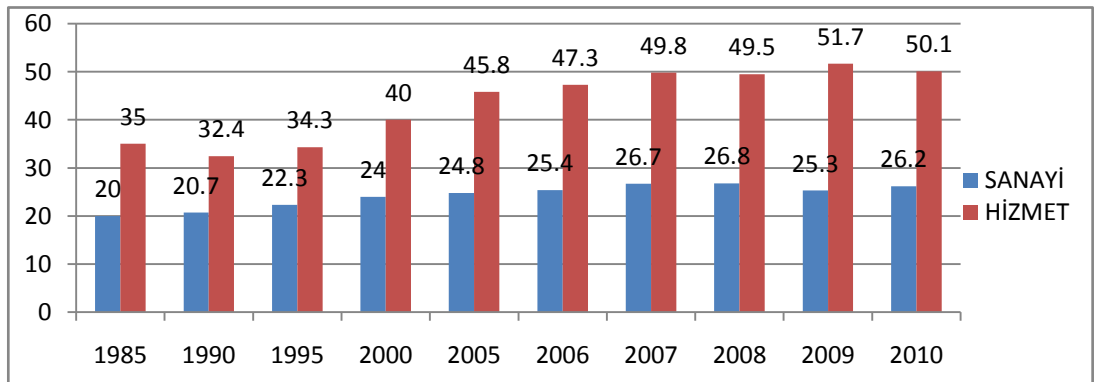
Tablo 4.26: Türkiye İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tarım	45,0	46,9	43,4	36,9	29,5	27,3	23,5	23,7	22,9	23,7
Sanayi	20,0	20,7	22,3	24,0	24,8	25,4	26,7	26,8	25,3	26,2
Hizmet	35,0	32,4	34,3	40,0	45,8	47,3	49,8	49,5	51,7	50,1

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/>

Sanayinin toplam istihdamdaki payı 1985,1990 ve 1995 yıllarında %20'lerde seyretmektedir. 2000 yılında sanayinin toplam istihdam içindeki payı %24'tür. 2005-2010 döneminde ise sanayinin toplam istihdam payı ortalama %25,8'dir. Hizmet sektörü ise 1988 ,1990 ve 1995 yıllarında sırasıyla %35,0 %32,4 ve %34,3 oranında toplam istihdamdan pay almıştır. 2005 yılında hizmet sektörü toplam istihdam içinde %45,8 oranında istihdam yaratmıştır. 2010 yılına gelindiğinde ise toplam istihdamın yarısını hizmet sektörü oluşturmaktadır. 2005-2010 döneminde hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı ise ortalama %49,0'dır.

Grafik 4.2: Türkiye Sektörlerin Toplam İstihdam İçindeki Payı

Kaynak: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Grafik 4.2’den de görüleceği üzere toplam istihdam payı açısından sanayi sektörü hizmet sektörünün arkasında yer almaktadır. 1985-2000 döneminde sanayi ve hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payları 2000-2010 dönemine nispeten birbirine daha yakındır. 1990-1995 döneminde göre hizmet sektörü 2005-2010 döneminde istihdam payı açısından sanayi sektörüne göre hızlı gelişmeler kaydetmiştir. Diğer taraftan sanayinin toplam istihdam içindeki payında büyük oranda değişimlerin görülmemesi dikkat çekicidir.

4.4. TÜRKİYE’DE SEKTÖREL DEĞİŞMELERİN NEDENLERİ

Bu bölümde Türkiye’deki sektörel değişimler gümrük birliği ve orta gelir tuzağı ile açıklanmaya çalışılacaktır.

4.4.1. Gümrük Birliği’nin İmalat Sanayine Yansımaları

Türkiye 1980’li yıllardan büyüme stratejisini değiştirip ihracata dayalı büyüme stratejisi benimsenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye 1980 sonrası dönemde ekonomiyi dışa açarken bir yandan da piyasa ekonomisinin güçlenmesini hedeflemiştir. Türkiye 1980’den itibaren hedeflemiş olduğu köklü değişimi gerçekleştirebilmek adına önemli operasyonlara gitmek zorunda kalmıştır. 24 Ocak 1980 İstikrar Programı ile hedeflenenler ve önlemler şu ana başlıklar altında toplanabilir (Çelebi, 2002: 37);

- Döviz gelirlerinin arttırılmasına yönelik önlemler,
- İthalatın serbestleştirilmesine yönelik önlemler,
- Fiyat mekanizmasının işlerliğine yönelik önlemler,
- Yabancı sermayenin Türkiye’ye çekilmesine yönelik önlemler,
- İdari politikaların şeffaflaşmasına ve iyileştirilmesine yönelik önlemler,
- Para politikası ile ilgili önlemler.

Alınan önlemler doğrultusunda 1980’den itibaren dış ticaretteki miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve gümrük vergileri büyük ölçüde azaltılmıştır. Ticaretteki dışa açılım sürecini 1989 yılında finansal dışa açılım izlemiş ve 1980 yılından itibaren doğrudan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine dair yapılan atılımlar ile birlikte

1989 yılından itibaren sermaye hareketlerine de tamamen serbestlik kazandırılmıştır. Bu doğrultuda 1980 sonrası dönemde devlet, 1960'lı yıllardan itibaren sanayileşme sürecine doğrudan etkide bulunduğu KİT'ni özelleştirme yoluyla elden çıkarmış, faiz, döviz kuru, vergi, dış ticaret ve koruma politika araçlarını ise 1980 öncesi dönemde alışa geldiği şekilde kullanmayı bırakmıştır, bu sayede 1980 sonrası dönemde devletin ekonomideki rolü hızlı bir şekilde azalmıştır (Arısoy, 2005: 46).

Tablo 4.27: Türkiye Gümrük Birliği Sonrası Türkiye – AB Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	Miktar (MilyonDolar)						AB'nin Payı		
	İhr.	%	İth.	%	İhr/İth	Hacim	İhr.	İth.	Hacim
1996	11,549	4,3	23,138	37,2	49,9	34,687	49,7	53,0	51,9
1997	12,248	6,1	24,870	7,5	49,2	37,118	49,6	53,1	49,6
1998	13,498	10,2	24,075	-3,2	56,1	37,573	50,0	52,4	51,5
1999	14,348	6,3	21,401	-11	67,0	35,749	54,0	52,6	53,2
2000	14,510	1,1	26,610	24,3	54,5	41,120	52,2	48,8	50,0
2001	16,118	11,1	18,280	-31	88,2	34,398	51,4	44,2	47,3
2002	18,459	14,5	23,321	27,6	79,2	41,780	51,2	45,2	47,7
2003	24,484	32,6	31,695	35,9	77,2	56,179	51,8	45,7	48,2
2004	34,451	40,6	45,444	43,3	75,8	79,895	54,6	46,6	49,8
2005	38,400	11,5	49,220	8,3	78,8	87,620	52,7	42,1	46,4
2006	35,257	12,4	44,289	10,2	79,6	79,545	52,0	39,4	44,2

Kaynak: Tonus, 2007

Türkiye'nin 1980 yılından itibaren başladığı dış ticaretin liberalizasyonu sürecinde Gümrük Birliği tamamlayıcı bir adım olmuştur. Gümrük Birliği ile

Türkiye'nin AB üyelerinden ve Avrupa Serbest Ticaret (EFTA) ülkelerinden ithal ettiği sanayi ürünlerine yönelik koruma oranı sıfırlanmış, üçüncül kişilere karşı ise bu oran %11'den %6 seviyesine düşürülmüştür. Türkiye'nin dış ticaretinin yarısından fazlasını AB ülkeleriyle yaptığı gerçeği göz önünde bulundurulursa ticari liberalizasyonun taşıdığı anlam daha da önem kazanmaktadır. Tablo 4.24'ten görüleceği üzere AB'ye yönelik ihracatımız 1996-2005 döneminde yıllık ortalama %13,8 oranında artmıştır.

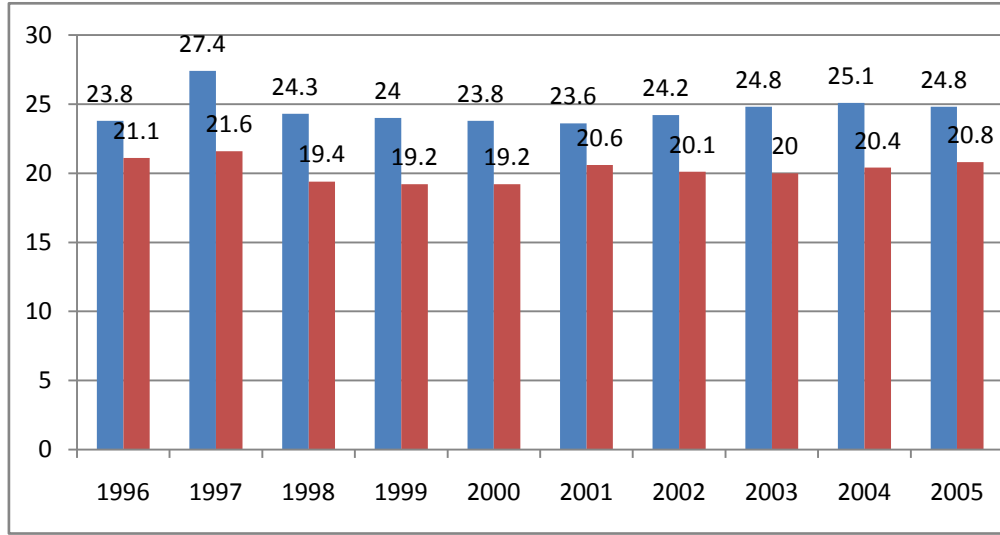
Tablo 4.25'e göre ihracatın GSMH'ye oranı açısından bakıldığında ihracat performansımız 2001 krizi ile birlikte ivme kazanmıştır. 1996-1999 döneminde ihracatımızın GSMH'ye oranı ortalama %13,4 iken bu oran 2000-2002 döneminde %18,4'e 2003-2005 döneminde ise %20,3'e yükselmiştir. Bu dönemde toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı azalırken imalat sanayi ürünlerinin payında düzenli bir artış gözlenmiştir. İmalat sanayi ürünleri ihracatı 1996-2005 döneminde yıllık ortalama %14,2 ithalatı ise %14,6 oranında artmıştır. Diğer taraftan 1996-1999 döneminde toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı %8,7 imalat sanayi ürünlerinin payı %89,1 iken bu paylar 2003-2005 döneminde sırasıyla %4,3 ve %94 olarak gerçekleşmiştir. 1997-2005 döneminde ise imalat sanayi ithalatı yılda ortalama % 11,5 oranında artarak, 35,2 Milyar Dolardan 94 Milyar Dolara yükselmiştir. 2003-2005 döneminde, ekonomideki hızlı büyüme ve Türk Lirası'nın değerlenmesinin etkisiyle imalat sanayi ithalatı hızlanmış ve yıllık ortalama ithalat artışı % 31,5'e yükselmiştir (Yükselen ve Türkan, 2006: 20).

Nitekim Gümrük Birliği'nin ardından, Türkiye ihracat teşvikleri de dahil olmak üzere bağımsız dış ticaret politikası izleme olanağını kaybedince, dış ticaretini özellikle izlediği döviz kuru politikaları aracılığıyla yönlendirmeye çalışmıştır. Genellikle kriz dönemleri ile birlikte düzeltici devalüasyonların ardından izlenen aşırı değerlenmiş TL politikası sanayi sektörünün kullandığı ara malları ithalatının ucuzlamasına, böylece hem sektörün ithalata olan bağımlılığının artmasına hem de asimetrik şekilde büyümesine, bir başka ifadeyle yapısal bir bozulma yaşamasına neden olmuştur (Şenses ve Taymaz, 2003: 9). Artan ithalat bağımlılığı ise ihracat performansının durağanlaşmasına neden olmuştur.

4.4.2. Gümrük Birliği Sonrasında İmalat Sanayinde Büyüme İstihdam

Sanayisizleşme konusu bakımından ayrıca Gümrük Birliği sonrasında imalat sanayi ürünleri için oluşan serbest ticaret ortamının, sektörün gelişimine nasıl bir katkı sağladığı konusu önem kazanmaktadır. Bu nedenle sanayileşme süreci devam eden Türkiye’de, 1996 yılı sonrasında imalat sanayi büyüklüğünü göstermesi açısından sektörün GSYH ve toplam istihdam içindeki payını incelememiz gerekir.

Grafik 4.3: Türkiye İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı (1987 ve Cari Fiyatlarla)

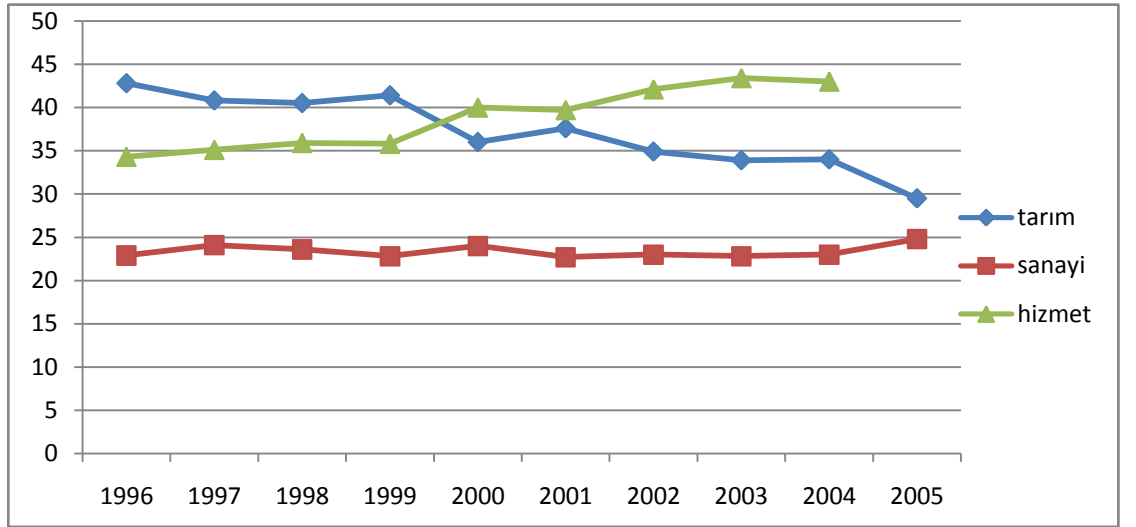
Kaynak: Tonus, 2007

Grafik 4.3'ten görüleceği üzere imalat sanayinin GSYH içindeki payı 1987 yılı üretici fiyatlarıyla 1996,1997 ve 1998 yılında sırasıyla %23,8 %27,4 ve %24,3'tür.1996-1998 yılında ortalama olarak imalat sanayinin GSYH içindeki payı %24,8'dir. 2000-2005 döneminde ise ortalama imalat sanayinin GSYH içindeki payı cari fiyatlarla %20,1'dir.1987 yılı üretici fiyatlarıyla imalat sanayinin GSYH içindeki payı en yüksek seviyeyi 1997 yılında %27,4 ile yakalamıştır. Grafikten görüleceği üzere Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle en belirgin değişiklik 1997 yılında yaşanmıştır. Ancak hem cari hem de 1987 yılı fiyatlarıyla imalat sanayinin GSYH içindeki payında küçük iniş çıkışlar yaşanmakla birlikte imalat sanayinin 2005 yılında GSYH'de yüksek bir paya sahip değildir. 1980 yılında ise sanayi sektörünün GSYH

içerisindeki payı yüzde 19,6 idi. Bu oran 1980-1986 döneminde yaklaşık olarak 7 puan artış gösterdikten sonra nerede ise sabit / sıkışmış bir düzeyde günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde bu oran yüzde 26-27 bandında salınmaktadır (Şahinkaya, 2011).

Benzer gelişme sektörün toplam istihdam içindeki payında da gözlenmektedir. Özellikle 1998 yılından sonra izlenen yapısal dönüşüm programlarıyla hızlanan tarımsal yapıdaki çözülme sürecinde, tarımsal istihdamdaki azalmalar hizmet sektörü tarafından emilmiştir. Buna karşılık imalat sanayi istihdam kapasitesinde yeterli genişleme gerçekleşemediği, toplam istihdam içinde hizmet sektörünün ağırlığının giderek arttığı göze çarpmaktadır.

Grafik 4.4: Türkiye Sivil istihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: DPT, <http://www.dpt.gov.tr/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Gümrük Birliği sonrasındaki döneme bakıldığında imalat sanayi bakımından bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İmalat sanayi üretimi ortalama %4,8 oranında artarken aynı dönem için imalat sanayi ürünleri ihracatı ise yıllık ortalama % 14 oranında artmıştır. Artan dışa açıklık sonucunda Türkiye’de üretilen imalat sanayi ürünlerinin uluslararası rekabet içinde tutunabilmelerinin temel koşulu verimlilik artışları olmuştur ve 1996-2005 döneminde ise Türkiye’de yıllık ortalama % 5,5 verimlilik artışı yaşanmıştır.

Nitekim imalat sanayindeki bu olumlu gelişmeler sektörün istihdam yaratma kapasitesine olumsuz yansımıştır. Çalışanlar endeksinde, 10 yıllık dönem için ortalama %0,7 oranında gerileme meydana gelmiştir. Bu gerileme bize Türkiye imalat sanayinin, artan rekabet ortamına izlenen ekonomi politikalarının etkisiyle daha az istihdam yaratarak ve yüksek verimlilik artışlarına ulaşarak uyum sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Günümüzde tartışılan “istihdam yaratmayan büyüme (jobless-growth)” olgusunun arkasında böylesine bir dönüşüm süreci bulunmakta, bu nedenle de işsizlik oranlarında beklenen azalma bir türlü gerçekleşmemektedir. Diğer taraftan imalat sanayinin GSYH ve istihdamın ilişkin göstergeler Türkiye ekonomisi için “sanayisizleşme (deindustrialization)” sürecinin varlığına işaret etmektedir. Ancak, sanayileşme evresini tamamlayamamış Türkiye ekonomisi söz konusu olduğunda bu gelişmeleri “prematüre sanayisizleşme” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır (Tonus, 2007:193).

4.4.3. Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye

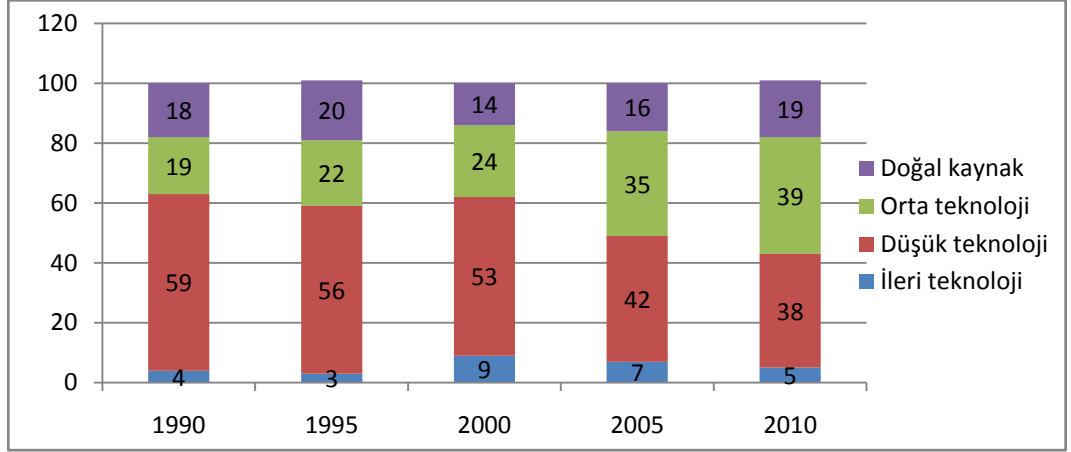
Türkiye, 2012 yılı için beklenen 10.673 Dolarlık (Orta vadeli program tahmini) kişi başına ortalama yıllık geliriyle üst orta gelirli ekonomiler arasında bulunmaktadır.⁴ Orta gelir tuzağına düşen, bir başka ifadeyle bulunduğu grupta sıkışıp kalan ve üst gruba çıkamayan ekonomilerde görülen belli başlı hastalıklar ise imalat sanayisinde gelişme yavaş yürümesi ve sanayide çeşitlenmenin olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle imalat sanayisinde gelişmenin yavaş yürümesi ve sanayide çeşitlenmenin olmaması ekonominin orta gelir tuzağına düşmesinin nedenlerindedir (Eğilmez, 2012). Bu bağlamda Türkiye'nin ihracatının teknolojik dağılımını incelemeye fayda vardır.

Grafikten de görüleceği üzere Türkiye'nin 1990 yılında düşük teknoloji ürün grubu %59 düzeyinde iken yüksek teknoloji ürün grubu %4 düzeyindedir. Grafikte göze çarpan nokta 1990-2010 döneminde Türkiye'nin ihracatındaki ürün grubunun ağırlıklı olarak düşük teknoloji ürünlerden oluşmasıdır. Ayrıca ihracatımızda orta

⁴Bu grupta Türkiye ile birlikte bulunan ekonomilerden bazıları şunlardır: Çin, Malezya, Arnavutluk, Azerbaycan, Romanya, Rusya, Brezilya, Arjantin, Meksika, Cezayir, Tunus, Güney Afrika.

teknolojili ürün grubunda artış meydana gelirken yüksek teknolojili ürün grubumuzda küçük iniş çıkışlar olmakla birlikte bu grupta ciddi yükselişler söz konusu değildir. Ayrıca Türkiye, düşükten orta teknolojili bir üretim yapısına geçmektedir. Ancak, ileri teknolojinin toplam ihracat içindeki payı oldukça sınırlıdır.

Grafik 4.5: Türkiye İhracatın Teknolojik Dağılımı

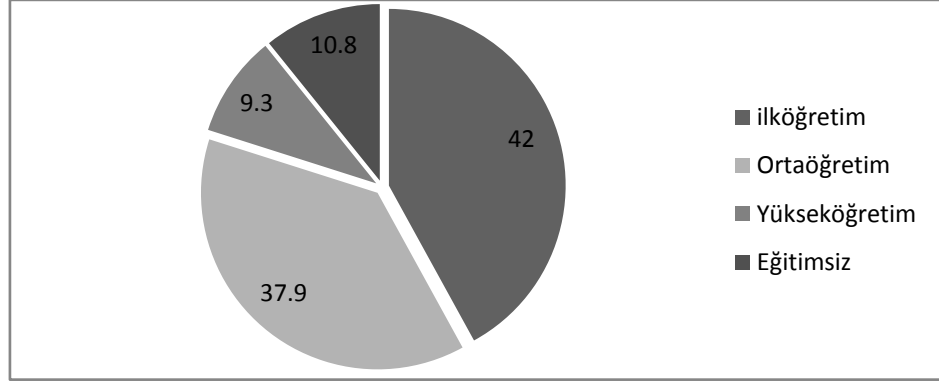

Kaynak: TEPAV, 2012

Bilgi çağı olarak adlandırılan dünyada 2010 yılı itibariyle %5 oranında ihracatımızda yüksek teknolojili ürünlerin yer alması dikkat çekicidir. Bu bağlamda sanayide öğrenme derinliği oluşturup ileri teknoloji ürünler üretmemiz gerektiğinin altını çizmek gerekir. Teknoloji ise beşeri sermaye yatırımları, Ar-Ge yatırımları ve kurumsal reformlarla ilgilidir. Beşeri sermaye kavramı, iktisadi faaliyetlerle ilgili olarak bireylerde oluşan bilgi, beceri ve diğer niteliklerini kapsamaktadır. Yetişmiş ve nitelikli insan gücünün artmasını sağlayacak en önemli araç ise eğitim olarak karşımıza çıkar. Türkiye'nin eğitimi göstergelerini de içine alan beşeri sermaye endeksi 2011 yılı itibariyle 0,6'dır. Bu oran çok yüksek olmamakla birlikte ülkemizde 15 yaş üstü nüfusunun eğitim durumu şöyledir. 2010 yılı itibariyle Türkiye'nin 15 yaş üstü nüfusunun %42'sini ilköğretim %37,9'unu ortaöğretim %9,3'ünü yükseköğretim mezunu oluşturmaktayken %10,8'ini eğitimsiz grup oluşturmaktadır. Bu veriler Türkiye'de 2010 yılı itibariyle yükseköğretim mezunlarına nispeten ilköğretim ve ortaöğretim mezunlarının sayısının daha çok olduğunu göstermektedir. Türkiye ileri teknolojili ürün

grubu üretimine geçmek için öncelikle eğitim seviyesini yükseltip söz konusu mezunları ilgili alanlarda istihdam edilmelidir.

Grafik 4.6: Türkiye Eğitim Seviyelerine Göre Oranlar

Kaynak: TÜİK , <http://www.tuik.gov.tr/> verilerinden hareketle çizilmiştir.

Teknoloji yeteneğinin temel unsurlarından olan Ar-Ge harcaması ise gerek büyüme performansının gerekse de uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün en kritik belirleyicilerinden biridir. Tablo 4.26’da OECD ülkelerinde 1996 yılı itibarıyla Ar-Ge yoğunluğu ile ileri teknoloji sektörlerinde uzmanlaşma oranları sunulmaktadır. Ar-Ge yoğunluğu imalat sanayi Ar-Ge harcamasının imalat sanayi üretimi içerisindeki yüzde payı olarak tanımlanmakta, yüksek teknoloji sektörlerinde uzmanlaşma oranı ise yüksek teknoloji sektörleri ihracatının toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payı olarak incelenmektedir. Tabloda yer alan veriler imalat sanayinde Ar-Ge harcaması yoğunluğu ile dış ticarete (ihracatta) yüksek teknoloji grubu sektörlerde uzmanlaşma, diğer bir ifadeyle ileri teknoloji grubu sektörlerde rekabet gücü arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Genel olarak, Ar-Ge faaliyetlerine imalat sanayi üretim değerinin yüzde 2’si dolayında veya üzerinde kaynak ayıran ABD, G. Kore, Japonya’da yüksek teknoloji sektörlerinin dış ticaretteki payının yüzde 20’nin üzerinde olduğu görülmektedir. Ar-Ge faaliyetlerine çok sınırlı düzeyde kaynak ayıran Türkiye, İtalya, Polonya’da yüksek teknoloji sektörlerinin imalat sanayi ihracatı içerisindeki payının da çok sınırlı düzeylerde kaldığı görülmektedir.

Tablo 4.28: Türkiye Ar-Ge Yoğunlukları (1) ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinde İhracatta Uzmanlaşma (2)

Ülke	Ar-Ge Yoğunluğu %	Yüksek Teknoloji Sektöründe Uzmanlaşma
ABD	3,17	26,81
Kanada	1,16	10,75
Almanya	2,35	11,34
Güney Kore	1,91	23,69
Japonya	2,91	23,61
Polonya	0,34	4,45
İtalya	0,92	7,45
Meksika	0,07	19,85
Türkiye	0,21	2,52

Kaynak: Saygılı, 2003

(1) İmalat sanayi Ar-Ge harcaması/ imalat sanayinin üretimi

(2) Yüksek teknoloji sektörleri ihracatı/ imalat sanayinin ihracatı

Tablo 4.28 ise düşük teknoloji grubu mallara göre daha yüksek katma değer yaratan ve oldukça dinamik bir talep yapısına sahip olan ileri teknoloji grubu sektörlerde dış pazarlarda başarı kazanmanın en temel koşullarından birinin kaynak dağılımında teknolojik yenilik faaliyetlerinin temel yöntemlerinden biri olan Ar-Ge faaliyetlerine önem verilmesi olduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Saygılı, 2003: 74).

Türkiye’de teknoloji alanında yapılan yatırım yetersizlikleri tarım ve sanayide verimsiz ve düşük kalite ürünlerin çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum ülke tarım ve sanayisini olumsuz yönde etkilemektedir. Sanayinden çıkan düşük mallar yurtdışı piyasada yer edinmemekte ve ihracat oranları düşmektedir. Türkiye ithalata bağımlı konumdadır. Ayrıca yabancı global şirketlerin Türkiye’ye yaptıkları özelleştirme yatırımları Türkiye ekonomisini yabancı sermaye ağırlıklı duruma getirmektedir. Ar-ge faaliyetlerindeki yetersizlikler ve yabancı sermayenin istediği gibi ülkeye girişi,

Türkiye'yi gelişmekte olan ÷lke statüsünden uzaklaştıramamaktadır. Sanayi ve tarımdaki bu yetersizlikler, istihdamı hizmetler sektörüne yöneltmektedir. İstihdamın hizmetler sektörüne kayması, Türkiye ekonomisini sanayiden uzaklaştırmakla kalmamakta aynı zamanda gelişmiş ÷lkeler seviyesine gelmekten de uzaklaştırmaktadır.

Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşmemesi için mutlaka kısa vadeli büyüme oranlarını yakalaması, orta ve uzun vadede ise büyümeyi sürdürmesi gerekmektedir. Türkiye'nin ekonomisinin büyümesi için doğru mimariye ihtiyaç vardır. Doğru büyüme stratejileri ÷lkenin ekonomik yapısına göre farklılık göstermektedir. Aynı büyüme seviyesinde olan iki ÷lkeden, birisi sanayi ile diğer ise hizmetler sektörü ile büyüme göstermiş olabilir. Bu nedenle Türkiye'nin diğer ÷lke örneklerini de baz alarak büyüme stratejisini belirlemesi önemlidir (MÜSİAD, 2012).

Türkiye'nin büyüme sorunundaki en önemli etken cari açığıdır. Türkiye'nin ithalata bağımlı durumda olması, cari açıkta sürekli olarak artış olmasına neden olmuştur. Türkiye'nin büyüme seyrini sürdürebilmesi için mutlaka üretim yapısını güçlendirmesi ve bu bağlamda sanayileşmeyi sağlaması gerekmektedir. Türkiye dışa bağımlı olduğu için sadece hizmet sektörü ile büyümesi mümkün değildir. Bu nedenle üretim kapasitesini arttırması ve ihracat oranlarını yükseltmesi, Türkiye'nin büyümesi için ön koşuldur. Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulabilmesi ve gelişmiş ÷lkeler düzeyine ulaşabilmesi sanayi ile doğru orantılıdır. Ancak gelişmiş ÷lkelerin doğrudan veya dolaylı yatırımları, dış ticarete ki çeşitli anlaşmalar gibi nedenler Türkiye sanayisinin gelişimini engellemektedir. Sanayinin büyümemesi Türkiye'nin hizmetler sektörünün büyümesine neden olmaktadır. Bu durum sanayisizleşmeyi de beraberinde getirmektedir.

Orta gelir tuzağına düşen ÷lkeler, kişi başına düşen gelirlerini arttıramamaktadırlar. Fisher- Clark, ÷lkelerin kişi başına gelir düzeylerini arttırmak için zaman içinde birinci sektörden ikinci sektöre ve ikinci sektörden de üçüncü sektöre yani hizmetler sektörüne kaydığını belirtmiştir. Bu durum Türkiye'nin kişi başına düşen gelirini arttırmak için yıllar itibariyle tarım sektöründen sanayi sektörüne ve sanayi sektöründe de hizmetler sektörüne kaydığının göstergesidir. Günümüzde gelişmekte olan ÷lkeler sınıfından gelişmiş ÷lkeler düzeyine atlayamayan Türkiye, orta gelir

tuzağına yakalamış gibi görünmektedir. Türkiye orta gelir tuzağından kurtulmak ve kişi başına dufen milli geliri arttırmak için hizmetler sektörüne yönelmektedir. Türkiye'nin hizmetler sektörüne yönelmesi, ülkenin sanayisizleşme yolunda ilerlediğini göstermektedir.

SONUÇ

Ekonomik gelişme bilinen anlamıyla sanayinin gelişmesiyle özdeş tutulmaktadır. İktisadi literatürde ekonomik gelişme süreçleri irdelenirken değişim ve gelişme modellerinin bulunduğu ortak nokta sanayinin gelişmesi ile ilişkilendirilir. İktisadi gelişmenin doğasında tarımdan, sanayiye ve sanayiden hizmet sektörüne doğru kaymanın olması beklenen bir gelişmedir. Günümüz gelişmekte olan ülkelerde tarım sektöründen sanayi sektörüne ve sanayi sektöründen hizmetler sektörüne çok hızlı bir gelişme görülmektedir. Fisher-Clark tezinde de bahsedildiği üzere ekonomiler kişi başına düşen geliri yükseltmek için sektörler arası geçiş yapmaktadırlar. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde sanayiden hizmetler sektörüne hızlı geçişe neden olmaktadır. Bu durumda da ekonomiler sanayisizleşme yoluna görmektedirler. Geçmişteki ve güncel bulgular göstermektedir ki, tarımsal istihdamdaki azalışa her zaman önce ikincil sektördeki bir büyüme eşlik etmeyebilir. Bu azalış bazen hizmet sektöründe doğrudan bir büyüme ile sonuçlanabilmektedir. Bunun anlamı ise sanayi sektörünün yeterli büyüklüğe ulaşmadan hizmet sektörünün ön plana çıkmasıdır. Yani sanayisizleşmenin gerçekleşmesi olgusu açığa çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, Çin hariç diğer ülkelerde hizmetler sektörünün GSYH'deki payı sanayi sektöründen oldukça fazladır. Çin'in kalabalık nüfusu, istihdamın sadece hizmetlerde ya da sanayide yoğunlaşmasına engel olmaktadır. Çin ekonomisi hem sanayi, hem de hizmetler sektöründe büyümektedir. Ancak araştırma dahilinde olan diğer ülkelerde hizmetler sektörü sanayi sektörünün oldukça üstündedir. Gelişmekte olan ülkelerin yıllar itibariyle gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamamaları, orta gelir tuzağına yakalanmış olmalarından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Orta gelir tuzağına yakalanan gelişmekte olan ülkeler, kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltememekte ve bu nedenle büyüme kaydedememektedirler. Fisher- Clark tezine göre, ülkeler kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltmek için verimli olan sektörler kayma göstermektedirler. Sektörler arasında en verimli sektör ise hizmetler sektörüdür. Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerini yükseltmek için ekonomilerini hizmetler sektörüne kaydırmaları, sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri sanayisizleşme yoluna itmektir.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasal baskıları, gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerinde ki en büyük engeldir. Özellikle Brezilya ve Meksika bu konuya en iyi örnek iki ülkedir. Ülkelerin kendi kaynaklarını kullanamamaları ve kişi başına düşen gelir düzeylerini arttıramamaları sanayi sektöründen uzaklaşmalarına ve hizmetler sektörüne yoğunlaşmalarına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin sektör yapıları tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Özellikle Çin gibi sürekli olarak büyüme kaydeden bir ülkenin sanayileşme süreci ve sektörel yapılarındaki değişimler tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Çin dünyaya büyüme konusunda yeni bir iveme kazandırmıştır. Sanayisizleşme sürecini yaşayan diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran hem sanayi hem de hizmetler alanında büyüme kaydetmektedir. Çin 1990'lı yıllardan bu yana ciddi büyüme rakamları sergilemektedir. 2011 yılı itibariyle Çin'in büyüme oranı %9,3'dür. Ayrıca 2008 küresel krizinden en az etkilenen ülkelerden biri olan Çin en hızlı büyüyen ülkeler arasındadır. Çin ekonomisinde sanayi ve hizmetler sektörü GSYH içindeki payı yarı yarıya kullanırken, tarım sektörünün payı oldukça düşüktür. Çin'de tarım sektöründen hizmetler sektörüne geçiş oldukça yoğundur. Fisher- Clark tezinin aksine Çin ekonomisinde sektörler arası kayma yaşanmamıştır. Çin'de sanayi sektörü payını korurken, tarım sektöründen hizmetler sektörüne doğrudan kayma yaşanmıştır. Sanayi ve hizmetler sektörünü bir arada yürüten Çin ekonomisi büyüme yolunda diğer ülkelere örnek teşkil etmektedir.

Çin gibi başarılı bir büyüme sergileyemeyen Hindistan'da ise, tarım ve sanayi sektöründen hizmetler sektörüne hızlı bir kayış görülmektedir. Hizmetler sektörünün 2011 yılı itibariyle GSYH içindeki payı %56,4 oranındadır. Bu durum Hindistan ekonomisinde lokomotifin hizmetler sektörü olduğunu göstermektedir. Özellikle telekomünikasyon ve yazılım sektöründeki hızlı gelişmeler kaydeden Hindistan'da, hizmetler sektörü ciddi bir büyüme kaydetmiştir. Hindistan'da devletin tarım sektörünü yeterince desteklememesi ve tarım alanlarının verimsiz kullanılması, tarım sektörünün etkinliğini azalmasına sebep olan nedenler arasındadır. Hindistan sanayi ekonomisinin giderek daha fazla yabancı yatırımların kontrolüne girmesi, yerli sanayinin düşüşüne neden olmakta ve bu durum sanayi sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Brezilya’da ise, 2000’li yıllarla birlikte sanayi ve hizmet sektörünün büyüdüğü görülmektedir. Bunun nedenleri ise Brezilya ekonomisinde, iş beklentileri, sermaye malları ve ithalat dinamikleri sürekli olarak genişleme içerisinde olmasıdır. Her ne kadar sanayi hızlı bir şekilde gelişmiş olsa da, Brezilya ekonomisinde hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı %67 oranındadır. Brezilya’da mevcut olan toprak sorunu ve sanayinin yeteri kadar hızlı gelişmemesi, istihdamı hizmet sektörüne kaydırmıştır. İstihdamın hizmetler sektörüne kayma göstermesi, hizmetler sektörünün, Brezilya ekonomisinin dinamiği haline gelmesine neden olmuştur.

Latin Amerika ülkelerinden biri olan Meksika’da da durum Brezilya’dan farklı değildir. Dış ülkelerden yapılan sürekli baskılar, ülkenin sanayi alanında gelişmesinin önüne geçmiştir. Meksika’da sanayi ve tarımın yeterince gelişmemesi ise istihdamı hizmetler sektörüne yönelmesinden kaynaklıdır. Bu durum hizmetler sektörünün hızlı büyüme kaydetmesine neden olmuştur. 2011 yılı itibariyle hizmetler sektörünün GSYH içindeki payı %62,2’dir. Bununla birlikte tarımın payı sadece %3,7 iken, sanayinin payı %34,1’dir. Tarım sektörünün bu kadar yetersiz olması, tarımdan beslenen sanayi sektörünü de baltalamaktadır. Tarım ve sanayi dinamikleri olmayan bir ekonominin sadece hizmetler sektörü ile büyüme kaydedebilmesi ise pek mümkün değildir.

Brezilya ve Meksika gibi Latin Amerika ülkelerinde yoksulluk ve eşitsizlik durumu, bol ve verimli kaynakların eşit bir biçimde paylaşılmasını engellemektedir. Bununla birlikte bölgeye sürekli olarak dış müdahaleler, yoksulluk ve eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Geçmişten bu yana yapılan siyasi ve askeri müdahaleler, ülkenin zenginliğinin sürekli dışarı çıkmasına sebep olmuştur. Latin Amerika ülkelerinin kendi dinamikleri ile gelişmemesi, öz sanayilerinin zayıf, yabancılara ait sektörlerin güçlü olmasına neden olmuştur. Bu durum, Latin Amerika ülkelerinin sanayi sektöründe gelişmemesine ayrıca istihdamında yabancıların elinde olan hizmetler sektörüne kaymasına neden olmaktadır

Gelişmekte olan ülkelerin sektörel payları ve büyüme oranları karşılaştırıldığında, sanayi ve hizmetler sektörünü bir arada yürütebilen ülkelerin başarılı oldukları sonucuna varılmıştır. Çin örneği ise bunun en büyük kanıtıdır. Çin

hem sanayi hem de hizmetler sektörünü bir arada yürütmekte ve dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi olmaktadır.

Sanayisizleşme olarak adlandırılan bu süreç Türkiye açısından da ciddi bir tehdit olarak görülmektedir. 1980 yılından itibaren başlayan dış ticaret liberalizasyonu çalışmalarında Gümrük Birliği sanayi sektörü açısından kırılma noktasını ifade etmektedir. Gümrük Birliği sonrası serbest ticaret ortamı ticaret hacminin artmasına neden olmakla birlikte, imalat sanayinin GSYH içindeki büyüklüğünü artırmasına bir başka ifadeyle sanayileşmesine neden olamamıştır. İhracata yönelik sanayileşme stratejisini benimseyen Türkiye'nin, ticarî serbestleşme sürecini iyi yönetemediği ve bu durumun sanayileşme amacına hizmet edemediği görülmektedir. Diğer taraftan hizmet sektörü hem hasılda hem de istihdam büyük paylara sahiptir. Hizmet sektörü diğer sektörlere nazaran fazla istihdam sağlamasına rağmen Türkiye'de işsiz sayısı 141 bin kişi artarak, 2 Milyon 539 bin olmuştur ve işsizlik oranı ise %9,1'e ulaşmıştır. Bu durumun arkasında düşen iç talep ve ihracat yapılan pazarların sıkıntıda olmasından dolayı azalan üretim neden olarak görülmektedir. Ancak temel nedene inildiğinde karşımıza "sanayisizleşme" olgusu çıkmaktadır. Türkiye'nin sektörel yapısına bakıldığında Türkiye'nin sanayisizleşme tuzağına doğru hızla yol kattığı görülmektedir. Sanayisizleşme tuzağına doğru ilerlemenin başlıca nedeni ise, Gümrük Birliği Anlaşmasıyla rekabet gücünü gittikçe kaybeden sanayi üretiminin yüksek teknoloji ve katma değer üreten bir yapıya kavuşturulamamış olmasıdır. Diğer taraftan GSYH içerisinde sanayi sektörünün payının artmaması ve söz konusu payda azalmalar yaşanması sanayimizin ileri teknoloji bir üretim yapısına sahip olmamasından kaynaklanmakla birlikte düşük teknoloji üretim yapısı Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmış ülkeler arasında değerlendirilmesine neden olmuştur. Yani Türk sanayisi düşük ve orta teknoloji bir üretimle orta gelir tuzağına yakalanmış gibi görünmektedir. Diğer taraftan imalat sanayinin ekonomi içindeki payı azalırken, orta gelir tuzağı sarmalından çıkmak güçleşmektedir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisi için sanayileşme sürecinin devam ettirilmesine yönelik şu önlemler önerilebilir:

- Türkiye'de imalat sanayinin istihdam yaratmayan bir şekilde gelişimine neden olan politika uygulamalarından vazgeçmek gereklidir.

- Ticaret liberalizasyonları altında izlenen makroekonomik politikaların sonucunda sanayinin istihdam ve hasıladaki payının azalışına engel olabilmek için ihracatın ithalata olan bağımlılığının azaltılması gerekmektedir.
- Düşük teknolojilerle ve düşük emek maliyetleriyle ucuza ürettiğini ihraç ederek var olmaya çalışan sanayi yerine yüksek teknolojili üretim yapısına sahip sanayi sektörü olmalıdır. Bu durumda teşvik müessesinden yaralanılarak sanayi sektörüne vergi avantajları sağlanmak gibi pek çok önlem birlikte uygulanabilir.
- Sanayi sektöründe yüksek teknolojili üretim yapısına sahip olunmasını sağlayan eğitime önemli yatırımlar yapılmalıdır. Ayrıca temel bilimlerden uzaklaşan ekonomilerin bir süre sonra ileri teknoloji ithal eden ülke haline gelmeleri göz önünde bulundurulursa ülkemizde temel bilimlerin (fizik, kimya, matematik) gelişimi desteklenmelidir.
- İleri teknoloji ürünlerinde uzmanlaşmayı sağlayan Ar-Ge harcamalarına önem verilmelidir.
- Sanayinin fiyat rekabeti dışında küresel rekabet gücünü artırmaya yönelik önlemler alınmalıdır.

Sonuç olarak; gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşabilmeleri ancak sanayi ve hizmetler sektörünü bir arada yürütebilmeleri ile mümkün olacaktır. Sanayisizleşme yolunda ilerleyen ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmakta ve bu engeli aşamamaktadırlar. Bunun nedeni ise, hizmetler sektörünün ekonomiye gerekli ivmeyi kazandıramamasıdır. Orta gelir tuzağının aşılmasında itici güç olan sanayi sektörünün gelişmesi ülkeler için oldukça önemlidir. Özellikle de gelişmekte olan ülkeler açısından gerek sanayi sektörü gerekse hizmetler sektörünün bir arada yürütülmesi gelişmekte olan ülkeleri gelişmişlik düzeyine çıkartılmasının yegane yoludur.

KAYNAKÇA

Acar, Ozan. “Sanayisizleşme”, **TEPAV**, Kaynak: http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/13557555008.Ozan_Acar_in_Sunumu.pdf (Erişim Tarihi 10.12.2012).

Aktan, Reşat. 1978, **Türkiye İktisadı**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Arıcan, Erişah. 2002, **Gelişmekte Olan Ülkelerde İstikrar Politikaları**, İstanbul: Kardeşler Matbaası.

Arısoy, İbrahim. 2005, “Türkiye’de Sanayileşme ve Genel Göstergeler Açısından Sanayinin Gelişimi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı: 1.

Aslan, Hanifi. 1998, **Hizmet Ekonomisi**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Bayraç, Naci ve Yenilmez, Fusun. “**Tarım Sektörünün Yapısal Analizi ve Avrupa Ortak Tarım Politikası**”, Kaynak: <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/Naci2.doc> (Erişim Tarihi: 15.11.2012).

BCB. 2009, “Inflation Report”, Kaynak: <http://www.bcb.gov.br> (Erişim Tarihi: 18.11.2012).

Bogdanski, Joel ve diğerleri. 2000, “Implementing Inflation Targeting in Brazil”, **Banco Central Do Brasil Working Paper Series**, (01), Kaynak: <http://www.bcb.gov.br/pec/wps/ingl/wps01.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2012).

Celil, A. Reşit. 2001, “Çin’de Ekonomik Kalkınma Girişimleri ve Ekonomik Reformlar”, **Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt III, Sayı 1.

Central Intelligence Agency (CIA).2012, “The World Factbook”, Kaynak: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/ch.html>(Erişim Tarihi: 15.12.2012).

Coutts, Ken. 2004,“*Growth Trade and Deindustrialization*”, **IMF Working Paper**, Vol.60, pp. 98

Çakıroğlu, Deniz, **İgeme Araştırma ve Geliştirme Başkanlığı**, Kaynak: http://www.igeme.org.tr/Arastirmalar/ulke_sek/index (Erişim10.11.2012)

Çelebi, Esat. 2002, “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)” , **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 5.

Diñer, Gönül. 2008, **Hizmetler Sektörünün Gelişimi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara: Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

DPT. 2003, Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004–2006), Ankara, Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf> (Erişim Tarihi: 02.02.2012)

DPT 2004, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler” ,s. 9-10

DPT. 2009, Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/Portal.aspx?PortalRef=3> (Erişim Tarihi: 20.12.2012).

DPT. 2001, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi” Özel İhtisas Komisyon Raporu, Kaynak: www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3084/oik559.pdf, (Erişim Tarihi .20.12 .2012).

Dünya Bankası Veri Tabanı, “Ekonomik Göstergeler”, Kaynak: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do?Step=1&id=4>, (Erişim Tarihi:15.12.2012)

Ege Ayşe. 2005, Meksika Ülke Raporu, **KOSGEB**, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma Ve İhracatı Geliştirme Enstitüsü Yayını, Ankara.

Eğilmez, Mahfi. 2012, **Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye**, Kaynak: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzag-ve-turkiye.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12.2012).

Ekici, Birol. **Brezilya Yönetim Sistemi**, Kaynak: <http://birimweb.icisleri.gov.tr> (Erişim Tarihi: 21.12.2012).

Elmacı, Kerem. 2008, **Çin Ekonomisinin Gelişimi ve Türkiye'nin İhracatına Etkisi**, Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Erdoğan M. Murat. 2003, "Brezilya'da Solun Zaferi", **MAİ ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Gr**, Kaynak: <http://www.antimai.org/mkl/muraterd.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2012).

Erhalim, Sevgi. 2011, **Türkiye'de Tarım Sektöründe İstihdam Azalması ve İşgücü Piyasasına Etkisi**, İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Eswaran, Mukesh ve Ashok Kotwal. 2000, "The Role of The Service Sector in the Process of Industrialization", **University of British Columbia**, Kaynak: <http://www.econ.ubc.ca/eswaran/eswkotal.pdf> (Erişim Tarihi: 10.01.2012).

European Commission. 2009, "Meksika Ülke Raporu".

Feyizoğlu, Turhan. 2004, **Price Dynamics in China**, China's Growth and Integration Into The World Economy Prospects and Challenges, pp. 13-20.

Fikret, Şenses. 2004, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat Mı, Engel Mi?”, **ERC Working Paper in Economic**.

Fisher, Allan. 1952, “A Note On Tertiary Production”. **The Economic Journal**, Vol. 62, Num. 248. , pp. 820-834.

Francois, Joseph F. ve Kenneth Reinert. 1996, “The Role of Services in the Structure of Production and Trade: Stylized Facts from a Cross-Country Analysis”, **Asia- Pacific Economic Review**, Cilt 2, Sayı 1, s. 1-9.

Garcia, Alvaro. 2005, “Latin America 1980-2005: Institutions, Growth And Poverty”, **Beyond Transition Newsletter**, Volume 16, No. 2, s.10.

Gövdere, Bekir. 2009, “ Türkiye’de Hizmetler Sektöründe Doğrudan Yabancı Yatırımlar” , **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1-2, s. 53-68.

Greenfield, Harry. 2002, “A Note On The Books/ Services/ Dichotomy”, **The Services Industries Journal**, Vol. 22, Num. 4, pp. 2-19

Grosh, Margaret, del Ninno, Carlo, Tesliuc, Emil ve Ouerghi, Azedine. 2008, “For Protection and Promotion- The Design and Implementation of Effective Safety Nets”, **World Bank**, Washington, s. 463.

Grönroos, C. 2000, “Service Management and Marketing, A Customer Relationships Management Approach” ,**Second Edition**, John Wiley & Sons Ltd.

Harputoğlu, Demet. 2009, **Çin Halk Cumhuriyeti Ekonomisinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Isparta Sanayi ve Ticaret Odası, “Brezilya Ülke Raporu”, 2011, Kaynak: <http://www.itso.org/ulkeraporlari.itso> , (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

Isparta Sanayi ve Ticaret Odası, “Çin Ülke Raporu”, 2011, Kaynak: <http://www.itso.org/ulkeraporlari.itso> , (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

Isparta Sanayi ve Ticaret Odası, “Hindistan Ülke Raporu”, 2011, Kaynak: <http://www.itso.org/ulkeraporlari.itso> , (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

Isparta Sanayi ve Ticaret Odası, “Meksika Ülke Raporu”, 2011, Kaynak: <http://www.itso.org/ulkeraporlari.itso> , (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

İbrahim, Arısoy. 2008, **Türkiye’de Sanayi Sektörü–İktisadi Büyüme İlişkisinin Kaldor Hipotezi Çerçevesinde Test Edilmesi**, Türkiye Ekonomi Kurumu, ss.3- 4.

İlhan Uludağ ve Erişah Arıcan. 2003,**Türkiye Ekonomisi**, İstanbul:Der Yayınları, s.47

İnan, Hakkı, 1998, **Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği**, ss.2- 43.

İTKİB. 2011, “Tekstil Pazarı Olarak Brezilya”, Temel Ekonomik Göstergeler Ve Sektörel Bilgiler, İTKİB genel sekreterliği, 2011.

Kalkınma Bakanlığı, **Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler**, Kaynak: <http://www.dpt.gov.tr/Kalkinma.portal>, (Erişim:08.12.2012).

Karlık, Rıdvan. 1999, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim ve Sosyal Değişim**, İstanbul: Beta Yayınevi.

Katouzion, M.A. 1970, “The Development Of The Service Sector: A New Approach” , **Oxford Economic Papers**, Vol. 22, Num. 3, pp. 362-382.

Kaynak, Muhteşem. 2005, **Kalkınma İktisadı**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kepenek, Yakup. 1999, **Türkiye'nin 1980 sonrası Sanayileşme Süreci**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Korkut, Boratav. 2009, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 13. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

Kozanoğlu, Hayri, 1995,“ Meksika'da Kriz”, **Birikim Dergisi**, sayı: 75, Temmuz, ss: 55- 64.

Krueger, Anne .O. 1987, “ The Importance of Economic Development: Contrast Between Korea and Turkey ”, **NBER Working Paper Series**, No. 2195, ss. 49-52.

Louis, K. 2005,“China’s Pattern of Growth: Moving to Sustainability and Reducing Inequality” , **Word Bank Policy Research Working Paper**.

Mazlumder, 2005, "İnsan Hakları Dünya Raporu ".

Mehmet, Abdulhalil. 2002, **Çin'in Ekonomik Kalkınmasında Finans Kurumlarının Rolü**, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mızrak, Nihal. 2004, **Uluslararası Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve GATS**, Ankara: Siyasal Yayınevi.

Mor, Gül. 2006, **Türkiye’de İhracat, Ekonomik Büyüme ve Yapısal Değişim**, Malatya: Malatya İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

MÜSİAD 2012, “Kalkınma Yolunda Yeni Eşik, Orta Gelir Tuzağı”, 2012 Türkiye Ekonomisi Raporu.

NASSCOM. “Strategic review 2009: executive summary: 6”. Kaynak: http://www.nasscom.in/upload/60452/Executive_summary.pdf. (Erişim Tarihi: 02.12.2012).

OECD 1991, “Economic Surveys” – Turkey.

Ongun, Tuba. 1997, “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Olası Sonuçları”, **Türk-İş Yıllığı**, s. 350-367.

Özen, A. 2000, “Hizmet Sektörünün Büyüme Nedenleri: Teorik Bir İnceleme”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 16, s. 165-178

Öztürk, L. 2007, “Hindistan Başa Güreşiyor”, **Tekstil İşveren Dergisi**. Kaynak: <http://www.tekstilisveren.org/content/view/448/46/>. (Erişim Tarihi: 12.12.2012).

Parasız, İlker. 1995, **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parasız, İlker. 1998, **Türkiye Ekonomisi: Sektörel Gelişmeler**, Ankara: Turhan Kitabevi.

Parrinello, Sergio. 2005, **The Service Economy Revisited**, Structural Change and Economic Dynamics, Vol. 15, s. 4.

Pingyao, Lai. 2006, “China’s Macroeconomics Development: Stages and Nonlinear Convergence”, **China and World Economy** (14/ 1), ss. 15-29.

Pollock, David, D. Kerner, J. L. Love. 2007, **Raúl Prebisch on ECLAC’s achievements and deficiencies: an unpublished interview**, Kaynak: http://www.eclac.cl/publicaciones/xml/7/20097/lcg2150i_Pollock.pdf. (Erişim Tarihi: 28.12.2012).

Sak, Güven. 2012, **Çok Alametler Belirdi, Türkiye Sanayisizleşiyor**, İstanbul: TEPAV.

Sandıklı, Atilla ve Güllü, İlhan. 2005, **Geleceğin Süper Gücü Çin**, İstanbul: Tasam Yayınları.

Schiff, Maurice; Alberto Valdés. 2002, “Agriculture and the Macroeconomy, with Emphasis on Developing Countries” , **Handbook of Agricultural Economics**, Vol.2 , pp. 1421-1454.

Şahin, Hüseyin. 2002, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitapevi.

Şahinkaya, Serdar. 2011, Türkiye Sanayi Strateji Belgesi (2011–2014) Üzerine Gözlemler, **Memleket Siyaset Yönetim Dergisi**, S. 15, ss.5-23.

Şenses Fikret ve Taymaz Erol. T.y. “Unutulan Bir Toplumsal Amaç :Sanayileşme Ne Oluyor ? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics**, s.9.

Taraklı, Duran. 1996, “Ekonomik Kalkınmada Tarım ve Sanayi İlişkileri” , **Kooperatif Dünyası**, s.305.

Timmer, C. Peter. 2002, “Agriculture and Economic **Development**” , **Handbook of Agricultural Economics**, Vol. 2, pp. 1487-1546.

Tokgöz, Erdinç. 2011, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2011.

Tonus, Özgür. 2007, “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.17, ss.193-214.

Topuz, Hüseyin. 2007, “Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 3, s. 388.

Tuncer, Haydar. 1989, **GAP’ta Tarıma Dayalı Sanayi Politikaları**, GAP’ta Tarım, Tarıma Dayalı Endüstriler ve Finansmanı Sempozyumu Bildiriler El Kitabı.

Türkan, Ercan. 1992, **1980 Sonrasında Sanayileşme**, Türkiye Ekonomisi Kurumu, s.69.

Türkiye İstatistik Kurumu 2012, “Ulusal ve Uluslararası Seçilmiş Ekonomik Göstergeler”, Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/ulusalgostergeler/menuAction.do>, (Erişim Tarihi:10.12.2012).

Türkiye Kalkınma Bankası 2008, “Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü”, Örnek Seçilmiş Ülkelerdeki Kalkınma Bakanlığı, Kaynak: www.kalkinma.com.tr, (Erişim Tarihi:12.12.2012).

Türkiye Kalkınma Bankası 2004, “Genel Araştırmalar, Kalkınma Sürecinde Tarım Sektörünün Ekonomideki Yeri, Yapısı ve Gelişme Dinamikleri (1923-2004)”, Cilt1.

TÜSİAD 2008, “Türkiye Sanayine Sektörel Bakış”.

Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah. 2003, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Der Yayınları.

Uyanık, Özgür ve Kıpıl Ulaş. 2001, **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, Ankara: Kaynak Yayınları.

Wolfe, Martin. 1995, “The Concept of Economic Sectors”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 69, Num. 3, pp. 402-420.

Wong, John ve Ding Lu. 2002, ‘‘China’s Economy into The New Century’’,
Shanghai: **World Scientific Publishing**.

Yediyıldız, Bahaeddin. 2002, **Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**,
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

Yeldan, Erinç. 2012, ‘‘Dış Kırılganlık ve Sanayisizleşme Tehdidi’’,
Cumhuriyet, (19 Eylül).

Yentürk, Nurhan. 2001, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yılmaz, Rasim ve Koyuncu, Cüneyt. 2005, **Çin: Dragon Ekonomisinin
Önlenemeyen Yükselişi**, Bursa: Ekin Kitapevi.

Yükseler Zafer ve Türkan Ercan. 2008, **Türkiye’de Üretim ve Dış Ticaret
Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar**, TÜSİAD- Koç
Üniversitesi Araştırma Forumu Çalışma Raporu, İstanbul.

